

KONSTANTINS RAUDIVE

PĀRPERSONĪGAIS
UN PERSONĪGAIS

ATZINAS UN IESKATI

K. RASINA APGĀDS
RĪGA 1942

PIRMĀ DAĻA

PĀRPERSONĪGAIS

Priekšvārdi

Ši grāmata, īpaši tās pirmā daļa, man radās pa lielākai daļai boļševiku gadā. Tā bija iekšķīga nepieciešamība, lai, garīgajā postažā dzīvojot, aizsargātu sevi no iekšienes. Boļševiku gads divējādā ziņā ir katastrofāls latviešu garīgajā dzīvē: latviešu pagātnes kultūras nonievāšanā un postišanā un latviešu garīgās dzīves demorālizēšanā. Šai gadā dzīvie, domājot par mirušajiem, pēdējos uzlūkoja par laimīgiem. Latviešu garīgās dzīves aktīvajās rindās tika radīta pānika, un ktrs uz savu roku raudzīja kā un kur varēdams glābties; pārliecību un uzskatus nomainīja rūpes par kailo eksistenci. Un šais norūpēs par kailo eksistenci sākās latviešu garīgās dzīves demorālizācija. Šai demorālizācijas atmosfīrā nebija viegli elpot. Kailie eksistences instinkti pamudināja noliegt savus dievus un locīt ceļus svešu elku priekšā. Paši slavinātāji neticēja vārdiem, ko veltīja šiem elkiem, apzinīgi meloja apgalvodami, ka mēs nu beidzot „dzīvojam brīvajā Latvijā”, ka pienācis laiks, kurā „tikai saprotams Puškins”, kurā „parādās heroiskais pilsoņu karā cīnītājs — sarkanarmietis”, ka boļševiku literātūra „neizvēršas tukšā patosā, neauglīgā cildināšanā vai pelšanā”, ka „latviešu zemnieks ir priecīgs, piedzīvojot padomju taisnīgo agrārreformu”, ka kāda Lēmaņa talants netaisnīgi noklusēts un tā tālāk un tā tālāk. Un visu to rakstīja nevis kādi boļševiki, bet pa lielākai daļai laudis, kas vēl pirms dažām nedēļām bija pauduši gluži pretējos uzskatus. Tie bija morālisko pašnāvnieku murgi. Pāršķirstot boļševiku gada

presi, liekas, ka mēs esam dzīvojuši ārprātīgo namā, ka nekad mūsu vēsturē garīgais darbinieks nav bijis spiests sevi tik lielā mērā demorālizēt kā šai garīgās postažas gadā. Terrors, baiju instinkta ekspluatācija, paredzēts kā varas nostiprināšanas līdzeklis boļševiku sistēmā. Boļševiki nihilistiski smūnēja un labpatikā noskatījās, cik liejiski iedarbojās viņu metodes baiju satracinātajos cilvēkos. Ir, protams, vieglāk klusēt nekā runāt par lietām, kas tik tuvas un nesenās; boļševiku terrora uzdzīto drebiju upuri vēl dzīvo mūsu vidū. Viņi sevi izpēruši un tagad rauga dziedināt savas brūces, kuļas, liekas, tik drīz neaizvērsies. Ir tāda veca māntīcība: paša rokas sistās brūces lēni dzīst. Te jau ierunājas sirdsapziņa. Un ja kāds gribēs apgalvot, ka viņa sirdsapziņa klusē, tad tādu cilvēku mēs vienkārši kvalificējam par noziedznieku. Noziedzniekam nav principu, nav morāles, nav goda un cieņas, bet tikai noziedznieka apziņa, ka „viss atļauts“. Tā, lūk, rodas nihilisms, kas sairdina tautas un individu dzīvo organismu un garīgo vienību. Par to vēl šodien gandrīz neērti runāt, bet Paracelzs (Parazelsus) teicis: „Darum ist der Druck, darum drückt man, auf dass die Wahrheit an den Tag kommt“, — tādēļ ir iespieduma māksla, tādēļ iespiež darbus, lai patiesība nāktu gaismā. — Patiesības labad jārunā. Elpa aizraujas, meli, liekuļība un nihilisms smacē nost. Nevar vairs mierīgi vērot pasaules ainavu, jākļūst par cīnītāju. Lielais spānu domātājs Baltasars Grasians (Gracian) aktīvi piedalījās cīnā pret frančiem. Viņš nespēja palikt pasīvs, kad franči apdraudēja viņa dzimtenes vienību. Viņš gāja no viena pulka pie otra, iedvesmodams kareivjos cīņas sparu, apglabādams kritušos, mierinādams ievainotos un mirējiem aizvērdams acis. Taisnā cīņā pats Dievs stāv klāt, un pelnīti Grasians tika dēvēts par „el Padre de la victoria“

— uzvaras tēvu. Ja taisnas lietas dēļ mēs neiedrīkstamies ziedot savu dzīvību, tad daudz nav vērta ne mūsu filozofija, ne literātūra, ne māksla. Ja nu rodas kāds, kas apgalvo, ka viņam viena alga, ko viņš savos rakstos slavina, kā pusē stāv, ja tikai viņš var slavināt un ērti dzīvot, tad tāda nostāja ir nihilistiska. Mēs esam nākuši dzīvē, lai aizsargātu labo un patieso un par to cīnītos, vienalga kur un kādā veidā. Bet īpašu mošumu, patiesības mīlestību prasa no tiem, kas raksta un vēlas, lai viņa rakstus iespiestu. Ja par rakstīto rakstītājs nevar uzņemties atbildību līdz galam ar savu dzīvību, tad mēs tādus rakstus vai nu neievērojam, vai uzskatām par meiliem. Cita ceļa nav: saviem vārdiem jāpaliek uzticīgam līdz galam, kauču bez cerībām, bez glābiņa. Kas nespēj šīs konsekvences uzņemties, to mēs varam uzskatīt par cilvēciskā goda un cieņas kapraci: viņā mirusi sirdsapziņa, viņā beidzies cilvēciskais dižums.

Dzīvojot boļševiku gada postažā, rakstīju šo grāmatu, rakstīju to baigā tukšumā, bieži jutos tā, kā jūtas tie, kas mana, ka gaisa vairs nav, ka krīt galvu reibinošā dziļumā... Un tādēļ arī šī grāmata būs zināma krišana dziļumā, izslēgšanās no ārienes un pievēšanās visiekšķīgākajām problēmām, piemēram „Par dvēseles mieru katasstrofu laikā“, „Par kontemplāciju“ un it īpaši grāmatas otrā daļā. Cīņa, lūk, vienīgais vārds, kas var raksturot šo grāmatu: tā ir cīņa pret un par pārpersonīgām vērtībām, cīņa par kultūru un cīņa pret civilizāciju, un, beidzot, cīņa pret boļševismu, šā gadsimta mēri, kuļa nāves gājiens aizvien vairāk tuvojās rietumu virzienā. Boļševisma nedzīvajā konstruktīvisma pasaule sastinka visi radītāji spēki, cilvēki atkrita alas cilvēka stāvolī: no rīta līdz vakaram cilvēks tika trenkāts nāves bailēs un norūpēs par kailo eksistenci. Šai boļševiku gadā vai nu

vajadzēja demorālizēt sevi, proti, iekšķīgi izdarīt pašnāvību, vai pieteikt cīņu... Vientujo cīņa aizvien šķitusi donkichotiska, ja, tā ir tāda Antīna loma, bet cilvēciskā goda un cieņas glābšanai šādai cīņai aizvien bijusi izšķirēja nozīme. Pārvarēt nāves bailes un palikt sargposteni par savu pārliecību un patiesību nozīmē augstākā pienākuma reālizāciju, nozīmē sava nolemtā ceļa noiešanu līdz galam. Un še slēpjas cilvēciskās morāles dižums un viņa pārākums par alas cilvēku.

Rīgā, 1942. g. 20. martā.

I MOSU UZDEVUMS

Ārējā pirmā pasaules kaļa sabiedriskās dzīves skatuve parādījās masa. Ar dažādu nabadzīgu ideju un lozungu palīdzību masas vairoja, tām tika piešķirtas pilsoņu tiesības. Bet īstenībā masu vadoni, piem., Krievijā, izvērtās par visbīstamākajiem cilvēka ienaidniekiem. Vairojot masas, viņi sistēmatiski iznīcināja tautu īpatnības un atsevišķa cilvēka individuālo dzīvi. Tādā kārtā viņi domāja apmierināt pūļa prasības un to vadīt. Šis nihilistiskais uzskats varēja vairot masas, bet nevis tās audzināt un vadīt. Izpostīt tautu īpatnējo dzīvi, iznīcināt cilvēka individuālitāti var izveicīgs šarlatāns, varas kārīgs demagogs bez garīgā pārākuma, turpretī vadīt un audzināt var tikai tas, kas pats garīgi pārāks par vadāmo un audzināmo. Ists tautas vadonis ir vispirms garīgais vadonis, viņš griežas pie citu garīgās iniciatīves un bez tās līdzdalības nevar darboties. Viņš savā būtībā ir brīvs. Viņu var pamodināt darboties iekšējā pārliecība un nevis ārējie motīvi. Šī morāliskā apziņa ir cilvēciskās atbildības pamats. Turpretī masu vadoni bez iekšējās pārliecības centās pūli apmierināt ar melu propagandu. Viņi negriezās pie cil-

vēka iekšējās neatkarības, bet piespieda paklau-
sīt, neievērojot to, vai tas saskanēja vai nesa-
skanēja ar cilvēka iekšējo dabu. Piemēram,
boļševiks solīja, meloja, draudēja, bet pats ne-
domāja. Domāt nozīmē izslēgties no ārējiem pa-
raugiem un paklausīt savai iekšējai dabai, būt
saskaņā ar savu atbildības izjūtu. Domātāja
būtne ir augstākā mērā aktīva būtne. Aktīvitā-
tes motīvi aizvien rodas mūsu dziļākā būtībā.
Boļševiks savā būtībā ir pasīvs, viņa dzīvi ne-
nosaka iekšējās, spontānās rosmes, viņš ir līdzek-
lis ārējām, no viņa neatkarīgām kustībām; tādā
kārtā boļševiks kļuva lieks pats sev un bīstams
citiem. Tā arī kļūst saprotama terora atmos-
faira, kādu rada boļševiku klātiene.

Lūk, boļševiku pasīvitāte ir pretstats katrai
radītājai kultūrai, katram progresam. Boļševika
nostāja pret cilvēces kultūras vērtībām ir nihi-
listiska. Tas kultivē naidu pret vitālo cilvēku,
tas tiecas to atraut no zemes, tiecas to pārvērst
par būtni, kuŗai jākļūst par pasīvu sastāvdaļu
kādā milzīgā mēchanismā — boļševiku valstī.
Masu anarchija mūsu gadsimtu pārvērta par vis-
tumšāko gadsimtu cilvēces vēsturē. Mūsu
zvaigzne mums nebija labvēlīga: vesela gadsimtu
kultūra tika iznīcināta bijušā Krievijā, veseli mil-
joni labāko cilvēku krita par upuri boļševiku de-
magogijai, un tagad atkal ir vajadzīgi neizskai-
tāmi upuri, lai glābtu Eiropu un tās kultūru no

bojā ejas, kāda tai draud no boļševistiskajām
masām.

Kultūras vērtības, ko Eiropa gadsimtos uz-
krājusi, ir zeme, kuŗā mēs augām. Ja šīs vēr-
tības mums būtu laupītas, tad mums būtu lau-
pīta arī iespēja augt. Kultūrāla atmosfaira bez
priekšrakstiem mūs ierosina pareizā attīstības
virzienā. Ne priekšraksti veidojuši cilvēka ga-
rīgo seju, bet gan kultūrāla atmosfaira, kuŗā
audzis cilvēks. Iznīcināt mūsu gadsimta kultūru
nozīmē iznīcināt cilvēcisko atmosfairu, bez ku-
ŗas nevar izaugt ne jaunas ģenerācijas, ne jaun-
nas kultūras vērtības. Boļševisms normālo cil-
vēces attīstību pārtrauca vismaz uz vienu gad-
simtu. Divdesmitais gadsimts būs boļševisma
pārvarēšanas gadsimts cilvēces vēsturē. Mūsu
uzdevums ir cīnīties pret boļševismu ne tikai
uguns, bet arī garīgajā frontē. Boļševisms ievie-
sies garīgos novados, tas atrodams literātūrā,
publicistikā, žurnālismā, morālajā stājā, mākslā,
arī tur, kur šo nozaļu pārstāvji apzinīgi nav pie-
vērsušies boļševismam. Bet par laimi boļše-
visms, kas ir pilnīgi amorāliska parādība, nevar
atstāt dziļas pēdas turpmākajā cilvēces attīstībā.
Vēsture māca, ka franču revolūcijai nebija
lemts ilgstoši ietekmēt cilvēces attīstību, jo tā
pārāk nomāca cilvēces morālos spēkus. Kur mo-
rālās vērtības nenosaka sabiedrības attīstību,

tur sākas vitālo spēku pagurums, apsīkst radošais darbs, sākas dzīves lejupgaita.

Boļševisms ir radikālākais ļaunums, kāds jebkad cilvēces vēsturē piedzīvots kā valsts sistēma. Boļševisma posta mijkrēslī beidza savu dzīvi cilvēks, tā vietā stājās robots, bez pagātnes, tagadnes un nākotnes. Boļševismā materija triumfē pār garu, civilizācija — pār kultūru: mašīna valda par dzīvi, auksta aprēķina tiranijā cilvēks tiek pārvērts no kvalitātes kvantitatē, no pašmērķa — līdzeklī. Boļševisms sabiedrību nevis audzina, bet moka. Un tie, kas uz citu mokām ceļ savu labklājību, ir nicināmi demagogi. Demagogu rīcības vienmēr kalpo personīgai varai vai labklājībai. Boļševisms atmodina tumšos, pasīvos spēkus. Piemēram, dzīvības cēlās dziņas, kuļas kultūras tautas apsarga kā svētumu, boļševisms pārvērš par tumšu izvirtību. Sieviete klūst „ūdens glāze”, ko izdzēris vīrietis var aizmest projām. Sievetes dvēsele tika izpostīta, pret to izturējās ciniski, netīri. „Tie ir zvēri! Zvēri! Glābiet mani!” murgos sauca krievu sievetes dvēsele, bet tai bija lemts baigs liktenis — aizvien dzīlāk grimt nožēlojamības mijkrēslī.

Boļševisma vara vēršas pret visu personīgo, pret visu, kam kāds sakars ar cilvēcīgumu. Tas iznīcina cilvēku un viņa dzīvi. Cilvēks tāds sīkums, ko var iznīcināt līdzīgi tarakanam. Un to

boļševisms darīja ar sekmēm: miljoni cilvēku tika brutāli noslepavoti, atkal miljoni pārvērsti par vergiem.

Boļševiku vara dibinās naidā: boļševiks nīst visu, atskaitot tikai paša naida personifikāciju — boļševiku partiju. Naidam pēdās seko trakojosā postīšanas kāre: tā izpostīja gan materiālās, gan garīgās vērtības. Postīšanā boļševisms tiešām izvērtās par nesalīdzināmu spēku vēsturē, tas šai darbā organizēja visus tumšos dabas spēkus, visas cilvēces padibenes, visus tos, kas bija dzīvē neizdevušies, visus, kas kaut kādā veidā gribēja atriebties dabas cēlajiem un dižajiem spēkiem. Un atriebība nāca: vecās kultūras svētnīcas tika izpostītas; to cēlēji — cilvēki ar dvēselēm — apkauti. Palika pelēka masa, cilvēki bez dvēselēm, cilvēki bez ilgām, cilvēki bez pretestības, masa, nepārredzama masa, kuļas priekšgalā nostājās noziedzīgi, neatbildīgi elementi, kas neapjēdza, ka valsti nevar uzcelt, ja tai trūkst cilvēku, ka valsts ir apzinīgu, individuālu vērtīgu cilvēku vienība un nevis pelēka, bezdvēselīga masa, kuļu var stumdīt un bīdīt, kā kuļu reiz ienāk prātā. Valsts jārada saskaņā ar cilvēku dabu, jāievēro tās vitālās un garīgās prasības; ja tas tiek ignorēts, tad valsts iet savu ceļu, cilvēks savu, un gala iznākums — valsts izvēršas cilvēku cietumā. Un kas tad ir boļševiku valsts, ja ne tautu milzīgs cietums, aiz kuļa

sienām badā un gaļaicībā nonikst un deģenerējas krievu dvēsele. Bolševiku sludinātā „paradīze” ir nabadzīgās iztēles auglis, nespējīgu cilvēku kombinācija un nederīgu ideju uzkundzēšanās dzīves īstenībai.

Fanatiķis ir cilvēks ar sašaurinātu apziņu, viņš redz tikai savu iedomu fantomu. Jo fanatiskāks kāds cilvēks, jo nežēlīgāka būs tā attieksme pret īstenību. Bolševisms, kas lepni teicās pasauli atbrīvojam no dogmām, patiesībā pasauli iekala vissaurākā dogmā, kāda jebkad vēsturē piedzīvota. Kādreiz uztraucās par katoļu baznīcas stingro dogmu, bet salīdzinot to ar bolševisma dogmu, varētu teikt, ka katoļu dogma atspoguļojās gotiskajās katedrālēs, daudzajās telpās un blakus telpās, daudzajās ejās un izejās, daudzajos torņos un tornīšos, no kučiem cilvēkam atklājās zemes un debess lietas, bet bolševiku dogma atspoguļojās čekas drūmajos mocību pagrabos, uz kuļu ieejas varēja rēgoties slavenie Dantes elles vārdi: „*Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate*” — atmetiet katru cerību, jūs, kas ienākat —.

Eiropas cilvēkam dogmatisms lāgā nekad nebjāja pieņemams. Dogmatisms ir kritiskā gara nāvīgākais ienaidnieks, garīgās iniciatīves iznīcinātājs. Atcerēsimies Erasmu, Paracelzu, Mārtiņu Luteru un jaunākos laikos Frīdrichu Nīcši. Viņi visi dogmu uzskatīja par brīva cilvēka ap-

kaunotāju lietu. Dogmatisks gars nav brīvs. Ti-kai liela iekšēja brīvība atļauj atraisīties no aiz-spriedumiem, ļauj objektīvi skatīt un vērtēt.

Dogmatisks cilvēks ir bailīgs. Viņš jūtas apdraudēts, aizstāvas tur, kur neviens negrib uzbrukt. Viduslaiku tā saucamais dogmatisms ir nieks, salīdzinot ar to, kādu mūsdienās izveidojis bolševisms. Un tomēr, lai pārvarētu viduslaiku dogmatismu, bija vajadzīgs ilgs laiks; tāpat būs vajadzīga ilga pacietīga cīņa pret bolševisma nelabvēlīgo ietekmi, būs jācīnās asiem ieročiem ne tikai kaŗa, bet arī garīgajā laukā. Cīņa pret bolševismu pildīs nākamos gaddesmitus.

Bolševisms ar neticamu neatlaidību atkārtoja, ka individuālais ir buržuāzistiskais pasaules uz-skats, kas atsevišķa cilvēka intereses nostāda augstāk par vispārības interesēm. Tādā kārtā individuālismu ļoti primitīvā veidā identificēja ar egoismu. Slimīgā individuālisma laikmetu, ko tik spilgti kādreiz izteica Štirners, esmu citā vietā nosaucis par literāru kaprizi*), par literārās oriģinālitātes meklēšanu. Ja individs nejūtas daļa no totālā, tad viņš sevi nolēmis bojā ejai. Katrs egoisma veids apdraud individu ar atrofēšanos. Vēsture māca, ka individs piedzimst, lai radītu jaunas dzīvības vienības. Bet šai vie-

*) Sk. Dzīves kultūrai 230. lpp.

nībā individs nedrīkst zaudēt savu absolūti vienreizīgo individuālitāti. Jo kāds vairāk apzinās savu vienreizību, jo lielākas ilgas viņš sevi nes pēc vienības ar citiem. Jo mazāk viņš to apzinās, jo šaurāks būs viņa pasaules loks, jo neieciešīgāka viņa attieksme pret tuvcilvēkiem. Absolūtā nozīmē katrs cilvēks ir vienreizīgs, un citu individu kopībā viņš nekā nezaudē no savas īpatnības. Visus cilvēkus vieno kaut kas metafizisks, kaut kas tīri personīgs. Cilvēku dabiska apvienība iespējama uz tīri individuālas bazes, tīri metafiziskā nosacījumā. Nācija ir individuāli izteiktu cilvēku kopība, ko atsevišķi vieno neizdibināmais dabas likums. Nacionālā apziņa ir labākais ierocis pret bolševisma bezjēdzīgo masifikāciju, pret primitīvi materiālistisko pasaules uzskatu. Nacionālisms ir dabīga reakcija pret māksloto internacionālismu; nacionālisms ir cīņa pret kvantitāti, cīņa par kvalitātīvo, par apzinīgo individu. Kur individs pa zaudē sevi, tur lietas valda pār cilvēkiem.

Kollektīvisms Eiropā nozīmē tikai divas liecas: slimību, kas nākusi no ārienes, un tumšo spēku uzvandišanu masās. Tagad Eiropā, pēc bolševisma kollektīvizēšanas, atdzims vairāk kā jebkad veselīgais, dabiskais, kopībā iesaistītais individuālisms. Atdzims tā iekšējā brīvība, kas citkārt tik lielu darīja Erasmu, Paracelzu, Bachu, Ģēti, Hēgeli un Nīcši. Arī vadonības princips

raksturo kvalitātes uzvaru pār kvantitāti, individuālisma uzvaru pār kollektīvismu. Individuālisms ir dziļi noenkurojies Eiropas cilvēka zem apziņā, un tā iznīcināšana būtu nozīmējusi Eiropas dvēseles bojā eju, to drūmo likteni, ko Osvalds Špenglers savā laikā tik pareizi aprādījis.

Ļeņins teicis: nav svarīgi, ka četras piekdaļas cilvēces cilts aiziet bojā, ja tikai paliek viena piekdaļa komūnistu. Kopš tā brīža, kad Staļins fanātiskā precīzitātē sāka piepildīt īstenībā šo Ļeņina noziedzīgo un absurdo teōriju, kopš individs kollektīvisma dēļ tika iznīcināts, mēs sākām apjēgt bolševisma sātanisko skurbumu, par kuļu Merežkovskis teicis, ka šai sātaniskās ekstazes lēkmē cilvēki pārspējuši zvērus un savā asinskārībā apreibinājušies līdz galīgai cilvēcības aizmiršanai. Bolševisms drausmīgs ne tikai ar savu asinskārību, bet arī ar savu kāpināto varraskāri, kas bolševikus bija iedzinis jau orgiastiskā varas ārprātā. To īstenībā pārcietuši, mēs sākam saprast individuālā cilvēka vērtību un apzināties savu uzdevumu, cīnīties par to.

Garīgās vērtības ir vairāk nekā materiālās, zemes metafizika vairāk nekā šķiru sludinātais naids.

Kas lasījis par Romas imperijas pēdējiem gadiem, būs pamanījis pārsteidzošu līdzību ar mūsdienu priekšķaŗa cilvēku. Toreiz romietī mita

tieksme pēc cirka, gladiatoru cīņām, zirgu sacīkstēm u. t. t.

Tādos laikos cilvēks parasti paseklīnās, apziņa reaģē vairs tikai uz ārējiem faktoriem. Cilvēks nav spējīgs nogrimt pats sevī, apcerēt pats savu dzīvi. Tiklīdz beidzas cilvēka iztēle, apstājas progress, apsīkst māksla, tās izpaudumi ir vairāk formālas nekā saturālas dabas. Tādos laikos attīstās mēchanistiskā apziņas ievirze, tīri personīgais izzūd, tā vietā stājas bezdvēseles cilvēks, kas, mēchanistiski iekustināts, spējīgs pastrādāt visnecilvēcīgākās lietas. Boļševiks ir šī mēchaniskā laikmeta reprezentants: zaudējot pats savu individuālitāti, viņš zaudēja sakaru pats ar sevi un kļuva par boļševistiskā mēchanisma locekli, kas, paklausīdams vienīgi ārējiem grūdieniem, pārvērtās par būtni, kas bija spējīga pastrādāt neticamas, apzinīgam cilvēkam neizdomājamas mežonības. Boļševisms ir mūsdienu bezpersonīgā, bezdvēselīgā cilvēka izpaudums. Ja Eiropas cilvēks ir maldījies, aizraudamies no technikas, tad viņam tagad jāapzinās, ka ne technikai jāpakaļauj cilvēks, bet gan technika — cilvēkam. Šai pārliecībā ir saskatāms vācu cilvēka varenums, viņa nesatricināmā morāle. Mašīnas vien neizšķiļ pašreizējo notikumu norisi, bet gan cilvēks — ar dvēseli, ar savu personīgo dzīvi, ar savām sapēm... Tagad cilvēks, labākais cilvēks tik daudz cieš, ka tam tiesības

teikt: esmu savu ciešanu bērns. Šis jaunais cilvēks, kas dzimst bezgalīgās ciešanās un pārbauddijumos, cīnās par savu personīgo dvēseli, par savu nacionālo godu, par visas cilvēces cieņu.

KRIEVU TAUTAS BANKROTS

1

Notikumi Krievijā ir atklājuši visā kailumā krievu tautas psīchi un tās nihilistiskās teōrijas, ko pašreiz dēvējam par bolševismu. Ne liberālā, ne radikālā krievu intelīgence nav sasniegusi savus mērķus. Nesasniedza savu mērķi arī tā saucamais tolstojs m s, ko priekšķaļa krievu intelīgence uzskatīja par savas zemes pravieti. Viens no krievu tautas intelīgentākajiem rakstniekiem Merežkovskis 1910. gadā rakstīja: „Šodien krievu brīvības ienaidnieki — Tolstoja ienaidnieki; viņa draugi — tās draugi. Šodien viņš un tā — viens“ (Kop. r. 12, 358.). Bet visas šīs krievu intelīgences cerības sabruka 1917. gadā, kad Ļeņins pret Tolstoju un krievu tautu pacēla savas varas draudīgo dūri. Viņš, dažādu ūtopisku teōriju varā atrazdamies, pacēla roku, lai nogalinātu krievu tautas dzīvo Dievu, ko lielā mērā bija ietvēris Tolstojs savā mācībā. Zaudējot savu Dievu, krievu tauta zaudēja arī savu vēsturisko misiju. Krievu tauta iekšķīgi beidza eksistēt. Ļeņins noraidīja arī Tolstoju, to pasludinādams par izsmalcinātāko reakcionāru.

„Mūsu dienās katrs mēģinājums ideālizēt Tolstoja mācību, attaisnot vai mīkstināt viņa „nepretošanos”, viņa apellāciju „garam”, viņa aicinājumu „morāliskajai pilnveidošanai”, viņa „sirdsapziņas” un „vismīlestības” doktrīnu, viņa askētisma un kviētisma sprediķus utt. sagādā v i s t i e š ā k o u n v i s d z i l ā k o k a i t ī g u m u” (Leņins, Kop. r. XV. sēj. 100—103. lpp.). Leņins par reakcionāru sauca visu, kam ir kāds sakars ar dabisko evolūciju, cilvēka dvēseli, tās intimākajām tieksmēm un prasībām. Tālākā attīstībā mēs redzam, ka Leņina sekotāji krievu tautu varmācīgi piespieda apgulties tai Prokrusta gultā, ko tie sauca par boļševistisko valsti. Kādēļ tas tā notika? Un kādēļ tieši Krievijā un nevis kādā citā Eiropas zemē? Tam ir savi specifiski iemesli, un tos tālākā apceres gaitā raudzīsim aprādīt.

Krievu tauta pasaules kaŗā bija tik tālu bankrotējusi, ka tā nespēja vairs pretoties svešajām un aktīvajām boļševisma idejām. Krievu cilvēks savā būtībā ir pasīvs, sievišķīgs. Krievu cilvēku boļševiki pārsteidza viņa dvēseles krēslainajā stundā. Viņam vēl trūka nacionālās apziņas, viņš savu dvēseli vēl nebija tik dziļi apzinājies, lai to spētu aizsargāt pret ārējām, savai dvēselei augstākā mērā kaitīgām un postīgām idejām. Ko gan krievu zemnieks, kas bija audzis pareizticības mijkrēslī, varēja zināt par tādu sociālismu,

ko viņam sludināja Leņins. Viņš sākumā nemaz neapjēdza, ka Leņina konstruktīvā, galvā aplēstā, dzīvei svešā mācība ir inde, no kurās viņam būs jāmirst smagā un lēnā agonijā.

Krievu cilvēks, atrauts no savas tautas īpatnībām, padarīts par svešinieku pats sev, kļuva par līdzekli noziedzīgajām un ūtopiskajām idejām.

Krievu cilvēks, zaudēdams pats savu zemi, savu dvēseli, savu kultūru, savas tradicijas, pažaudēja arī iespēju meklēt jaunas sabiedriskas dzīves metodes. Krievu tautu ieslēdza milzīgā cietumā, kur visus 25 gadus valdīja visnegantākais cietuma režīms, kāds varbūt ir piedzīvots vienīgi vistumšākajos pasaules vēstures brīžos. Šai cietumā sastinka visa dabiskā dzīve, krievu tauta salauztiem un sakropļotiem locekļiem tika varmācīgi turēta Marks un Engelsa abstrakcijās, Leņina nedzīvajās teōrijās. Visādiem paņemieniem tika izpostīta cilvēka iekšējā brīvība, cilvēka pašierosme, cilvēka pašgriba, cilvēka domu brīvība, tik lielā mērā tika izmantots baiļu instinkts, ka krievu cilvēks dzīvoja nepārtrauktos krampjos. Ir neticami, bet fakts, ka krievu cilvēks tik tālu bija terrorizēts, ka pat klusībā neiedrīkstējās slikti domāt par padomju dzīves nejēdzībām un barbarismu. Viņš baidījās pats no sevis, viņš kaunējās no paša domām. Šī kroplā dvēsele tika izmantota boļševistiskajai propa-

gandai un tik lielā mērā notrulināta, ka citu pasauli tā nespēja redzēt, kā tikai to, par ko tai stāstīja. Pasaule, kuŗā tai bija lemts dzīvot, nebijā īstu cilvēku pasaule, cilvēku, kam bija savas jūtas, savas domas, savas reaģences, bet tā bija bezdvēselīgu parādību, šķitumu pasaule. Ņeļina teorija cilvēku pārvērta par „serijas cilvēku” — pelēku un nožēlojamu masu. Šī masa paklausīja spēkam, kas nāca no ārienes, vergoja nezinādami — kam un kādēļ.

Krievu tautas kapitulācija svešo, naidīgo spēku priekšā izskaidrojama ar tās kūtro, nekustīgo domāšanu. Krievu cilvēks labprāt ieķeras tādā ideju pasaulē, kas viņu atbrīvo no īstenības un pievērš kādai metafiziskai sfairai. Dzīves reālītāti negribēdams pārveidot saviem spēkiem, labprāt atkārtoja domas, kas viņu no šī pienākuma it kā atbrīvoja, viņa acīs to padarīja nenozīmīgāku un pārejošāku. Ar to izskaidrojama krievu apokaliptiskā dvēsele: krievu cilvēkam ir liels tas, kas ir neskaidrs, plašs, pārmērīgs, baigs, murgains, neiespējams u. t. t. Krievu cilvēkam trūkst īstenības izpratnes un reālā saprāta. Šo krievu īpatnējo psīchiku ļaunprātīgi izmantoja tie noziedzīgie elementi, pret kuŗiem Eiropa šodien izvilkusi zobenu.

Viens no interesantākiem fainomeniem vēsturē ir krievu revolūcija, un tai, kā katram vēsturiskam notikumam, ir savas vienreizīgas, ne-

atkārtojamas īpatnības. Viena no šīm īpatnībām, ko līdzšinējā revolūciju vēsture nepazīst, ir tā, ka Krievijā īstenībā viss notika citādi, nekā krievu revolūcionāri bija domājuši. Krievu īstās revolūcijas nesēji nav ne Ņeļins, ne viņa priekšgājēji, ne pēcnācēji, bet slavofili un narodniki, kas domāja ne tikai Krievijā nostiprināt tās nacionālo apziņu, apvienot slavu tautas vienā imperijā, bet patiesi kristīgu kultūru izplatīt arī pagurušajā Eiropā. Bet viņu aplēsumos notika kaut kas neparedzēts, un Krievijā uzvarēja tās garam un nacionālai dzīvei visnaidīgākais spēks — Ņeļina sludinātais boļševisms, kas slavofilus un narodnikus pasludināja par vismelnākajiem reakcionāriem. Kas tie bija par spēkiem, kas sagatavoja krievu revolūciju? Nav vainojami tikai krievu t. s. revolūcionāri, kas sacēlās pret caru, pret veco iekārtu, bet vaina meklējama dziļākajos krievu tautas dvēseles noslānojumos. Šī krievu tautas dvēseles īpatnība bija labvēlīga zeme, kas sekmēja revolūcijas izcelšanos un palīdzēja tās varām nostiprināties. Tādēļ krievu revolūcija nav jāuzskata par pasaules kaŗa epizodu. Krievu revolūcija meklējama tautas dvēselē, un ja tās iznākums nav tāds, kādu to vēlējusies krievu tauta, tad te var būt runa par to nezināmo lielumu, ko paši krievi nebija paredzējuši. Krievu revolūcija notika citādos apstākļos un

citādā cilvēku vienībā nekā tās revolūcijas, ko mēs pazīstam Eiropā. Krievs nav nedz eiropietis, nedz āziāts, bet gan šo abu potenču sinteze. Tādēļ krievu revolūcija bieži likusies mīkla kā eiropiešiem, tā arī āziātiem. Krievu dvēselē sajaukušās divas attīstības straumes: viena plūst no austrumiem, otra no Vakareiropas. Šīs divas attīstības straumes krievu cilvēkā radījušas divas dvēseles, kas savā starpā nemitīgi cīnījušās. Krievu dvēselē Āzija cīnījusies pret Eiropu, rietumi pret austrumiem. Krievu tautas dvēseli iezīmē divas attīstības parallēles, kas nesavienojas, proti, — āziātiski pasīvais elements un Vakareiropas vīrišķīgais elements.

Krievu tauta aizvien bija atvērta svešiem, vīrišķīgiem elementiem. To pārvaldīja vaļagi, tatāri un citas vīrišķīgas tautas. Pēc pasaules kaŗa katastrofas, kad citas tautas: ungāri, latvieši, igauņi — nokratīja bolševismu, krievu tauta pāsīvi ļāvās bolševismam, nesacēlās pret tā ārdītāju darbību, tautā neradās pietiekams pretpiediens, kas to būtu varējis atbrīvot no bolševisma negantībām un varmācības. Krievu tautas vēsturē vienīgais vīrišķīgais valdnieks ir Pēteris I, bet tomēr, šķiet, nepareizi uzskatīt Pēteri Lielo par krievu pirmo inteliģentu resp. eiropieti, kā to dara Merežkovskis un Bulgakovs. Pēteri Lielā valdīšana un darbība saistīta ar nepārredzamu varmācību un cietsirdību virkni,

kas vairāk liecina par šī valdnieka varmācīgo nekā vīrišķīgo dabu. Viens no vīrišķīgākajiem Romas imperātoriem Marks Aurelijs saka, ka īsto vīrišķību raksturo bruņnieciskums un mai-gums. Vīrišķīga dvēsele iekšķīgi ir mierīga un brīva, tā atbrīvojas no visa, kas saistīts ar dusmu izvirdumiem un šausmu darbiem. Varmācības vietā tā rauga likt iekšķīgo saskaņā ar labestību. Seneka, kas dzīvoja visvarmācīgākā Romas valdnieka Nerona laikā, atzina, ka cietsirdība ir vājuma pazīme. Pēteris Lielais, varmācīgi sacel-damies pret krievu tautas dvēseli, to rupjā kārtā izvaroja un piesmēja. Viņš nekad īsti neiede-rējās krievu tautas ietvarā, viņš tai palika sveš-nieks. Puškina „Vaļa jātniekā” ir teikts, ka Pē-teris Lielais krievu tautu uzrāvis uz pakaļkājām — на дыбы.

„Дыбы“ krievu valodā nozīmē arī moku ierīci, kur uzvilka mocekļus un pēra pātagām. Pēterē dēls, carevičs Aleksejs, divas dienas pirms nāves tika uzvilkts šai moku ratā un saņēma div-desmitpiecus sitienus.

Dostojevskis sapratis, ka Krievija ar Pēter-pils rašanos nonākusi līdz tādam „galējam punk-tam“, ka tagad „visa dreb virs bezdibeņa“. Pē-teris Lielais krievu tautu uzrāva uz pakaļkājām virs bezdibeņa. Bet mūžīgi uz pakaļkājām ne-var stāvēt. „Un briesmas ir tās,“ saka Merežkov-skis, „ka nolaist priekšķājas nozīmē iegāzties

bezdibenī**). Pēteris Lielais bija pirmā krievu tautas ārprāta lēkme, pirmā krievu tautas šausmu nakts. Pēteņa Lielā seja bija pārvērtusies daimona sejā. Krievu tauta šausmās sarāvās un Pēteri Lielo sauca par Antikristu. Pēteņa Lielā vēsture apvesta šausmu stāstiem un leģendām. Tā atradusi izpausmi ne tikai Puškina „Vaļa jātniekā”, bet arī Gogoļa „Akakijā Akakjevičā”. Un vēl vairāk. Neskaitāmi mocekļi, kuļu kauļiem klāti purvu dumbrāji, „ceļas mēli dzeltānajā, choleras piesātinātajā miglā, salasās pulkā un ielenc granīta kolosu, no kuļa Jātnieks kopā ar zirgu gāžas bezdibenī” (Merežkovskis*). Turgenjevs Pēterpils vizijā redz, ka virs pilsētas kaut kas izdzeltējis, raibs kā ķirzakas vēders — ne mākonis, ne dūmi — lēni, ļodzoties kā čūska kustējās vires zemes... Dvesa sapuvis, auksts gaiss... Šis aukstums nomāca sirdi, acīs satumsa, un mati cēlās stāvus. Tas bija spēks, kam nevar pretoties, kam viiss iespējams, kas bez redzes, bez tēla, bez saprāta visu redz, visu zina un kā plēsīgs putns izmeklē savus upuļus... Visa Pēteņa Lielā personība ir tinusies baigā plīvurā, ko neviens krievu rakstnieks nav drīkstējis pacelt līdz redzamībai. Kaut kas tumšs un neatminams slēpjelas Pēteņa valdīšanas laikā. Viņa pilsēta apvesta ar baigumu, tai krievu rakstnieki saskata krievu tautas bojā ejas sākumu. „Nāve

* D. S. Merežkovskis, Kop. raksti XII sēj. 9. lpp. M. 1911. g.

Krievijai — dzīve Pēterpili; varbūt arī otrādi: nāve Pēterpili — dzīve Krievijai?” saka Merežkovskis.

Pēteņa Lielā personība krievu tautas dvēselei ir sveša, un tikai pēc Oktōbra revolūcijas Pēteņa Lielā tēls ceļas no baigās mistikas bezdibeņa un kopā ar bolševismu atkal krievu tautu uzrauj „na dyby”. Šoreiz krievu tauta tik viegli neatbrīvojās no šīs moku ierīces, un tā salauzta un izpostīta gaida savas atbrīvošanas. Bolševiki Pēteri Lielā saskatīja savu priekšteci un tā cildināšanai netaupīja nedz vārdus, nedz krāsas. Ievērojot krievu tautas attieksmi pret Pēteri Lielo, mēs varam iedomāties, kādas šausmas krievu tautai bija jāpārdzīvo šajos divdesmit piecos gados, kuļos bolševiki to bija uzrāvuši „na dyby” — vires šausmu bezdibeņa. Un lūk, jautājums: vai Krievija nav nogāzusies pašreizējos notikumos šai bezdibenī un vai nepaies vairāki gadsimti, kamēr krievu tauta izkāps no šī bezdibeņa.

Krievu tauta, nespēdama pretoties bolševisma aktīvajam elementam, sevi pazemoja, iekšķigi izpostīja un nolēma tām neaprakstāmajām mocībām, kas tai jāizcieš Solovku koncentrācijas nometnēs.

Tumši, elementāri spēki ceļas no krievu tautas un paralizē tās dvēseli. Krievu tautas dvēsele svārstās starp divām galējībām: apokalipisko un nihilistisko. Oktōbra revolūcijā nihi-

listiskais cilvēks iznīcināja apokaliptisko. Krievu tautai ir svešs Vakareiropas samēra gars, kas ir īstas kultūras pamats. Krievu vēsturē, blakus svētajam arvien pīrgājies velns. Par pēdējo cara padomnieku nebija līdzsvarots zinātnu doktors, bet tumšu, mānticīgu spēku personifikācija — Rasputins. Oktōb̄ra revolūcija ir Dostojevska Smerdjakova revolūcija. Smerdjakovi nogalināja savus tēvus ne tikai idejiski, bet arī fiziski. Oktōb̄ra revolūcija kļuva par atvērtu kapu visiem radītājiem darbiem, visai gara kultūrai. Nihilists Smerdjakovs valdīja pār krievu apokaliptisko cilvēku. Vistiešākais Smerdjakova pēcnācējs ir Ķeņins. Ķeņina darbībā nav nekā, kas rada jaunu. Kā sulainis Smerdjakovs nogalināja savu tēvu, tā Ķeņins nogalināja savu tēviju, noliedza tās garu, izpostīja tās svētumu. Jaunradīšana prasa augstvērtīgas individuālitātes un nevis masu. Oktōb̄ra revolūcija izraisīja tumšu naidu pret visu, kas cilvēku atšķira no dzīvnieka un zvēra; tā, neieredzēdama kvalitāti, visu nogremdēja kvantitātē. Oktōb̄ra revolūcijas saņiegumi dokumentējās Smerdjakovu noziegumos: tur viss tika bīdīts no ārpuses, trūka iekšķīgas atbildības, trūka sirdsapziņas, trūka personīgas domāšanas. Varētu teikt, ka Smerdjakovu revolūcija krievu tautu iegrūda beztiesiskā un drūmā čekas pagrabā. Tie neapstājās nekāda lieluma priekšā. Viņi grāva visu, vien-

alga ko un kam tas piederēja. Savu tumšo elementu varā ierauti, viņi nebaidījās ne no vēstures, ne savas sirdsapziņas, ne savas tautas lāstiņiem. Oktōb̄ra revolūcija krievu cilvēku atrāva no viņa attīstības saknēm, iemeta nihilistiskajā tukšumā un šai tukšumā postīja ne tikai pagātnes vērtības, bet sacēlās arī paši pret sevi, neredzēdami nekāda atrisinājuma Oktōb̄ra revolūcijas sekām. Viņi raudzīja ar nedzīrdētu demagoģiju iegalvot, ka visam tā jānotiek, lai uzceltu jaunu pasauli. Smerdjakovu nihilisms triumfēja, un krievu tauta savos pamatos sašķobījās un sabruka.

2

Raudzīsim izsekot tām domām, kas nodarbināja krievu lielāko un varbūt dzījāko rakstnieku Eiropā — Dostojevski. Dostojevska pasaulē viss jau paredzēts, nojausts un visam jau aprādītas sekas. Oktōb̄ra revolūcija ir notikusi pēc Dostojevska paredzējuma. Viņš pirmais atklāja revolūcionāro ideju pamatus, tās iekšķīgo dialektiku un radīja nepārspējamus revolūcionāru tēlus. Krievu sabiedrībā 60-tos un 70-tos gados, saka Berdjajevs, vēl nebija ne Stavrogina, ne Kirilova, ne Šatova, ne Verchovenska, ne Šigaļeva. Šie ļaudis krievu tautā parādās daudz vēlāk, proti, 20. gadsimtā, kad krievu tauta pārdzīvoja sociālās dzīves visasākos konfliktus. Dos-

tojevska ģenijs ir pagriezies pret krievu tautas nākotni, un viņa varoņi runā tādas patiesības, kādas mēs tikai šodien varam saprast. Dostojevskis krievu revolūcijas pamatos redz neticību Dievam, nemirstībai un cilvēka gara brīvībai. Lielais Inkvizitors saka: „Visi būs laimīgi, visi ļaužu miljoni... Mēs liksim viņiem strādāt, bet no darba brīvajās stundās mēs iekārtosim viņu dzīvi kā bērnu rotaļu ar bērnu dziesmām, koņiem, nevainīgām dejām. O, mēs viņiem atļausim arī grēku, viņi ir vāji un nevarīgi... Mēs viņus pārliecināsim, ka viņi tikai tad kļūs brīvi, kad atteikties no savas brīvības... Nekas un nekad cilvēkam un cilvēku sabiedrībai nebija tik neizturams kā brīvība. Vai redzi šos akmeņus šai kailajā un izdegušajā tuksnesī? Pārvērt tos par maizi, un aiz tevis skries cilvēce kā bars pateicīgi un paklausīgi, kaut arī mūžīgi dreboša... Cilvēks ir nelaimīgs, viņa liktenis traģisks, tādēļ ka viņš apveltīts ar gara brīvību. Liec cilvēkam atteikties no šīs nelaimīgās brīvības, padari to par vergu ar zemes maizes kārdinājumiem, un tad būs iespējams radīt cilvēku zemes laimi”. Lūk, Dostojevska — Lielā Inkvizitora padomu ievēroja Oktobra revolūcijas radītāji. Tie debess laimes vietā solija zemes laimi, un bars viņiem sekoja.

Dostojevskis baigā skaidrībā parāda revolūcijas dabu Šigaļeva mācībā, ko romānā „Velni”

Verchovenskis šādi noskaidro Stavroginam: „Kalmus nolīdzināt — laba doma, nevis smieklīga. Nav vajadzīga izglītība, diezgan zinātnes. Arī bez zinātnes pietiks materiāla tūkstoš gadiem... Izglītības alkas ir jau aristokratiskas alkas. Tiklīdz ģimene vai mīlestība, lūk, jau rodas īpašuma vēlēšanās. Mēs iznīcināsim vēlēšanos. Mēs ļausim vaļu plītniecībai, tenkām, denunciācijām; mēs ļausim vaļu nedzirdētai izvirtībai; mēs katru ģeniju noslāpēsim jaunībā. Nekādas diferenciācijas, absolūta vienlīdzība... Vajadzīgs tikai nepieciešamais, lūk, visas zemes lodes devīze kopš šīsdienas. Bet vajadzīgi arī krampji; par to gādāsim mēs, valdnieki. Vergiem vajadzīgi valdnieki. Absolūta paklausība, absolūta bezpersonība, bet vienreiz pa trīsdesmit gadiem Šigaļevs palaiž arī krampjus, un visi pēķšņi sāk aprīt cits citu līdz zināmai robežai, vienīgi, lai nebūtu gaļaicīgi. Gaļaicība ir aristokratiska sajūta... Katrs pieder visiem, un visi katram. Visi ir vergi un verdzībā vienlīdzīgi... Pirmām kārtām noslīd izglītības, zinātnes un talanta līmenis. Augstais talantu un zinātnes līmenis sasniedzams tikai augstākattīstītām spējām, tādēļ nav vajadzīgas augstākās spējas”. Tālāk Dostojevskis saka, ka pēc revolūcijām demokratiskas brīvības nebūs. Demokratija nekad nav triumfējusi revolūcijās. Šai vienlīdzības un bezpersonības pasaulē valda tiranniskais

mazākums. „Atstājot neierobežoto brīvību”, saka Šigaļevs, „es to aizstāšu ar neierobežotu despotismu. Piemetinu vēl, ka bez manas sabiedriski atļautās formulas nevar būt nekāda cita”. Lūk, Dostojevska gaišredzība un patiesība par krievu revolūciju un tās būtību. Vai Ķeņins un Staļins nav Dostojevska aizredzē rādītā Šigaļeva inkarnācija, vai Ķeņinu un Staļinu neraksturo Šigaļeva apsēstība, kas tiecās iznīcināt cilvēcisko personību, izdzēst cilvēcisko līdzību zemes virsū? Dostojevskis rāda, kādā kārtā krievu revolucionāri tiecās iznīcināt cilvēcisko esmi un to pārvērst neesmē. Viņš, noteicot šo bīstamo cilvēku dvēseles, noteic to diagnozi un prognozi. Un tomēr Dostojevska pareģoto pasauli ieraudzīja tikai tad, kad bija jau par vēlu. Krievu inteliģence neaptvēra, cik liktenīga būs tā diena viņu tautai, kad Šigaļevi sagrābs varu. Dostojevskis savā vientuļības tornī to zināja. Paklausīsimies, ko saka viņa starecs Zosima: „Tiešām, viņiem ir vairāk sapainās fantazijas nekā mums... Viņi domā, ka visu ierīkos taisnīgi, bet noraidot Kristu, viss beigsies ar to, ka pasauli pārplūdinās asinīm, jo asinis prasa asinis, un kas izvelk zobenu, tas pats krit no zobena. Ja nebūtu Kristus evaņģēlija, tad cits citu nogalinātu, nepaliku pat divu cilvēku zemes virsū...”

Dostojevskis atklāja, ka negodīgums un sen-

timentālisms ir krievu revolūcijas pamats. Verchovenskis saka Stavroginam: „Patiessībā mūsu mācība ir goda noliegums, un atklāti pasludinot tiesību būt negodīgam, visvieglāk varēsim pie sevis saistīt krievu cilvēku”. Stavrogins viņam atbild: „Tiesības būt negodīgam — jā, tad jau visi mums pievienosies — neviena nepaliks pāri”. Verchovenskis atzīst, ka lielā mērā revolūcijas lietai kalpos Fedjka Katordznieks un „tīrie blēži”. „Nu, tie droši vien ir labi ļaudis, dažreiz ļoti noderīgi, bet viņi prasa daudz laika, nepieciešams nenogurdināms možums”. Un mazliet tālāk Verchovenskis saka, ka pats galvenais spēks, cements, kas visu saista, ir kauns no paša domām; jāpanāk, lai neviena ideja nepaliku nevienam galvā, lai katrs to uzlūkotu par kaunu.

Kaut gan Dostojevskis ir viskrieviskākais rakstnieks, tad tomēr arī pašiem krieviem viņš likās tumšs, neizprotams, tāpat kā grieķiem visgrieķiskākais grieķis — Herakleits. Dostojevskis vairāk nekā citi krievu rakstnieki sevī apvieno krievu dabas pretrunas. Ja gribam pazīt krievu tautu, tad pietiek iepazīties ar Dostojevski. Dostojevskis ir ne tikai krievu saucējs tuksnesī, ne tikai krievu lielākais nacionālās apziņas modinātājs, bet viņš sevī koncentrē krievu cilvēka labās un sliktās īpašības. Viņš baigā gaišredzībā paredzējis savas zemes likteni, nemal-

dīgi formulējis revolūcijas būtību savā romānā „Velni”, ko tai laikā neviens krievu inteliģents lāga nesaprata, un Turgeņevs, to izlasījis, paraustīja plecus un teica: „Nu, vai es neteicu, ka viņš ir galīgi traks”. Tiešām, savam laikmetam Dostojevskis likās traks, bet mūsu dienās viņš ir neizsmeļams cilvēka dvēseles pazīnējs, savas tautas likteņa paredzētājs. Viņš, nepazīdams ne marksisma, ne ļēninisma, izsaka tā būtību, proti, tā ir kaunēšanās no paša domām, no savas personības, no tās īpatnībām. Krievu revolūcijai cilvēks ir līdzeklis, materiāls, tā neatzīst cilvēka personīgo morāli, tā ir katras cilvēciskās morāles noliegums. Ievērojot revolūcijas dabu, Dostojevskis pret to saceļas, rauga krievu tautas apziņā noskaidrot, ka revolūcija ir apsēstība, ārprāta lēkme, tā paralizē personības gribu, morālisko atbildību. Tā cilvēkā atmodina tumšus, elementārus spēkus. Dostojevskis revolūcionāru uzskata par velna apsēstu, jo tas pats nezina, ko viņš dara, nezina, ka revolūcija aprij cilvēku, ka tā viņu pārvērš par tumšu spēku vergu. Ar to tad arī izskaidrojams revolūcijas nežēlīgums. Patiesi brīvs cilvēks no revolūcijas novēršas un to uzskata par tumšāko spēku uzvaru cilvēkā.

Dostojevskis savā romānā „Velni” rāda, ka revolūcijā triumfē ne tikai Šigaļevi, bet arī Smerdjakovi. Ivans Karamazovs un Smerdja-

kovs ir krievu revolūcijas ciltstēvi, nihilisma personifikācijas. Ivans Karamazovs teorētizē, Smerdjakovs reālizē viņa ateistisko dialektiku. Smerdjakovs ir pūļa simbols, viņš nedomā, bet rīkojas tā, kā citi domā. Kas Ivanam Karamazovam atļauts tikai domās, garā, Smerdjakovam tas jau atļauts īstenībā. Ja Ivans Karamazovs savu tēvu noslepavo domās, tad Smerdjakovs to izdara īstenībā. Un kas tad ir krievu revolūcija, ja ne tēvu slepkavošana. Oktōbri revolūcijā Smerdjakovi noslepavoja krievu tautas pagātni, noliedza savu tēvzemi, sagrāva tēvu altārus un pāri drupām pacēla savu nihilisma karogu. Smerdjakovi reālizē Ivana Karamazova filozofiju, ka „viss atļauts”. Krievu nihilistiskā intelīgence radīja Smerdjakovu un to sagatavoja revolūcijai. Nihilistu devīze: „viss atļauts”. Šī devīze uzvarēja Oktōbri revolūcijā. Dostojevskis jau toreiz zināja, kas draud krievu tau-tai, tagad to zina visi, bet nu par vēlu.

Nikolajs Berdjajevs krievu nihilismu izskaidro ar Krievijas ainavu. Krievu cilvēks esot ie-kļauts savas zemes bezgalīgajā plašumā, kam neesot ne noteiktu robežu, ne noteikta rakstura. „Krievu cilvēkam nav noteikta pašuzturēšanās instinkta”, saka Berdjajevs, „viņš viegli sevi sadedzina, izplēn bezgalībā... Viņš maz ko sau-dzē, viņš maz pie kā stipri saistās; krievu cilvēks, vēl nepazīstot, kā pienākas, kultūru,

pārāk viegli pārdzīvo kultūras krīzes. Tā rodas krievu cilvēkam raksturīgais nihilisms... Krievu dvēsele spējīga radikāliem eksperimentiem, kādiem nav spējīga eiropējiska dvēsele, kas pārāk izveidota, pārāk diferencēta, pārāk ieslēgta robežās, pārāk saistīta ar tradiciju un sava veida padevību. Tikai krievu dvēsele varēja izdarīt tos garīgos eksperimentus, kādus izdarīja Dostojevskis".

Kādreiz par slavofiliem Gogolis teicis: „Dzirdot viņu slavinājumus, gribas nosplauties par Krieviju”. Slavofili nebija pratuši atrast nacionālo Krieviju. Neatrada to arī narodņiki; piem., Bulgakovs domā, ka krievu nacionālā ideja jāsaprot kā mesiānisms, kuŗā satek apzinīgās nacionālisma jūtas. Tā nacionālo ideju saprata arī Dostojevskis, Vladimirs Solovjevs. Bet īstenībā mesiānisms nav krievu, bet senebrēju ideja. Man jāsaka, ka šīs svešās idejas pārņemšana krievu tautai liktenīga, jo, ievērojot Oktōbra revolūcijas notikumus, mēs pārliecināmies, ka šo ideju savā labā izmantoja ne paši krievi, bet krievu senebrēju pēcnācēji.

Narodņiku lielākā klūda ir tā, ka tie savas nacionālās vērtības nemeklē kultūras vērtību reālizācijā, bet tautā, organizācijā, elementārajā dzīvē. Tautas ideālizācijā un kultūras noliegsanā narodņiki pierādīja savu nespēju būt garīgi neatkarīgi. Viņi patiesību meklē nevis sevī,

bet ārpus sevis. Viņi neapzinās personības nozīmi, viņi nepaceļas līdz kultūras vientuļajām galotnēm. Viņiem sveša Ibsena, Nīcšes, Kartaila individuālā un hēroiskā reliģija. Krievu cilvēks tiecas zaudēt savu individuālitāti kollektīvitātē, tiecas tautas masas pārvērst par kaut ko līdzīgu Eleuzinas mistērijām. Narodņiks nemeklē glābiņu personībā, bet masās, tautas neapzinīgajos elementos. Personības lielums raksturojams ar to, cik lielā mērā tā spējīga izturēt vientulību, pati savu likteni. Personības kults Eiropā ir radījis hēroisku cilvēku. Krievu tauta hēroiskā cilvēka nepazīst. Lielākais krievu tautas ģenijs Tolstojs neiztur savu vientulību, neklūst par hēroisku cilvēku, bet tiecas sajaukties ar masu, nemeklē glābiņu krievu tautas vistumšākajā slānī — „mužikos”. Arī viņš, kuŗa ģenijam pieder visas pasaules apbrīns, līdzīgi slavofiliem un narodņikiem, patiesību un Dievu meklē nevis savā personībā, bet gan krievu masā. Viņš nerāda ceļu krievu masām, bet pats, neizturēdams savu vientulību, nokāpj pie masām. Viņš domāja šādā kārtā iznīcināt to bezdibenī, kas krievu inteliģenci šķīra no tautas, jo starp krievu inteliģenci un tautu pastāvēja nepārvarams antagonisms. Inteliģenci vienkāršā tauta uztvēra kā sev naidīgu spēku. Krievu inteliģence gāja savu ceļu, tauta — savu. Tā līdz Oktōbra revolūcijai īstenībā krievu nacionālā apziņa nebija

atmodusies. Un kā gan tā varēja atmosties, kad tās modinātāji — inteliģence meklēja glābiņu pašā tautā un nevis tauta inteliģencē. Tā krievu tauta neapjauda tās briesmas, kas tai draudēja Oktōbra revolūcijas izskatā.

Dostojevskis no sava vientulības torna redzēja krievu tautas likteņus, tēloja tos savu romānu tēlos, bet viss, ko teica Dostojevskis, viss, ko viņš rādīja savos tēlos, tā laika krievu inteliģencei šķita kā epileptiķa murgi, slimīgas fantazijas vīzijas. Salīdzinot slavofilus un narodņikus ar Dostojevski, iznāk, ka tie ir tīrie provinciāļi. Dostojevska parādība krievu pasaulē ir vienreizīga. Viņa attieksme pret krievu tautu ir kritiska: viņš neideālizē krievu cilvēku, kā to darīja slavofili un narodņiki, bet bezbailīgi tēlo tās tumšās un gaišās puses, dažreiz pat sapilgtinātās krāsās. Viņš nebēg no krievu inteliģences, kā to darīja Tolstojs, viņš to mīl „krampjaini”, viņš rauga izprast tās dvēseli, cenšas to saistīt ar krievu masām. Dostojevska mīlestībā ir kaut kas traģisks, kaut kas līdzīgs tai mīlestībai, ar kādu mēs mīlam tos cilvēkus, kas nenovēršami iet pretī savai bojāejai. Dostojevskis bija vienīgais, kas to zināja, un tādēļ viņa izmisms, viņa mokas ir neaprakstāmas. Visa Dostojevska cīņa ir cīņa par krievu inteliģences glābšanu. Dostojevska epileptiskās lēkmes, simboliski uztvertas, pauž krievu inteliģences

lēkmes. Pēdējā un lielākā lēkme krievu inteliģenci satvēra Oktōbra revolūcijā. Kas palika no krievu inteliģences pēc šīs lēkmes? Niecīga emigrantu saujiņa, klīstošas ēnas. Boļševisms krievu inteliģencei bija liktenīgā Šatova pašnāvība. Smerdjakovs triumfēja, tas nosēdās cara tronī, parakstīja nāves spriedumu tautas dvēselei, jo inteliģence ir tautas apzinīgā daļa, tautas smadzenes. Iznīcināt kādas tautas inteliģenci nozīmē iznīcināt tās galvu. Smerdjakovs ir krievu masas personifikācija, tās tumšās masas, kuļās narodņiki meklēja patiesību un Dievu. Krievu inteliģence baļoja to nezvēru, kas viņu pašu vēlāk aprija. Dostojevskis vienīgais redzēja šo nezvēru savā tautā, to viņš nosauca par „smerdjakovščinu”, un no tās viņš biedināja savas tautas inteliģenci, bet tā, līdzīgi Turgeņevam ar nonšalansi teica: „Nu, vai es neteicu, ka viņš galīgi traks?” Un Dostojevskis palika viens. Viņš redzēja, līdz kādam bezdibenim nonāks „smerdjakovščina”. Dostojevskis, to saprzdams, pagriež muguru narodņikiem. Viņš meklē patiesību un Dievu pats savā personībā. Viņš savā slavenajā runā Puškina svētkos pusgadu priekš nāves saka: „Ne ārpus tevis ir patiesība, bet tevī pašā, atrodi to sevī, atklāj sevī savu „es”, un tad pārvari sevi un valdi pār sevi. Un tu skatīsi patiesību... un kļūsi tik brīvs, kā nekad tu to pat iedomāties nevarēji. Nav pasaules

harmonijas, ja tu pats īgns un augstprātīgs, nesi tās cienīgs un prasi dzīvi par velti, pat nenojauzdamas, ka par to jāsamaksā". Dostojevskis sevī pārvar totālo krievu maldīšanos, pirmo reizi pilnīgi nostājas uz savas personības pamata. Viņš meklē sintezi starp krievu un Eiropas cilvēku. Viņš ptiesību vairs nemeklē krievu zemniekā, krievu tautas tumšajos slāņos, bet pats savā personībā. Lūk, te Dostojevskis, pārvarējis krievisko dabu, kļūst par patiesi eiropisku cilvēku. Viņš saskata personības svarīgumu sabiedriskās dzīves augšup veidošanā. Viņš izprot kultūras nozīmi. Viņš redz Krievijas glābiņu nevis tumšajās, elementārajās Krievijas tautas masās, bet apgarotā, kultūrālā personībā. Dostojevskis šo personību arī rauga radīt gaišajā Alošas tēlā, kam krievu tauta varētu uzticēt savu likteni. Viņš kopā ar Alošu nometas zemē un skūpsta to, jo viņu pildīja jauna atziņa, ka tā būs personība, kas glābs krievu tautu. Dostojevskī personība uzvar masu. Brājos Karamazovos Smerdjakovs mirst, mirst masa, dzimst Aloša, personība, tā tiecas ieplūst dzīvē un to piepildīt ar labo. Tas ir Dostojevska personīgās uzvaras credo. — Bet tā bija vientuļa uzvara. Smerdjakovi un Karamazovi nebija miruši krievu tautā, tie nīrgājās par vientuļā uzvaru, un krievu tau-tai sita lielā bankrota stunda — Oktōbra revolūcija.

III

KULTŪRAS UN CIVILIZĀCIJAS KONFLIKTS

Civīlizācija mūsdienās rauga nomainīt kultūru. Šī civīlizācijas uzvara nav tikai šķietamība, nav tikai ārēja parādība, bet dziļa īstenība. Tās vilnis aizsniedzis visaugstākās kultūras sasniegumu galotnes. Amerikas debesskrāpis sacenšas ar Eiropas katedrālu smailajiem torniem, Amerikas derīguma tendencies apdraud Eiropas tīrās zinātnes un mākslas alkas. Eiropas cilvēka garīgo dzīvi aizvien noteikusi kultūra. Kultūras kalpībai pakļāva politiku, oikonomiju un techniku. Turpretim civīlizācija cilvēku pārvērta par līdzekli politikai, oikonomijai un technikai. Te sākās kultūras un civīlizācijas konflikts. Kultūra ir — kā Kants teicis — dabas mērķis, bet civīlizācija — derīguma mērķis. Civīlizācijas utilitārās tieksmes ir nivelējušas kultūras kalngalus. Nepārredzama vienmuļība pilda cilvēka dvēseli. Nav personīgās dzīves dzīluma, traģikas un svētuma. Civīlizācija ir plebēju triumfs. Tās māksla, tās literātūra, tās zinātne kalpo plebēju labklājībai, plebēju ērtībām. Kultūra no cilvēka prasa spēku maksimu, spēku augstāko kāpinājumu. Kur tas netiek dots, tur kultūra sāk nīkuļot, zaudē savu spraigumu, sa-

stingst ārējās formās, izvēršas tukšā manierismā un konvencionālismā. Kultūra rodas augstu spraigumu laikmetos: tās izcelšanās ir diža. Lielās kultūras ir radušās vissvētākās vietās zemes virsū — templos. Tempļi ir dievišķās apziņas materiālizācija, dievišķās mūžības simboli. Grieķu kultūra cēlusies no varoņu kulta, kas ir šīs kultūras būtība. Hēroiskā kultūra prasa no cilvēka vienreizīgu veikumu ar mūžības nozīmību. Civilizācijas izcelšanās ir pasaулīga: tā ir cīņa ar dabu, tā ir vienas dienas ieguvums, tā ir bez pagātnes un nākotnes. Civilizācija ir vispārīga parādība, kuŗai trūkst personīga akcenta. Visur to var atkārtot. Kultūra ir individuāla un neatkarītojama parādība ar savu īpato dvēseli. Civilizācijai ir metode un ieroči. Kultūra ir senču mantojums, dēlu svētais sakars ar tēviem. Tā dibinās nepārtrauktas evolūcijas lēdē: jo vecāka kultūra, jo tā diferencētāka un daudzveidīgāka. Civilizācija ir vienveidīga, standartizēta, tai nav pagātnes, tā lepojas ar sensācijām — viendienīgu slavu. Kultūra ir cīņa par mūžīgām vērtībām, par mūžīgu dzīvību un slavu, par vienreizīgu veikumu un neatkarītojamu varoņdarbu. Kultūra neseko laikam, bet spītē tam. Tā tiecas cilvēciskos notikumus un pārdzīvojumus iemūžināt nemirstīgos veidolos.

Kas būtu grieķu kultūra bez saulainajiem templiem, bez neremdināmajām alkām pēc mū-

žīgās gaismas? Kultūra ir cīņa ar nāvi, cīņa pret iznīcību, pret laiku, kas paitet un nepaliiek. Kultūra ir enkurs, kas noenkuo mūsu dzīves brīžus, kas paveš skatu uz pasaules brīnišķīgajām lietām, māca tās skatīt un mīlēt.

Civīlizācija rūpējas tikai par ikdienišķo: maiži un izprieju. Tā necīnās ar nāvi, tā negrib mūžības, tā samierinās ar laika iznīcību. Tā ceļ savu nākotni uz kapsētām un jautri grib dzīvot šai dienai. Civīlizācijā zūd kosmiskā apziņa, zūd sakars ar pagātni, zūd radošie spēki, kas ietiecas nākotnē. Civīlizācijas cilvēks tiecas ieslēgties tagadnes burvībā, tiecas aizmirst māti, kas to radījusi un bērnus, ko rada. Visreālāk, visbrutālāk civīlizācija triumfē boļševismā. Revolūcija civīlizāciju ir legalizējusi, un boļševiks ir tās iemiesojums. Kultūra ir daudzu tūkstošu gadu nepārtraukts cilvēces pozitīvo veikumu un attīnū uzkrājums. Tā ir iekšēja lieta, tā organiski saistīta ar mūsu dzīvi. Tā rada likumus un normas saskaņā ar cilvēka dabu, sakaņā ar viņa morālisko satvaru.

Ķīniešu kultūras noslēpums ir morāliskais cilvēks, kas taisnīgi darbojas un rīkojas ar taktu un gaumi. Konfūcijs saka: „Morāliskais cilvēks, izcilais cilvēks, dzīvodams vienkāršas patiesības un uzticības dzīvi, var sagādāt pasaulei mieru.” Varenākas, briesmīgākas par dabas spēkiem ir cilvēciskās kaislības. Dabas

spēki nodara daudz mazāk jauna nekā cilvēciskās kaislības. Šīs kaislības var savaldīt un pareizā gultnē ievirzīt morālie likumi. Cilvēces vēstures sākumā pielietoja fizisko spēku, lai savaldītu cilvēciskās kaislības. Bet, attīstoties kultūrai, cilvēce atklāj morālisko spēku, kas ir varenāks un iespaidīgāks nekā fiziskais spēks. Ķīniešu kultūru var apzīmēt par vienu no dabiskākajām morāles kultūrām. Kristīgā mācība daudzējādā ziņā cilvēka dabisko morāli nepareizi ievirzījusi. To dziļi jau ieskatījis Frīdrichs Nīcše (Nietzsche) aizrādīdams, ka cilvēka daba nav amorāla, ka cilvēka daba nav jauna. Ne cilvēkā kristīgā mācība meklē cilvēcisko vērtību centru, bet gan ārpus cilvēka, ārpus esmes robežām. Atraujot cilvēku no viņa paša dabas, no viņa saknēm, no viņa vērtību centra, to pārvērš par būtni, kas noliedz pats sevi. Paskāls, šīs domas varā atrazdamies, saka: „*Le moi est hirable*” — mans Es ir nīstams. Ja sākam ienīst savu Es, savas esmes vērtību centru, tad esam pazuduši, tad esam bojā gājēji. Šo kristīgās morāles bezdibeni ļoti labi apzinājās Paskāls, bet viņš, meklēdams ceļu uz sevi, saplosīja pats sevi briesmīgā agonijā. Tādēļ nevienna pasaules kultūra nevar uzrādīt tik drāmatisku morāles cīņu, kādu izcīnījis Eiropas cilvēks. Eiropas cilvēks nevienu vien reizi ir izvilcis zobenu, lai aizstāvētu pats sevi. Kas gan cits ir humānisma laiks

ar Erasmu, Servantesu, Paracelzu priekšgalā, ja ne cīņa par Eiropas cilvēka Es centrālajām vērtībām? Kas gan cits ir renesanse, ja ne cīņa pret viduslaiku baznīcas sistēmu, kas cilvēkam bija noliegti priecāties, kas gan ir Nīcšes gigantiskā cīņa, ja ne gadījumu izmocītā cilvēka prasības pēc sava Es brīvības, pēc veselīgas, dabīgas morāles? Ķīniešu kultūra šai ziņā var noderēt par paraugu Eiropas dabīgās morāles atdzemdināšanai un nostiprināšanai.

Ķīna ir klasiskā kultūras zeme. Ja mēs iemētam kaut vienu skatu Konfucija mācībā, tad tūliņ mums pavešas brīnišķīgā ķīniešu kultūras ainava: ķīnetis, audzināts saskaņā ar savu dabu. Konfucija mērķis ir mācīt un attīstīt cilvēku, lai tas varētu klūt kaut kas pats par sevi un būtu derīgs valstij. Visi spēki jāziedo dzīvei, visi pieņākumi jāizpilda dzīves laikā. Kad viņam prasa par nāvi, viņš atbild: „Es vēl nesaprotu dzīvi, kā lai es saprotu nāvi?” Ķīniešu kultūras centrā ir dzīve un dzīvais cilvēks, kas, pakļauts debess augstajiem likumiem, taisnīgi un pareizi pilda dzīves likumus. Taisnības un mīlestības likums nosaka ķīniešu kultūras morāliskos pamatus. Šī morāle ir ķīniešu kultūras neiznīcināms valdnieks, kas to pasargājis no bojā ejas tūkstošu gadu skrejā, kuŗā daudzas tautas parādījās uz vēstures skatuves un atkal drīz nozuda. Ķīniešu morāle ir viņu kultūras cements, kas saglabājis

un kopā saturējis ķīniešu tautas vitālos un radošos spēkus. Ķīna pazinusī daudzus kaļus, pārdzīvojusi daudzus iekārotājus, bet tie nav spējuši ne iedragāt ķīniešu tautas morāli, ne pakļaut savai ietekmei. Tas tādēļ, ka Ķīnai ir savas kultūras saknes, kas nav metafiziskas, bet gan konkrētas: tās ieaugušas ķīniešu zemē, ķīniešu laukos, ķīniešu pagodās, ķīniešu ticējumos, ķīniešu dabā. ķīniešu kultūrai tik dziļas saknes, ka ārējās katastrofas tos spēj pieplacināt zemei, bet nekad — izraut no saknēm. Tiklīdz kaņegaisi rimstas, tiklīdz debess noskaidrojas, zeme klājas ar zaļumu un saknes ar atjaunotu spēku dzen jaunus dēstus.

Ķīniešu vēsturē pazīstam daudz posta, bet šis posts ir momentāns, to ķīniešu tauta aizvien panesusi un pārcietusi nesatricināmā mierā, kā mēs mēdzam pārlaist bargus negaisus, gaidīdamī jauka laika iestāšanos. ķīniešu kultūra izaugusi no pozitīvās attieksmes pret cilvēku. Pirmais teikums, ko ķīniešu bērniem māca skolās, ir: cilvēka daba ir laba.

„Mēs ik uz soļa vēl cīnāmies ar gadījuma milzi, un pār visu cilvēci vēl līdz šim valdījis neprāts, bezprāts. No nākotnes nāk vēji slepenām spārnu vēdām, un smalkas ausis aizsniedz laba vēsts. Jums, šīs dienas vientuļiem, jums, kas no sabiedrības izstājušies, jāizaug izvēlētai tautai: — un no viņas pārcilvēkam. Patiesi, par atvese-

ļošanās vietu vēl jātop zemei.” — Ko nozīmē mums tagad šie vārdi, kuŗus Nīcše mums rakstīja 1883. gadā starp 3. un 13. februāri savā Zaratustras I. daļā? Vai viņš nebija pirmais lielais vientulīgais zibšņojums pie tā laika tumšajām debesīm, vai viņš nevēstīja jauno laiku, kam būs jādzimst sāpēs un mocībās? Nīcše simbolizē cilvēciskās morāles augšāmcelšanos Eiropā; Nīcšes filozofijā cilvēks kļūst nozīmīgs pats sev un ar saviem tikumiem tiecas „kalpot zemes nozīmei”. ķīniešiem šo morālisko patiesību mācīja Konfucijs jau priekš kādiem 2500 gadiem: „Morāles likums, kas atrodas ārpus cilvēka, nav morāles likums”. Īstā morāle nedibinās ne bailēs no Dieva, ne bailēs no netikuma, bet gan katrā cilvēka personīgajā gribā. Un tādēļ svarīgi cilvēkā audzināt labā gribu. Un to ķīnieši dara, likdami bērniem mācīties, ka cilvēka daba ir laba.

Ķīniešu morāles izejas punkts ir pienākums. Pienākums saista un uztur visas būtnes. Pienākuma ceļš ir taisnais ceļš. Tādēļ gudrais sevi identificē ar pienākuma likumu. Viņš tikumīgi izkopj savu raksturu, viņš pētī debess likumus, kas tam rakstīti. Viņš nogrimst visu lietu dzīļumā, lai satvertu viissmalkākos to noteikumus, kas parastajam cilvēkam nav uztverāmi. Viņš attīsta savas gara vistīrākās un augstākās spējas, viņš visus likumus ievēro ar taisnu prātu,

viņš pieskaņojas jau atzītajiem likumiem un piekopj to, ko jau agrāk tikumīgi cilvēki ir piekopuši, viņš nemitīgi tiecas pazīt jaunus likumus, kas vēl nav noteikti; viņš stipri saistās ar visu, kas ir godīgs un taisns. Ķīniešu cilvēkam nav svarīgs ārējais stāvoklis: visdārgākais, kas cilvēkam jāglābj, tā ir viņa persona. Ķīnietis ārējos notikumus uzņem mierīgi, viņš vairāk rūpējas par iekšējo nekā ārējo pasauli: notikumos cilvēks var zaudēt to, kas viņam pieder, bet nekad to, kas viņš pats sevī ir. Tādēļ tie, kas ir kaut kas paši sevī, ir spējīgi notikumus vērot gudri un saprātīgi, tādā kārtā apliecinādami savu individuālo personu. Šī morāliskā apziņa ķīniešu kultūru ir darījusi par patiesi nemirstīgu kultūru: tā kalpojusi cilvēka un zemes nozīmei. Viskonsekventāk, visnoteiktāk to apzinājies Nīcše (Nietzsche), Eiropas Konfucijs: „Visi tīkumi jāved atpakaļ uz zemi, jā, atpakaļ uz miesu un dzīvību: lai tie piešķir zemei tās nozīmi, cilvēcīgu nozīmi”. — Ķīniešu kultūra jāuzlūko par klasiskās kultūras paraugu*).

Bet tagad, blakus klasiskās kultūras zemei raudzīsim apcerēt klasisko civilizācijas zemi — Ēģipti.

Kultūra vai civilizācija izaug no zemes, kurā dzīvo zināmu cilvēku vienība; piegriežoties šai

* Par ķīniešu kultūru un cilvēku tuvāk skat. manā grāmatā „Dzīves kultūrai”.

cilvēku vienībai, varam izskaidrot kādas kultūras vai civilizācijas būtību.

Vidus laiku arabu autors Magrizi min ēģiptiešu parunu: „Ārzemnieks, kas dzeļ Nīlas ūdeni, aizmirst savu dzimto zemi”. Šīs parunas dzīlākā jēga ir tā, ka svešnieki, ienākot Ēģiptes civilizācijas atmosfairā, zaudē savas zemes īpatnības. Viņi nezaudē savu aktīvo spēku, bet gan sāk dzīvot citu dzīvi, atraisītu no savas dabas dzīlēm un iekļautu ēģiptiešu civilizācijas negrozāmās formās un formulās. Ja ķīniešu kultūru raksturo mātišķīgs maigums, nesaraujama saistība ar cilvēku pirmelementu — zemi, tad ēģiptiešu civilizāciju raksturo aktīva vīrišķība, atraisīšanās no zemes metafizikas un pievēršanās formām, formulām, tas ir stingrajiem, ar prātu aplēstajiem nosacījumiem. Šī starpība mūs jo vairāk pārsteidz tādēļ, ka ēģiptieši, tāpat kā ķīnieši, ir zemkopju tauta. Bet ēģiptiešu zemkopībai ir cits raksturs nekā ķīniešu. Ēģiptiešu tauta kā vēsturiska parādība, atrodas ārpus dabiskās attīstības orbitas, jo tā savu dzīvi veidojusi uz mākslīgas bazes, un šīs apstāklis tad arī nosaka Ēģiptes īpatnējo attīstību, kas tik ļoti atšķiras no ķīniešu kultūras, kas vēsturiski attīstījusies uz dabiskās bazes. Ēģipte ir oaze, kas atrodas starp divi tuksnešiem šaurā strēmelē gar abiem Nīlas krastiem.

Šīs zemes auglība ir mākslīga, jo pati Ēģipte

ir neauglīga, zeme izdegusi, un nepārtrauktais karstums to pārvērtis pelnos un putekļos. Tuksnešainajai zemei, kur lietus maz līst, Nīla sagādā zināmas kultivēšanas iespējas, bet šīs iespējas ļoti ierobežotas. Cilvēka saprāts Nīlas plūdu destruktīvo dabas procesu raudzīja pārvērst par zemes labklājību. Tātad Ēgiptes labklājība nav dabas dota, bet ar cilvēka saprātu atkaņota no dabas destruktīvajiem spēkiem. Kā mūsdienās eksplozīvo enerģiju ar saprātīgu aplēsi pārvērš par derīgas enerģijas avotu, tā Nīlas plūdu katastrofu ēgiptieši pārvērta par augstākās auglības elementu. Jau pašā pirmatnējākā Ēgiptes attīstības posmā mēs redzam, ka cilvēks izgājis cīnā, lai pārvarētu dabas bīstamos spēkus. Šai nemitīgajā cīnā ēgiptieši nevarēja attīstīties kā atsevišķu individu tauta, bet gan kā vienība, kas, aizstāvot dažus derīguma principus par savas dzīves izejas punktu, veidoja savu labklājību. Un ēgiptiešu cīņa ar dabas katastrofālajiem spēkiem īpaši attīstīja matēmatiku, ģeometriju un citas formāla rakstura zinātnes, kas bija nepieciešamas applūdināšanas sistēmas uzbūvei un cīnai pret tuksnesi. Ēgiptiešu attīstība tātad sākās nevis spontānā garīgo spēku rotaļā, bet gan aplēstā nepieciešamībā, nemitīgā cīnā ar dabu. Tā Ēgiptē izveidojās vīrišķīgais elements, mūžam kustīgais un aktīvais. Sievišķīgi pasīvais elements Ēgiptes attīstībā ir pilnīgi svešs. Ēgi-

tes attīstību nosaka skaudra un praktiska vīrišķība, ko veidojuši specifiski nepieciešamības apstākļi un nevis spontānais darbošanās prieks. Tātad ēgiptiešu attīstības vēsturi nosaka ekskluzīvi vīrišķīgais elements, kurpretī sievišķīgais elements te ir tikai bioloģiska parādība. Vīrišķīgais elements, bez sievišķīgā klātienes, dzīvi padara ārišķīgu, formālu un vēsu. Šī vīrišķīgā elementa visraksturīgākais izpaudums ir ēgiptiešu piramidas. Ja sievietes nojausmu pilnā dvēsele ietiecas mistikas novados, tad vīrišķīgā dvēsele, nevarēdama šādā kārtā pārvarēt iznīcības nenovēršamību, tiecas to pārspēt ārējiem līdzekļiem. Ēgiptes māksla ir ārēja stilizācija, tai trūkst individuālā aromāta, tās formas ir konvencionālas un sastingušas. Ēgiptes mākslai trūkst radošo impulsu, trūkst savas dvēseles. Ēgiptē valda praktiskas zinātnes — medicīna, matēmatika, technika. Praktiskās zināšanas dzīvi var padarīt pilnīgu ārēji, bet ne iekšēji. Tādēļ nav nejaušība, ka grieķu kultūra pārvērtībās aleksandrinismā tieši Ēgiptes zemē.

Ēgiptiešu literātūru raksturo ideju nabadzība, un savā būtībā tā ir civilizācijas literātūra — tā aizvien kalpo kādam derīgam mērķim. Tā māca visādas praktiskas zināšanas, tīri oportūnistiskas gudrības, praktiskās darbības normas, padomus, kas nodrošina panākumus un sekmes. Iekšējās morāles vietā māca ārējās uzvešanās rutīnu. Ēti-

kas vietā valda utilitārisms un prāgmatisms. Tātad arī šai ziņā forma svarīgāka nekā saturs. Kļūst arī saprotams, kādēļ ēģiptieši bija vairāk norūpējušies par ķermeņa nekā dvēseles glābšanu no iznīcības. Mūmija ir ēģiptes civilizācijas simbols.

Arī reliģiozā literātūra, piramidu teksti māca praktiskās zināšanas; tās domātas aizkapa dzīves labklājībai, un apbrīnojami sīki ir izstrādāti paņēmieni aizgājēja labklājības nodrošināšanai aizsaulē. Arī še pāri visam stāv derīgums — centrālā ēģiptiešu vērtība.

Ēģiptiešiem trūkst lielas epopejas, liela varonepa. Tiem nav ne Homera dziedājumu, ne Nībelungu. Turpretī viņiem ir traktāti par pareizo toni sabiedrībā, sentimentālas dzejas un laika kavēkļa lasāmviela. Literātūrā aprakstīti dekoratīvie fantazijas apsnidzinātie dārzi, lai izklaidētu lasītāju un liktu tam aizmirst, ka dzīvo technizētā tuksnesī.

Lielais Ēģiptes pazinējs A. Jeramijs (A. Jeramijs *Allgemeine Religionsgeschichte*, 1924. g., 74. lpp. p.) saka, ka ēģiptieši nepazīst mītu par pasaules galu. Tas nozīmē, ka civilizētās dzīves mākslotībā cilvēki zaudē dzīves intensitāti. Vitālās bezmērības tieksmes tiek sagrozotas ar pasaules gala vīzijām. Bet ēģiptietis, mākslīgi audzināts, nepazīst šīs brāzmainās dzīvības jū-

tas. Ēģiptietis dzīvi uztver kā nemainīgu, pastāvīgu — permanenci.

Balstīdamies savu iestādījumu stabilitātē, resp. savā technikā, viņš pazaudē katru dinamisko darbību dabas norisē. Pasaules gals dzīlākā būtībā nozīmē pasaules atjaunošanu. Bet ēģiptiešu nemirstības forma arī ir permanentas būtnes nemirstība un nevis kaut kas tāds, kas mainās.

Ēģiptē rakstītas daudzas annāles, bet neviens vēsture. Ar precīzitāti reģistrēta ārējā vēsture, bet trūkst iekšējās vēstures vitālās atbalss. Šo atbalsi jūt tikai tās tautas, kam ir sava iekšējā vēsture. Grieķi, piemēram, nav pratuši reģistrēt savu ārējo vēsturi, bet iekšējo visā dzīvīgumā un krāšnumā uzglabājuši Illiadā un Odisejā. Ēģiptieši nepazīst mītu radošo skurbumu, ko pazīst ķīnieši, grieķi, indieši. Ir gandrīz neticami, ka ēģiptiešu civilizācija savas pastāvēšanas ilgajos gados nav spējusi kultūrāli apaugļot nevienu tautu, nav atstājusi nevienu savas civilizācijas turpinātāju. Ķīna apaugļojusi un izaudzinājusi Japānu, Grieķija — Romas imperiju; grieķu-romiešu kultūra — Eiropu. Radīšanas skurbumu pazīst tās tautas, kas savā attīstībā nezaudē sakaru ar dabu. Ēģiptieši, pārvarot dabu, pazaudē sakaru paši ar sevi: viņi sevī iznīcināja savu personīgo stāstu. Ēģiptes dievi un faraōni ir lelles, ārējas figūras, kurām nav savas biogra-

fijas. Ēģiptes pētnieks Erman-Ranke (*Ägypten*, 1923. g., 299. lpp. p.) saka: „Gandrīz visi ēģiptiešu dievi ir nedzīvas figūras, bez īpatnējiem, sevišķiem vaibstiem. Tie cits no cita atšķiras tikai ar vārdu un ārējo izskatu”.

Ēģiptiešu dzīves stilu noteica konvencionālisms, kas ir kaut kas bezpersonīgs. Visa ēģiptiešu dzīve iespiesta konvencionālās un formālās spailēs. Konvencionālisms ir izteiktā konservātīvisma forma. Vēsturē nav pazīstama konservātīvāka tauta par ēģiptiešiem. Piramidas, mūmijas ir Ēģiptes konservātīvisma pieminekļi. Ne saturs pārdzīvojis ēģiptieti, bet forma. Viņu nemirstības ilgas ir tikai šīs pasaулīgās dzīves turpinājums. „Ēģiptietis, pilnīgi orientēts šai dzīvē, negrib mirt un vienmēr cer, ka aizsaulē varēs turpināt savu zemes dzīvi. Tādēļ viņš rauga nerunāt par nāvi, un, tā sakot, domādams saistīt dzīvi ar vārdu, mirušo valstību sauc par dzīvības zemi, kur cilvēks dzīvs aiziet attūstīties. Šī pati tauta, kas vairāk kā jebkuŗa cita grandiozā kārtā sarga savus mirušos, bez apstājas, gandrīz aiz principa, atturas runāt par nāvi un tās fainomeniem. Visu, kas zīmējas uz nāvi, uz kapu, uz mirušo valstību, tā uzskata par kaut ko nepiekļājigu un ietīsta eufonisma iezīmētās metaforās.” (Herm. Grapow: *Die bildlichen Ausdrücke des Ägyptischen*, Leipzig, 1924.).

Mēs redzam, ka ēģiptiešiem nāve ir kaut kas

nepanesams un nepiekļājīgs, viņi nav spējīgi rādīt aizkapa dzīves ainavu, kas kaut kādā ziņā atšķirtos no zemes dzīves. Ēģipti pavirši apcerot, mēdz saukt par „nemirstības klasisko zemi.” Nepamatotā nemirstības nimbā ietītas ēģiptiešu tā saucamās nemirstības alkas. Patiesībā nemirstības alkas, kādas mēs pazīstam Grieķijā vai Eiropā, ēģiptieši nav pazinuši. Ēģiptei bijuši sveši visi lielie dabas impulsi. Tādēļ tai trūkst veselīgas un dzīvas reliģijas. Ēģiptē atklāj civīlizācijas mākslīgu, antinaturālu raksturu. Ēģiptietis nav veidojis un attīstījis savu dzīvi saskaņā ar dabu, bet gan no dabas atšķirtā, technizētā pasaule. Šī supracivīlizētā tauta savu reliģiju dibina primitīvā un elementārā kultā: dzīvnieku kultā. Un šo visprimitīvāko reliģisko uztveri trīs gadu tūkstoši nebija spējīgi pārveidot, un tas vien jau liecina, ka ēģiptiešiem pilnīgi trūka iekšķīgās radošās dzīves; no ārienes nākušo reliģiju bez fantazijas vitālajiem spārniem viņi nespēja pārveidot. Kā māksla, tā reliģija ir vitālās apziņas nepārtraukta radīšana dabas bezgalīgo iespējamību klēpī. Bet Ēģiptes vitālā apziņa ir sekla un neizjūt patiesās radīšanas močības.

Civīlizācijas noteikumi ēģiptieti pārvērš par ārēju fantomu, kas nepazīst savu privāto dzīvi. Viņa dzīve ir oficiāla, tā atkarājas no vietas, kādu tas ienem valstī. Katrs ēģiptietis ir nevis

tas, kas viņš pats sevī ir, bet gan tas, kāda vieta viņam ierādīta publiskajā mašinērijā. (Vai šī Ēģiptieša dzīves ainava mums mazliet neatgādina mūsdienu mākslīgo, antinaturālo valsti — boļševismu?) Ēģiptes oficiālajam cilvēkam trūkst savas dvēseles, viņš nejūt savu individuālitāti un to neapliecina. Ēģiptes civilizācija bija izveidojusi vienu visiem kopīgu dvēseli — vienas un tās pašas domas un reakcijas. Tā ir kollektīva dvēsele. Individus izzūd aiz ierēdņa un priesteļa viepjā. Pats faraōns arī nav personība, bet tikai publiskās cienības priekšmets. Faraōnam trūkst biografijas, sava dzīves stāsta, nav varoņdarbu, kas kultūras zemēs karaljus dara slavenus. Svarīgāks par individuālo personību Ēģiptē ir sociālais stāvoklis, proti amats. Tādā kārtā Ēģipte izvēršas par ierēdņu tautu, kas valsti veidoja intelektuāli un nevis saskaņā ar dabu un morālajiem impulsiem. Spontānais jau bija kļuvis par oficiālo, dabiskais par konvencionālo, radošais par nedzīvu formu. Uz kapu sienām ēģiptietis rakstīja nevis par personīgo likteni, bet par amatiem, kādus bija pildījis, par oficiālajiem uzdevumiem, kuŗus bija veicis, tituliem, kas dekorēja viņa personu. Civilizācijā izzūd intimā apziņa, izzūd visa personīgā problēmatika: personību aizstāj tituls, dvēseli — ierēdņa vai priesteļa svinīgais amata tērps. Ierēdnis — birokrāts ir Ēģiptes civilizācijas radītājs. Tādējādi

Ēģipte, bez individuālās dzīves klāties, kļūst par praktiskā konvencionālisma — receptu formulu (mūsdienās lozungu) zemi. Persona, kurai trūkst individuālitātes, ir laimīga, ka tai viss tiek pasniegts jau gatavā veidā. Šo civīlizētā cilvēka tieksmi apmierinādama, Ēģipte pārvērtās par veikalu zemi; tikai veikala jēdziens te jāsaprot plašākā nozīmē nekā mēs to paraduši uztvert Eiropā: Ēģiptē pat templi bija veikali, kur ievāca nodevas par labumiem viņpasaulē.

Ķīnas un Ēģiptes apcere palīdz noskaidrot kultūras un civīlizācijas īpatnības. Abas šīs zemes savā attīstībā — Ķīnas kultūra un Ēģiptes civilizācija, nonākušas līdz pēdējām robežām, vēsturiski tās sevī noslēgtas un pabeigtas. Ķīnā kultūru nav apdraudējusi civilizācija, un Ēģiptes civilizāciju nav ietekmējusi kultūra. Cītāda ainava mums atvejas raugoties Eiropā. Eiropā civīlizācija un kultūra viena otru ietekmē, un šī ietekme mūsdienās pārvērtusies jau neizlīdzinātā konfliktā. Eiropas kontinentam zudušo cilvēku kolonija ir Amerika. Izceļotāji, apmetušies svešā kontinentā, raudzīja ieaugt svešajā zemē bez tradīcijām, bez pagātnes, bet to nespēdam, viņi cēla savu eksistenci virspusē; ar katru gadu vairāk technizējoties, viņi aizgāja no dabas, aizgāja no tā, kas kādreiz bijuši, tādā kārtā radīdami tā saucamo amerikanizēto kul-

tūru, kas, dziļāk analizējot, izrādās par civīlizāciju. No otras puses, internacionālie papagaiļi — boļševiki, nepazīdami savu dzimteni, neatzīdami cilvēces pagātni un tās uzkrātās vērtības, raudzīja abstraktā ceļā konstruēt boļševistisko valsti, kas, atrazdamās konfliktā ar dabiskajiem cilvēka impulsiem un tieksmēm, iznīcināja cilvēcisko klimatu un to aizstāja ar mākslīgām un pretdabīgām teorijām. Kā amerikānisma, tā boļševisma parādīšanās uz vēstures skatuves nozīmē civīlizācijas nostiprināšanos uz Eiropas kultūras lēses. Bet civīlizācijas iebrukums Eiropā mobilizēja tās kultūrālās potences. Eiropu civīlizācija ir skārusi tikai perifēriski, un tās dziļākie noslāņojumi palikuši nebojāti. To ievērojot, mums kļūst saprotams, kādēļ boļševistiskās teorijas Eiropu nevarēja ietekmēt tādā veidā, kā tas noticis pasīvajā, kultūrāli maz izkoptajā zemē — Krievijā. Eiropas kultūrālā apziņa, reāgējot uz civīlizācijas invaziiju, radīja to kustību, kas saskatīja cilvēces glābiņu nevis dabas pārvarēšanā, nevis technikā, bet dabas saprašanā un dzīvā cilvēka morālisko spēku izkopšanā. Tagadējo Eiropas cīņu pret boļševismu un amerikānismu varētu nosaukt par kultūras cīņu pret civīlizāciju.

Eiropas kultūras attīstības vēsturē cīnījušies divi kultūras virzieni — klasiskais un romantiskais.

Klasiskā kultūra ir imanenta, tā zināmā robežojuma lokā ir reālizējusi kādu pilnību. Tā sevī ir noslēgta un pabeigta, tā tiecas pēc stingrām formām, nepieļauj valības, tai trūkst netverīgam plašuma. Klasiskās kultūras cilvēks ir kā trauks, kas sevī uzņem dzīves saturu. Klasiskā kultūra cilvēka dziņas, trauksmes, kaislības un pārdzīvojumus ievirza stingrās formās un noteiktā gultnē. Klasiskā kultūra prasa, lai mēs augot sev atrastu piemērotu, savai dabai atbilstošu formu, kas vispilnīgāk varētu ietvert mūsu būtību. Mums jāapzinās savas dabas robežas un tais jāpaliek, atsakoties no tā, kas mums ir svešs. Tas nozīmē: — kā Ģēte (Goethe) teicis — mums jādzīvo pilnīgi sevī — *vollendet in sich*. Kas neprot atrast savas dabīgās robežas, vai kas tās pārkāpj, sevi nevar uzskatīt par īstu, par esošu, bet par kaut ko šķietamu.

Klasiskā kultūra visās lietās gremdējas dziļumā, meklē saskaņu, saista un apvieno ārējo dzīvi ar cilvēka būtības centru. Tā izpaužas parreizā formas un mēra izjūtā. Tā māca, ka katram individam jāatrod sava forma, kādā tas sevī vispilnīgāk var reālizēt, visvairāk iekļauties dzīvē un sabiedrībā. To ievērojot, cilvēks var sasniegt patieso brīvību. Klasiskā kultūra, meklējot piemērotu formu un robežas subjektīvajām tieksmēm, dvēseles enerģijām, radīja līdzsvara mācību, ko tik simboliski sevī apvieno un sa-

skaņo Ģēte. Klasiskais cilvēks nav ne pagātnes, ne tagadnes, ne nākotnes cilvēks, bet gan visu šo triju laiku sinteze: tas apzinās pagātnes nozīmi, prot ienemt vietu tagadnē un, to pildot ar saviem gara spēkiem, apaugļo sevi un citus nākotnes iespējamību reālizācijai. Klasiskā kultūra tiecas vairāk pēc gudrības nekā pēc zināšanām, vairāk pēc totālās nekā partikulārās pasaules ainavas. Tā rauga nodibināt līdzsvaru starp individuālo un sociālo, starp pārpersonīgo un personīgo, starp teōriju un dzīvi. Šī stāvokļa neievērošana nozīmē sabrukumu, attālināšanos no dabiskā centra kā arī savas personīgās dabas robežu pārkāpšanu.

Līdztekus šim klasiskās kultūras virzienam Eiropas attīstībā, redzamu vietu ienem romantiskās kultūras virziens. Romantiskā kultūra savā būtībā ir transcendentāla, tā pilnību meklē bezrobežainībā, tā savā attīstībā zemes virsū nesasniedz savu pilnību, tās formas nav stingras, un tai arvien izmanāmas tieksmes, kas raujas uz bezgalīgo, uz neaprobežoto, neaptveramo, neapjaužamo. Romantiskā kultūra ir metafiziska, tā tiecas pēc izziņas par to pasauli, kas ir aiz reālā robežām, tā meklē pilnību mūžībā un bezmērībā. Kristīgā kultūra pēc saviem principiem ir romantiska. Romantiķim ilgas pašas par sevi jau ir mērkis. Ja klasiskā kultūra ir apmierināta pati sevī, tad romantiskā neklusināmā nemierā rai-

sās nost pati no sevis, tiecas sevi pazaudēt mūžīgā nemiera klaidā. Tādēļ romantiskā pasaule ir ietīta transcendentālā, zilgā skumju plīvurā. Romantiķiem pilnība šai zemē nav iespējama. Šo romantisko kultūru varbūt vispilnīgāk izteica kristīgie mistiķi — svētā Teresa, San Huan de la Kruss; un šīs kultūras visaugstākais uzlidojums ir 19. g. s. Eiropas romantisms savu izpaudumu guva Hölderlinā, Novalisā, Baironā, Šlēgelī. Zenta Mauriņa romantisma būtību ietver sekojošos 4 momentos: 1) romantisms apzīmē izplūstošo kā pretstatu stingri veidotam, fragmentāro kā pretstatu veselam. 2) Romantisms ir subjektīvais kā pretstats objektīvam. 3) Romantisms ir ilgu un sapņu pasaule kā pretstats ikdienībai, kā protests dzīves īstenībai. 4) Romantiķu mākslu raksturo aizmūža jautājumi, metafizisku mīklu minējumi. (Jānis Poruks un romantisms, 14. lpp.). Hēgelis ar ģeniālu iejūtu visu kristīgo kultūru apzīmē par romantisku kultūru. Kristīgās pasaules dvēsele vistiešāk un visvienreizīgāk atspoguļojas gotiskajā mākslā. Gotiskās mākslas dvēsele ir nemiers un netveŗams vilņojums. Gotiskā mākslā neviena forma nav noslēgusies, iekļāvusies pati sevī — to aizvien var papildināt, veidot vēl pilnīgāku. Gotiskās katedrāles savā architektonikā slēpj kaut ko irreālu, kaut ko tādu, kas tiecas atdalīties no zemes un ieplūst mūžībā.

Eiropas kultūras attīstībā klasiskais virziens aizvien cīnījies ar romantisko vai nu viens otru apkaņojot, vai arī papildinot. Renesanse, raujoties ārā no kristīgās pasaules, rauga atdzemdināt klasiskās kultūras ideālu. Renesances ideālu cīņa ar kristīgajiem ideāliem, varbūt, visdziļāk savilņojuusi cilvēka intimo dvēseli, apauglojusi to un radījusi patiesi dziļāko Eiropas pasaules uzskatu. Renesansē romantiskais, maigi sievišķīgais elements it kā apskaujas ar stingro, noteikto, klasisko ideālu — formu un mēru sajūtu. Renesances mākslā, renesances literātūrā, renesances zinātnē saturs un forma ir cieši, organiski saistīti. Viduslaiku kokainās, nedzīvās, stingušās madonnas atdzīvojas, to formās jūtama dziļa dzīvība, dziļa harmonija starp īstenību un metafiziku. Renesanse sevī sintezē turpmākās Eiropas kultūras attīstības visas iespējamības. Renesanse tiecas aizvērt kristīgās pasaules bezgalīgās debesis un pār cilvēku galvām atvērt cilvēcības debesis. Šo cilvēcisko debesu visliekākais atvērējs bija Leonardo da Vinči, bet šī laikmeta vistraģiskākais cilvēks, kuŗā kristīgais princips cīnījās ar pagānisko, bija Mikel-Anđelo. Šis laikmets Eiropas kultūras attīstībā vēl ir pārāk maz izpētīts, bet nav šaubu, ka tieši šis laikmets ir mūsu laikmeta tēvs. Tas ir laikmets, kad rietumu dvēsele traģiskā nemierā, lielā spītā un sāpēs raudzīja izteikt savu intimo dvē-

seli: tai modās neremdināmas alkas pēc dzīves prieka, pēc dzīves pilnības. Cilvēkam atkal šī zeme nav tikai asaru liekna, bet paradīze. Šai laikā mostas dziņa meklēt un pētīt īstenību. Metafizikas vietā stājas zinātnē. Renesances cilvēks netiecas vairs pēc neiespējamā, viņš tiecas pēc tā, ko var reālizēt īstenības robežās. Renesances īstenības nemieru varbūt visspilgtāk raksturo Kolumbs, kas dudas nezināmajās, plašajās jūrās, un spāniešu konkistadori, kas tiecas iekarot tālo, nepazīstamo īstenību. Renesances nemieru neraksturo ilgas, kas pašas sevī jau nes mērķi, bet gan ilgas, kas tiecas pēc īstenības. Šī īstenība ir pati dzīve, kas uzstāda lielus mērķus un neatrisināmus jautājumus. Viduslaiku naīvā ticība baznīcas dogmu visvarenībai sabrūk, un cilvēks, pamodīs īstenības skarbajās skavās, — kā to raksturīgi ilustrē Mikel-Anđelo savā Rīta atmošanās, — uzņemas ārkārtīgu piepūli: pētīt pasaules ainavu. Tieksme pētīt pasauli cilvēkā atmodina atziņu, ka pasaules nenoteiktajā plūsmā vienīgā pieturas vieta ir pats cilvēks. Tā ir apziņa, kas cilvēku atraisa no viduslaiku māptīcības, no viduslaiku miglainības un liek tam apzināties, ka mūsu tieksmes ir brīvas pašas sevī un mēs paši varam noteikt to virzienu. Tā pamazām no viduslaiku misticisma caur Džordano Bruno un Jēkaba Bōme's pan-

teismu mēs nonākam pie modernās zinātnes — Keplera, Galileja, Nutona.

Renesanses mierīgās un dziļās mākslas formas un zinātnes ideāls Eiropas apziņā nostiprina klasisko kultūru, bet, tikko tā modusies, jau šim renesanses ideālam pretī stājas pārmērīgais, izmisušais. Mierīgās un daiļās formas pārveidojas un paplašinās līdz grandioziem apmēriem. „Mākslā,” saka Ortega, „sāk valdīt kolosālais, pārcilvēcīgais un ārkārtīgais. Gaume atstāj Apollonu un uzmeklē Heraklu. Daiļš ir tikai herakliskais.” Klasiskās kultūras pabeigtajās un daiļajās formās atkal ieraudas romantiskā nemiera flauta, kas aicina cilvēku uz pārmērīgumu, uz pārcilvēcīgumu, uz ārkārtīgo. Šī Eiropas duālistiskā kultūras attīstība ir traģiska. Tai trūkst centrālā ideāla, ap kuŗu varētu grupēt pārējos dzīves ideālus. Tādēļ Eiropā rodas pessimisms un skepse. Šo Eiropas dvēseles traģisko stāvokli vispilnīgāk atklāj Šopenhauera filozofija un mūsdienās — Unamuno nedrošības filozofija. Pilnīga kultūra nav iespējama, tāpat kā nav iespējama pilnīga sabiedrība. Pilnība iespējama tikai citā pasaule, citā dzīves kārtībā. Tākai šīs pilnīgās pasaules simboli ir iedomājami un pielūdzami. Kā Šopenhauera, tā Unamuno pasaule būtībā ir pesimistiska, traģiska un neatpestīta. Šopenhauers ir 19. gadsimta bezizejas filozofs, Unamuno — 20. gadsimta.

Eiropas kultūras iecerētāji, gribēdam i pārvārēt kristīgo kultūru, tiecas pārvērtēt visas līdzsīnējās vērtības, lai to vidū atklātu kādu centrālu vērtību, kas noderētu par jaunās dzīves izejas punktu. Par šīs jaunās kultūras iecerētājiem mēs varētu uzskatīt Nīcši, Ibsenu, Dostojevski. Visi viņi sevī pārdzīvoja kristīgās kultūras konfliktu ar īstenību. Šie lielie cilvēki raudzīja uz mest plānus un skicējumus nākotnes pasaules ēkai. Viena lieta visus viņus vieno: tā ir personīgā pārvarēšana un ietiekšanās pārpersonīgajā. Nīcše un Tolstojs varbūt visdziļāk savilņoja Eiropas domas: Nīcše jāuzskata par nacionālsociālisma tēvu Vācijā, Tolstojs — par krievu sociālisma radītāju. Bet te jāatzīmē, ka Tolstoja nodomi nebija lemts piepildīties, jo dabīgo krievu zemniecības kustību iznīcināja intelektuālizētais, no dabas atraisītais boļševisms, kas jāuzskata par Tolstoja sociālisma nodevību. Boļševisms ir sacelšanās pret krievu tautas reprezentatīvo cilvēku — mužiku. Ar mužiku iznīcināšanu Krievijā tika iznīcināta katrā veida sociālā attīstība. Boļševisms ir visantikultūrlākā parādība pasaules attīstības vēsturē. Tas, saceldamies pret dabisko sabiedrības attīstību, pret cilvēku un tā personīgo dzīvi, sagatavoja priekšnoteikumus Eiropas kultūras bojā ejai. Boļševīzētajā Krievijā mēs varam izsekot krievu kultūras bojā ejai: vērojot šo augstākā mērā traģisko

ainavu, mēs atklājam, ka dzīve ar katru dienu kļūst sīkāka, atsevišķa cilvēka darbi top nenozīmīgāki, pati dzīve saraucas un noslīd savās prasībās līdz viselementārākām eksistences prasībām. Tā, piemēram, Majakovskis dzied par dzīvi kā par raibu reklāmu, kā par „degošu publisku māju”, kā par kailu prostituēto. Viņa dzeja ir padibeņu dzeja, tur ir runa par publiskām mājām, kautuvēm, mēslu kastēm, krogiem, kafejnīcām, nakts patversmēm, matrožiem, par sifilitiķiem: „Iekritušie deguni, zinait — es jūsu dzejnieks esmu!” — Boļševisma baigajā ēnā esme it kā izķūst, kļūst bezsaturīga, cilvēki sāk gaļlaikoties; rakstnieki, atrauti no dzīvības radošajiem pamatiem, pievēršas tikai ārējo formu rotaļai, vai nihilistiski nostājas pret visu, kas sevī nes dzīvības vērtības.

Nīcšes saceltais vilnis Eiropas dzīvē radīja dziļu pārvērtību cilvēkos un tajos modināja apzinu par dabas varenajiem spēkiem, par dabas mūžīgo esmi pašā cilvēkā. Šī atziņa Eiropā paglāba kultūru. Patiesā kultūra ir nevaldāmas ilgas pēc dziļas dzīves, nevaldāmas alkas pēc labākas pasaules, pēc jaunas zemes un debess. Mūsdienu cilvēkam jāpārvar amerikāniskā un boļševistiskā civilizācija un nesalaužamā gribā jāaizstāv un jāpiepilda sava kultūras misija. Un to darot, jāskatās dzīvē, izejot nevis no tā, kas bijis, bet no tā, kas ir; jāiet nevis uz to, kas bijis

priekš mums, bet gan uz to, kas iespējams pēc mums. Pirms mums bija tas, kas Eiropas kultūru noveda līdz traģiskajam konfliktam starp kultūru un civilizāciju. Šo konfliktu pārvarot, mums nav jāaizmirst ne mirkli tas, kas mēs varām būt tagad un mūžīgi.

I S T E N I B A S C I L V Ē K S

Aristotelis kādreiz cilvēku nosaucis par *zoon politicon* — proti, par sabiedrisku dzīvnieku. Cilvēks cieši saistīts ar to vidi, kurā tas dzīvo, ar ainavu, kurā tas iekļauts, ar pirmatnējiem instinktiem, kas viņa dzīvei piešķir toni un nokrāsu. Gadu tūkstošus ilgā kultūra, kas pamazām cilvēkā modinājusi viņa individuālo apzinīnu, nav tomēr cilvēku spējusi atbrīvot no viņa visprimitīvākās tieksmes — pēc bara. Vakareiropas kultūra nenogurusi cīnījusies par individua tiesībām sabiedrībā, par individua personīgo dzīvi, par individuālizēto cilvēku. Eiropas kultūras ideāls: individuāli brīvs un neatkarīgs cilvēks kopībā ar citiem. Bet kā ir ar šo Eiropas kultūras ideālu? Vai tiešām šo ideālu var uzskaņāt par reālizētu Eiropas sabiedrībā?

Eiropas sabiedrība nav gluži valsirdīga pret saviem ideāliem. Tā dažreiz par patiesu atzīst to, kas derīgs. Bet ja šis ieradums kļūst par mūsu personības centrālo ieražu, tad, meklējot patieso, to sajaucam ar derīgo. Un derīgo uzskatīt par patieso nozīmē melot. Visretākā būtnē, ko sastopam sabiedrībā, ir patiesais cilvēks. Un tā kā šie cilvēki tik reti, mēs pēc tiem izjūtam vēl lielākas alkas, bez viņu klāties mums grūti elpot.

Moderna cilvēks tik lielā mērā sevi piesātinājis ar derīguma teōrijām, savu darbību iesaistījis tik lielā mērā to reālizācijā, ka sevi pārvērtis par šo teōriju kalpu. Jā, šodien cilvēks mazāk sevi apzinās nekā pagājušos gadsimtos. Tas tādēļ, ka mūsdienu cilvēks zaudējis vissmalkāko dziņu sevī — dziņu pēc savas vinentulības, dziņu pēc patiesās dvēseles. Mūsdienu cilvēkam trūkst valjsirdības gaisa, viņš baidās no vinentulības, bet negrib atzīties; viņš meklē glābiņu nevis sevī, bet tumšās un neskaidrās mācībās, kas viņu vēl vairāk ierauj šķietamību pasaulei: viņš skatās un nerēdz, viņš kaunās atzīties un baidās izdomāt savas domas līdz galam. Tā ir mūsdienu cilvēka dīvainā mistika, kuŗas pamatā ir bailes. Un tas varbūt tādēļ, ka par spīti tā saucamajam zinātnes progresam, par spīti dažādām gara zinātnes teōrijām, cilvēks pārāk tālu aizgājis no sevis, pārāk maz ko zina par savu iekšķīgo dzīvi. Šīs mazās zināšanas par sevi pašu ir taisni tas, kas viņu attālina no vinentulības, no patiesiem cilvēkiem, no Dieva.

Lasot mūsdienu rakstnieku darbus, bieži prātā uzpeld doma, kādēļ tie cits no cita tik maz atšķiras, liekas, ka tie izgatavoti vienā fabrikā. Tas, varbūt, tādēļ, ka mūsdienu cilvēks tik maz zina pats par sevi, viņš aizgājis no sevis tik tālu, ka sevi pazaudējis intelektuālajās šķietamībās. Tās ir bailes un kauns no sevis paša, tā ir nedro-

šība un nenoteiktība pašam par sevi, tā ir aiziešana no sevis, lai pēc iespējas līdzinātos vispār atzītajam. Mūsu darbs, lai tas būtu kādas dabas būdams, ir tikai tad labs, ja tai jūtams pats darītājs, ja tai atklājam tādu pasauli, kas bez viņa mums būtu palikusi uz visiem laikiem apslēpta. Tāds darbs ir nozīmīgs, tas turpina dzīvot sava darītāja dzīvi. Eiropas augstākais kopības ideāls prasa individuāli augstvērtīgas personas. Eiropas kopība augstākā nosacījumā ir brīvu personu apvienība, kas pazīst personīgo dzīvi un augsti godā kopības principus. Personīgā brīvība ir Eiropas cilvēka cīņas galvenā jēga, un ja to tam laupītu, tad viņa cīņa zaudētu spraigumu un dzīve — nozīmi. Dzīvot — eiropietim nozīmē sevi brīvi apzināties; un kad šī apziņa aptumšojas, tad aptumšojas arī dzīves jēga. Kas tad ir Eiropas dzeja, ja ne brīvības reibonis; kas tad proza, ja ne brīvības aizrautība; kas ir māksla, ja ne brīvības pārdzīvojums. Ja visu to laupa mūsu dvēselei, tad tā sastingtst, un tās lidojumam vairs nav telpas.

Pēdējie gadu desmiti ir Eiropas cilvēka smagākie pārbaudīšanas gadi. No savas vinentulības atrauts, tas aizmirst pats sevi, atceras sevi tikai ārēji un vispārēji. Un kas viņā palicis, to apdraud tumši, stichijiski spēki. Eiropas cilvēks pašreiz ierauts cīņās, un šīs cīņas iznākums ir viņa dzīvība vai iznīcība. Mums lemts dzīvot

lielos satricinājuma gados. Mēs šausmās nodrebināmies, mēs kā murgos pārvelkam roku pār pieri un lāgā nevaram atgāsties, vai viss, ko redzam, ir īstenība vai sapnis. Šai cīņu augstajā uzliesmojumā mēs tiekam sāpīgi atmesti paši sevī, un cik daudziem tagad nav jāapzinās, cik tuksnešaina ir tā zeme, kuŗā tas bija audzis. Tādos laikos nav citas izvēles, vai nu tu pats esi kaut kas un uzvari, vai esi nekas un zaudē. Sodien neviens sevi nevar uzskatīt par laimīgu, bet vismazāk tas, kam nav sevis paša. Šodien mūsu omulību nevar nodrošināt sociālās dzīves labklājība, šodien mēs esam iemesti arēnā, kur mums var palīdzēt vienīgi personīgā drosme, personīgā griba, kopības ideāla dižums. Kam tā trūkst, to liktenis neievēro, tā vēlēšanās paliek nepiepildītas. Ja cilvēks maldās, tad vaina meklējama viņā pašā: tas nozīmē, ka savas dzīves tapšanas procesā viņš nav sapratis savas personības un savas vientulības nozīmi. Šī fakta saprašanā atklājas ceļš uz to cilvēku, ko mēs varētu saukt par īstenības cilvēku. Un lielu cīņu laikos, lai cilvēce paglābtu sevi, tai vajadzīgi tādi cilvēki. Tagad ir runa par cilvēka, par personizētā cilvēka vai masas uzvaru. Ja masa uzvar, tad Eiropas kultūrai un ideāliem beigas, ja personizētais cilvēks — tad iestāsies Eiropas atdzimšana, lielu mērķu reālizācija. Un lūk, atrodoties šīs alternātīvas priekšā, mums asi jāap-

zinās, ka šo mērķi var sasniegt, sevi tuvinot hēroiskā cilvēka ideālam. Vēsture nav sentimentāla. Lielas ciešanas, liela izturība, pārmērīga piepūle tiek prasīta no mums. Un tā mums jāreālizē, ja negribam sastingt politiskā anarchijā.

Šai skarbajā klimatā mums par visu vairāk vajadzīga tikumiskā pašdisciplīna, un tā dārgi maksā: jāspēj pārvarēt bailes no vientulības, no sāpēm... no nāves... Ja mēs izejam cīņā par lielām idejām, tad mums pašiem iekšēji jābūt lieliem. Lielas idejas nevar piepildīt mažisks, nedisciplīnēts pūja cilvēks. Lūk, tādēļ mūsdienu cilvēkam svarīga vientulības izpratne, jo tā ir pašaudzināšanas pamats.

Lielu ideju un darbu cilvēki ir dziļas vientulības apvesti. Mikel-Andželo, kas ar savu mākslinieka personības spēku radīja veselu laikmetu, jāuzskata par sava laikmeta vientulīgāko cilvēku. Viņš savā dzimtenē nepiederēja ne pie kādas mākslinieku grupas, viņa lepnums bija tas, ka viņš bija viens. Un tas ir universāli nozīmīgs likums, jo visi, kas veikuši kaut ko patiesi lielu, savā laikmetā jutušies visvientulīgākie cilvēki. Sabiedrība, kuŗā lemts dzīvot šiem lielajiem rādītājiem, savos spriedumos, savos uzskatos, savās ierašās ir nemainīga. Neaiziet savā vientulībā, nepalikt vienam ar sevi, nozīmē sevi izkaušēt, ieplūdināt vispārībā. Šīs briesmas jau

skaidri apzinājās Servantess teikdams, ka drošāk atrasties ceļā nekā palikt iebraucamā vietā.

Bet katra aiziešana vientulībā ir saistīta gan sabiedriskas, gan personīgas dabas grūtībām. Cilvēks neticami jūtīgs pret to, ko par viņu domā un runā citi. Viņā ir bara instinkts, tumši un neskaidri viņš jūt šo atkarību. Lūk, šī atkarības sajūta rada bailes no vientulības. Mēs varētu saukt tikai to par personīzētu cilvēku, kas savā vientulībā šīs bailes pārvarējis, sastapies sevī ar to, kas pieder tikai viņam vien, iemācījies klusā balsī sacīt to, kas pirms viņa vēl nebija pasacīts. Tāds cilvēks kļūst pavēlnieks pats sev, kļūst par kramu un šķiltavām sava liktena rokās. Šo cilvēku galvenā īpašība ir, ka tie neļauj iejaukties citiem viņu vientulībā, neļauj, ka citi par tiem rūpējas, nepieņem citu palīdzību: viņi savā vientulībā ir savas pasaules sākums un gals. Iekšējās augšanas likums prasa noslēgšanos no ārpasaules; ielaist sevī ārpasauli nozīmē sevi sarūgtināt, nozīmē ļaut savus dievus aplūkot neticīgām un ļaunām acīm. Cilvēki, kas nav izauguši līdz savai vientulībai un tai sevi nav veidojuši, ir ziņkārīgas un nepateicīgas būtnes. Kādreiz Mikel-Andželo rakstīja savam draugam Gondi: „Nepateicīgais ubags jau tā radīts: ja jūs viņam palīdzat viņa postā, viņš saka, tas esot viņa paša nopolns. Un ja labvēlība pārāk neapšaubāma, tad nepateicīgais ilgi gaida,

kamēr labvēlis izdarīs kādu nenoliedzamu kļūdu, lai būtu kāds iegansts par labvēli melst ļaujas valodas un tā atbrīvoties no pateicības”.

Iekām cilvēks pats sevī nebūs atklājis savas personības vienreizības un atminējis savu ainīnājumu, tikmēr viņš nevar būt par locekli kultūrālā kopībā. Jo kur atsevišķa cilvēka disciplīna un tikumi ir zemi, tur zems arī kopības gars. Sabiedrības norūpes tātad sākas norūpēs par atsevišķa cilvēka veidošanu. Jo kultūrālāka sabiedrība, jo atsevišķu cilvēku garīgā dzīve diferenčētāka. Kur atsevišķs individs tiek aizmirsts, tur kultūrai draud lielas briesmas. Nav šaubu, ka vieglāk valdīt par masu nekā personīzētu cilvēku kopu. Bet izšķirējos vēstures un dzīves pagriezienos viss, kas dzīvē bijis viegls, ātri zūd. Ko mēs pārāk viegli veicam, tam mēs lāga nevaram ticēt. Dzīvē, vēlu vai agri, uzvar vērtīgākais. Nejaušības mūs var pārsteigt, bet tām nav varas pār mums valdīt. Nevērtīgos bīda un stumda ārējās varas, vērtīgo vada viņa paša griba. Kam ir griba, tam ir noteikts mērķis, un to tas reālizēs par spīti velnam un nāvei, kā to simboliski tēlo Dürers savā gleznā „Bruniņieks, nāve un velns”. Eiropas vientulīgākais un hēroiskākais vīrs — Fr. Nīcše šo zīmējumu uzskatīja par augstāko vīrišķības un varonības simbolu. Griba ir Eiropas cilvēka ētoss, gribā izpaužas Eiropas cilvēka pārākums pār au-

strumu cilvēku. Atsevišķu cilvēku un tautu liktenis izveidojas nežēlīgā gribas spēkā. Kam trūkst personīgas gribas, tas viegli top par ārēju lietu mednieku, tas zaudē savu individuālo un nacionālo apziņu, tam nav sava dzīluma. Tas grib dzīvot tikai ārēji. Kultūra un reliģija tam pārvēršas par sportu. Ne personīgie, ne nacionālie mērķi nepiepildās. Tādēļ Eiropā par visu svarīgāka ir atsevišķa individuāla vērtīgums. Te slēpjelas eiropieša pārākums, te ir viņa uzvaras garantija.

Bailes no vientulības raksturo iekšķīgi nabadzīgus cilvēkus un tautas. Lielu mērķu dēļ jāiedrīkstas palikt vienam. Kam nav šīs iedrīkstēšanās spējas, tam nav ne savu ilgu, ne savas dzīves, ne sava goda. Šai apziņā ir kaut kas konkrēts; ja mēs nokļūstam naudas hazardā, tad tas nozīmē, ka lieta valda pār cilvēku. Nauda gūstama tirgū, un nekas nav tik nāvīgs cilvēka personīgajai dzīvei kā tirgus. Iznireļi, vientulībā nerūdītie, sevis nepazinēji grib naudu. Spēcīgi cilvēki, stipras tautas par lielāko bagātību uzskata morālo spēku. Kur morāles nav, tur zūd jēga par mākslu, literātūru un citām gara ziņātnēm. Tikai augstvērtīgais rada, un tā ir morāliskā cilvēka augstākā bagātība. Mēs dzīves pilnestību baudām tikai radīšanā; jo vairāk radām, jo vairāk baudām. Lietu vergi, morāliskās dzīves plebēji ienīst dižos, un kādēļ viņi to dara?

Tādēļ, ka viņiem liegta dzīves pilnestības bauga, tādēļ, ka viņi nepazīst šo augstāko dzīvot prieku, tādēļ, ka viņi nenostājas suverēni iepretī lietu pasaulei. Garā vulgārais nepazīst šīs bagātības neizsmēļamos avotus. Viņš nekad nesapratis šīs bagātības svētību. Garā vulgārais izslēdz radīšanas prieku; tātad baidīties no savas vientulības, nozīmē degenerēt savus tikumus. Viņš savos dzīļakos pasākumos ir tikai balamute, viņa rīcībās slēpjelas kāds aprēķins, vai kāds zems nodoms. Lai pārvarētu garā vulgāro cilvēku, kas katrā no mums vairāk vai mazāk iemājo, jāmeklē savu vientulību, kurās labvēlīgākā atmosfārā mēs soli pa solim iegūstam savu esmes kontinentu. Ja to nespēsim, tad vīru vietā stāsies iznireļi, sieviešu vietā — mašīna. Mūsu dzīļakie dzīvības instinkti prasa, lai mēs sevi saglabātu dzīļi personīgā apziņā, un lai mūsu darbs tiktu atlīdzināts nevis pēc nostrādātām stundām, bet pēc kvalitātes. Ja mēs visu to nebūsim atzinuši, tad mums nekādas varas nevarēs palīdzēt, nekādi vārdi, kaut tie kā vīrāka mākoņi veltos pār mums. Īstenība nav sentimentāla, tā prasa vīrus, darbus un gribu.

Mēs dzīvosim briesmās tikmēr, kamēr mūsos nebūs uzvarēts garā vulgārais. Vai labākie mūsu vidū to apzinās? Mēs esam sasprindzinājuši muskuļus lēcieniem, bet vai mēs esam brīvi un vai mūsu kājas nesapīsies pašu astēs? Lūk,

mūsu cīņas iznākuma svarīgais noteikums. Mēs gribam dzemdēt, mēs meklējam vietu, kur šī dzemdēšana varētu piepildīties. Un bieži ir tā, ka pārliekās mokās, pārliekā piepūlē negrib redzēt to, kas ir patiess, negrib redzēt to, ko pats dzemdē. Vajag daudz tvirtinātas gribas, lai šo negribu pārvarētu, lai mēs iemācītos skatīties patiesību. Mums jāķūst par patiesības skatīšanas draugiem: ja tā mums trūkst, tad mūsu aprēķinos var rasties sāpīgs deficits. Patiesības skatīšana lai ir mūsu centrālā vērtība. To mēs tik labprāt esam darījuši teōrijā, tad lai nu tas noteik arī īstenībā. Bet cilvēciskā sfairā vienmēr ir bijis tā: teōrija pievelk — īstenība atbaida. Mēs drebošām kājām ejam pētīt īstenības zemi, mums bailes no īstenības. Un ja šīs bailes no īstenības nespēsim pārvarēt īstā brīdī, tad likteņa vissmagākie sitieni mums nebūs aiztaupīti. Bālasinīgie bēg bailēs no īstenības. Viņi meklē tversmi glēvā optimismā. Optimisms ir visu glēvo bruņas, un tas izplatās tur, kur baidās no īstenības, kur īstenību nevar izturēt. Dzīvē, galu galā, neuzvar optimisti, bet gan tie, kam ir stiprāka griba, suverēnāka attieksme pret dzīves īstenību, lielāka patiesības mīlestība. Īsti hēroisks cilvēks pazīst sāpju un ciešanu dzelmes, bet tām paceldamies pāri, iztur dzīvē un cīņās līdz galam. Optimisms patiesībā ir glēvuļu augstprātība: tie nepazīst savas iekšķīgās dzī-

ves dzelmes, tiem trūkst savas personīgās gudrības. Optimisms būtībā ir frivols, tas labprāt par visu pasmejas, sniedz citiem padomus u. t. t. Un šie cilvēki vēl apgalvo, ka viņiem pieder patiesīs dzīves noslēpumi. Bet patiesībā viņu dvēseles spēka vietā mājo glēvulība, radīšanas pārpilnības vietā — nabadzība, viņi nepazīst godbijības ne liela prieka, ne dziļu ciešanu priekšā. Optimisti visumā ir naīvi racionālisti.

Tā saucamie pesimisti parasti ir pārprasti cilvēki. Viņi skumst, viņi priečājas, viņi ieskata cilvēka dižumu un tā mizēru. Šos cilvēkus es gribētu saukt par īstenības cilvēkiem; viņi ir pretstats tiem, kas visu kritizē un, paši nekā neradot, nepazīst radīšanas mokas. Viņi ir pretstats ideālistiem un materiālistiem, jo abi šie cilvēka tipi nepazīst īstenības dzelmainību, nepazīst tās nopietnību, tās dzīļās prieka un sāpju alkas. Sie īstenības cilvēki saprot, ka tie ir viņi, kas veido vēsturi un nevis ārēji notikumi, kā domā materiālisti un ideālisti. Viņi nav naīvi jūsmotāji, jo viņi pazīst darba sūrumu, bezmiega nakšu baigumu. Viņi nav fatālisti, jo viņi zina, ka fatālistiem trūkst īstenības izjūtas, ka tie ne-spēj iekļauties skarbās dzīves ritmā. Sie cilvēki, augdamī bargajā īstenības klimatā, izveido stingru vērtību hierarchiju, un to izveido nevis tādēļ, lai par to runātu, bet gan reālizētu. Ja ir technika, tad tai jābūt izmantotai šo augstāko

vērtību reālizācijai, ja ir garīgi spēki, tad viņi rauga tos pārvērst par savas īstenības daļu; ja viņiem ir lemts kaŗš, tad viņi rauga izturēt kaŗa bardzības, ja viņiem ir lemts miers, tad viņi to bauta, radīdami kultūras vērtības. Bez šiem cilvēkiem neviens valsts, neviens partija, neviens kultūras nozare nevarēs justies droša, nevarēs uzvarēt īstenībā. Ja gadās uzvaras bez šiem cilvēkiem, tad tās nav ilgstošas uzvaras. Kur nav šo vīru, tur nav patiesības. Un uzvara nepamet tos, kas paliek uzticīgi patiesai lietai, viņi uzvar, ja arī ne dzīvē, tad nāvē. Ar meliem neviens ilgstoši nav uzvarējis. Meli vajadzīgi glēvajam optimismam, kas sola katru dienu jaunus labumus. Īstenības cilvēki jūtas nevis kā lūdzēji, nevis kā draudētāji, nevis kā varmākas, bet kā savu dzīļāko pārliecību, savu vērtību piepildītāji. Ap viņu galvām arvien zaigo neiznīcināmās slavas vaiņags. Un kaut pret viņiem būtu visa pasaule, tad tomēr tie būs viņi, kuŗiem būs lemts pārradīt pasauli. Viņi ir šīs pasaules jēga un nozīme, viņi ir visu laiku varenums, bez viņiem cilvēku dzīve būtu rotāļlietiņa notikumu virknē, jo vienīgi viņiem piemīt drosme ieskatīt pasauli tādu, kāda tā ir. Vienmēr tādi cilvēki bijuši katrā tautā, katrā laikmetā. Ja viņi nav ieraudzīti, nav saprasti, tad tas vēl nenozīmē, ka viņu līdzdalība dzīves veidošanā būtu izslēgta. Viņu gars neredzami veido un pārrada pasaules

seju, un vajadzīgi gadu simti, lai mēs tos ieraudzītu, pazītu un saprastu.

No dzīļas vientulības viņi nāk; viņi, pazinuši īstenību sevī, to iziet piepildīt dzīvē. Viņi neskumst, ja liktenis ir smags, tie neatsakās no cīņas: tie vai nu iztur, vai lepni aiziet bojā. Šo īstenības cilvēku dzīves izjūta ir traģiska, bet tas ir viņu spēks, kas tiem piešķir šo traģisko dzīlumu. Glēvais, bālasinīgais nevar būt traģisks, tas mūsos var izraisīt vienīgi līdzcietību vai nožēlu, bet traģiskais — apbrīnu bez atlikuma. Šo cilvēku pazīst spēcīgās tautas: traģisks ir gan grieķu, gan ziemeļu īstenības cilvēks. Šie cilvēki veido savu dzīvi patiesības marmorā un granītā, bet nevis derīguma mīkstajā mālā. Par visām lietām viņiem viena lieta ir svarīga: dzīve, ko tie dzīvo. Viņi pazīst pašas dzīves vērtību, pazīst dabas dzīlumu, apzinās savu likteni, skurbst prieka dzīlēs un nesatricināmā gribā izbrien vislielākās ciešanas, ja tiem tādas lemtas.

DAIĻUMS UN PATIESĪBA

Sokratis, pastaigādamies Atēnu ielās, mācīja ļaudis, ka daiļais ir patiesais, vai: kas ir patiess, tas arī daiļš un otrādi. Identificējot daiļumu ar patiesību, Sokratis neapzinājās bezdibenī, kas šķir šos jēdzienus vienu no otra. Kas ir daiļš, vēl nav patiess, un kas ir patiess, vēl nav daiļš.

Runājot par patiesības problēmu, minēsim Teodora Celma apceri par šo jautājumu un norādīsim uz tās rezultātiem. T. Celms savā apcerē patiesības problēmu tvēris tās totālajā skatījumā, tādējādi parādīdams šīs problēmas gan gaismas, gan ēnas puses. Viņš uzņēmies pūles aprādīt šķietamo „patiesību” un pacelt apziņā to, ka ir nemainīgas, visiem laikiem identas patiesības: „Patiessība ir sprieduma saskaņa ar esošo”. Ja spriedums ir bijis patiess, tad nekādi vēlāki laiki un notikumi tā patiesību vairs nevar atceļt. „Būtne, kas pacēlusies kaut līdz vienai vienīgai patiesībai, ir jau kaut uz brīdi bijusi mūžīgas nozīmības joslā, ir, tā sakot, kaut uz brīdi ieelpojusi mūžības gaisu”. (Patiessība un šķitums, 29. un 30. lpp.).

Sokrata mācībā par daiļā un patiesā identitāti mēs atklājam teorētisku un aistētisku vē-

tību sajukumu, patiesības sajukumu ar psīchiskiem patiesības pārdzīvojumiem. Lai mēs turētos pie kādas vērtību teorijas turēdamies, „vienmēr jāatzīst, ka ir vismaz dažas relātīvas vērtības, kas ne tikai var būt dažādas dažādiem vēsturiskiem laikiem, dažādām sabiedriskām šķirnām, dažādiem subjektiem... bet pat — dažādas vienam un tam pašam subjektam dažādos gadījumos... Ja vērtību spriedumu sajauc ar teōrētiskiem..., tad vērtību relātīvisms viegli var pārvērsties patiesību relātīvismā... „Patiessības” var pastāvēt tikai sakarā ar kādu reālu pārdzīvojumu, ar psīchiskām būtnēm, kas spējīgas spriedumu pārdzīvot”. Bet patiesība nav jāsajauc ar reālītāti, jo reālītāte nav tas pats, kas reālie patiesības pārdzīvojumi, bet pāri neaprobežotai daudzējādībai gan pārdzīvojumu, gan notikumu skālā, jumjas patiesība „absolūti vispārnozīmīga, t. i. visiem vienādi patiesa, nevienam aplama” (*Ibid*, 45. lpp.).

Patiessības kritērijs tātad izslēdz katru veida subjektīvismu un relātīvismu, turpretī daiļais pieder subjektīvai sfairai, un tā būtība nav ieiklaujama vispārnozīmīgā, resp. universālā definījumā. Spriedumi par daiļo aizvien bijuši atkarīgi no cilvēcisko pārdzīvojumu mainīguma un noskaņas. Kas vienai tautai ir daiļš, tas otrai tāds nav. Šopenhaueram (Schopenhauer) daiļais nozīmē beziekāres skatīšanu, grieķi pirms Sok-

rata par daiļo uzskatīja to, kas ir labs, viņiem daiļais un labais ir kopjēdziens — kaloskagatos. Tātad daiļais grieķiem ir ētiska norma. Interesanti piezīmēt, ka daiļuma problēma varbūt ir vispretrunīgākā problēma vērtību filozofijā. Ne tikai katram laikmetam, ne tikai katram filozofam, bet gandrīz katram attīstītam individam ir savs vienreizīgs priekšstats par daiļumu. Daiļuma subjektīvo vērtību varam apcerēt no unutmainā un mainīgā cilvēka pārdzīvojuma viedokļa. Dostoevskis romānā „Idiots” liek teikt knazam Miškinam: „Brīnišķīga seja. Ak, kaut viņa būtu laba, tad viss būtu glābts”. Šis atzinums, līdzīgi grieķu atzinumam, ir varbūt pareizākais daiļuma dabas raksturojums.

Daiļā un nejaukā nozīme mums atklājas spontāni. Daiļš īpaši ir tas, kas ir labs, nejaucks — kas ļauns. Daiļais cilvēku aplaimo. Tādēļ bieži mēdz daiļo identificēt ar laimi.

Daiļuma izjūta, kā mēs redzam, saknojas subjektīvā pārdzīvojumā, un tādēļ to nevar identificēt ar patiesību, jo patiesība balstās sprieduma absolūtā objektīvitātē. Patiesībai nav nekā kopēja ar pašu subjektīvitāti, mūsu personīgo dzīvi, mūsu patiku un nepatiku. Patiesība ir pārpersonīga un pārcilvēciska vērtība. Jau pagātnes kultūrās mēs varam pārliecināties, ka patiesība nerespektē ne jūtīgumu, ne ciešanas, ne pārdzīvojumu. Tā sava katēgoriskā prasījuma dēļ

gatava iznīcināt mūsu subjektīvo dzīvi, tā tiecas ieskatīt lietu galīgo būtību. Kants savā ētikā nepieļāva melus pat tai gadījumā, ja no tiem atkarātos otra cilvēka dzīvība. Un juzdams, ka paliekot cilvēciskajā sfairā tas grūti izpildāms, Kants savā tikumības prasījumā gāja tik tālu, ka ieteica cilvēkam atraisīties no savām dziņām, ieķārēm, iegribām, kaislībām, afektiem... vārdu sakot, pēdējā nosacījumā Kanta morāle ir askētiska — tādu praktiski piekopa viduslaiku krisīgie un budisti. Patiesības iejaukšanās cilvēka dabā cilvēkam ir nodarījusi vairāk ļauna nekā laba. Mēs varam dzīvot tikai tādu dzīvi, kādu daba mums piešķirusi un nevis tādu, kādu cilvēks iedomājas. Iznīcināt mūsos dziņas, kaislības, afektus nozīmē izdzēst dzīves daudzkrāsainību un to pārvērst „pelēkā teorijā”, kā teicis Ģēte (Goethe). Patiesība savā būtībā ir agresīva, tā nerēkinās ne ar mūsu pārdzīvojumiem, ne mūsu patiku, ne mūsu nepatiku, ne mūsu ciešanām, ne mūsu prieku. Dzīve iepretim teorētiskajam cilvēkam izveidojusi īstenības cilvēku, proti tādu cilvēku, kas apveltīts ar takta izjūtu, kas teoriju mēdz secināt no dzīves un nevis dzīvi no teorijas.

Te nu rodas jautājums, kas vairāk inspirējis cilvēku, daiļuma vai patiesības ideāls? Iemetot skatu kultūras vēstures attīstībā, mēs viegli pārliecināmies, ka daiļuma ideāls vairāk cilvēci in-

spirējis nekā patiesības. To pierāda antīkā Grieķija, Provansa, Renesanse, 17. g. s. franču kultūra. Grieķijā priekš Sokrata par patiesību kā augstāko vērtību nebija pat runas. 17. un 18. gadsimtos Eiropā patiesība visumā bija tas, kas patika. Tiklīdz patikas ideja zaudēja savu prestižu, Eiropas kultūra sāka slīdēt uz leju, un tas tādēļ, ka ievērojot patiesības katēgorisko objektīvitātes prasījumu, cilvēka daba, it kā kaunēdamās, ierāvās sevī un tās daudzkrāsainā pārdzīvojumu pasaule aizslēpās aiz „pelēkajām teorijām”. Visattīstītākajās zemēs māksla vairs neieņem pirmo vietu, tā, pārvērtusies par tradīciju, paslēpās mūzejos vai grāmatās. Uz cilvēciskās skatuves parādās intelektuālizētais cilvēks, kas vairs nerāda ar savas dabas apslēptāko dziņu palīdzību, bet visu darina pēc intelekta slēdzieniem. Tiklīdz intelekts pārņema cilvēka vadību savās rokās, cilvēka personīgā dzīvē daiļumam vairs netika piešķirta pirmā vieta, to aizstāja derīgums. Un šis intelektuālizētais cilvēks par daiļu uzskata to, kas ir derīgs un otrādi. Tā ir tā patī sokratiskā maldīšanās, bet daudz vulgārākā un zemākā pakāpē. Sokrata atklātā patiesība attīstības plūsmā zaudē savu ētiski cildeno raksturu un kļūst par pašmērķi, par untumainu tirannu, kas, cilvēka spontāno dabu aprobežojot, to atrauj no organiskās attīstības, cilvēku pamudinot paša intelekta darināju-

mus uzlūkot augstākus par dabas darinājumiem, tā organisko aizstājot ar konstruktīvo, individuālo ar standartizēto. Tādēļ kļūst saprotama Nīcšes (Nietzsche) sacelšanās pret Sokratu — viņš to uzlūko par pirmo dekadentu. Nīcše saka, ka Sokratam dzīvot nozīmēja ilgstoši slimot. Nīcšes uzbrukumi Sokratam ir pareizi tiktāl, cik tas zīmējas uz Sokrata patiesības vulgārizāciju, bet nepatiesi, kur viņš Sokratu salīdzina ar briesmoni teikdams, ka tas sevī slēpis visus ļaujos netikumus un vēlēšanās. Sokrata ironija ir pārākuma apziņa par sava laika ļaudīm. Sokratu notiesāja ar nāvi nevis tādēļ ,ka viņš nebūtu godājis Olimpa dievus, bet tādēļ, ka viņa pārākums aizkāra pārējos atēniešus. Sokrata intelektuālais pārākums apdraudēja hellēniskās kultūras tradicijas, tās dogmatismu un pavēra celu nevis grieķu dekadencei, bet gan tās tālākai attīstībai, virzienā uz patiesības pusī. Ja tālākā cilvēces attīstībā Sokrata patiesība uzvar Sokrata daiļumu, tad te vairāk vainojama cilvēka untumainā daba nekā pats Sokrāts. Cilvēkam visgrūtāk nākas ieturēt mēru un līdzsvaru sajūtu; tas aizvien svārstās starp galējo subjektīvismu un galējo objektīvismu, neiedomādāmies, ka dzīves burvība atrodas šo galējību līdzsvarā. Platons nav Sokrata tezes piepildītājs, un kaut gan pēc dabas liels mākslinieks, viņš nolieza daiļumu. Tā viņš neapzinīgi bija nonācis

pie atziņas, ka patiesības un daiļuma ideāls ir nesavienojami pretstati, un viņš patiesības labad aizliedz daiļumu. Kristiešu kultūrā, kas lielā mērā veidojās jaunplatoniķu ietekmē, patiesības ideāls galīgi uzvarēja daiļuma ideālu. Kristiānismā daiļums pārvērtās nejaukā kultā, citkārt Olimpa skaistie dievi kļuva par ļauniem gariem. Dievišķais Pāns tapa par riebīgu velnu, Afrodīte — par raganu un grēcīgu pavedēju.

Kristiānisms, pretēji grieķiem, daiļo uztvēra par kaut ko grēcīgu; cilvēks pēc kristiešu domām ir nejaiks radījums, un daiļums ir tas, kas aizklāj šo nejaukumu; tādā kārtā ,velna maldināts, cilvēks nespēj ieskatīt savu grēcīgumu, savu ļauno dabu, ko pārspēt var vienīgi ar lūgsnu un ticību Dievam. Kristīga cilvēka dzīve ir tikai ceļojums pa asaru un bēdu lieknū uz mūžīgo svētlaimes mājokli, ko Dievs cilvēkiem sagatavojis debesīs. Lūk, tādā kārtā cilvēciskās dabas galējības iznīcināja samēra izjūtu, — šodien teiktu, takta izjūtu, kas nepieciešama pareizas dzīves veidošanai.

Daiļuma kults audzis un nostiprinājies uz dabas pamata, patiesības — uz cilvēka spriedumu mainīgā un bieži aplamā pamata. Prasība pēc daiļuma iemājo cilvēkā kops tās dienas, kad tas parādījās dabas ainavā. Šo daiļuma prasību cilvēkā nevarēja apklausināt ne Platona, ne viņa sekotāju, ne kristīgo noliegums. Vērojot sie-

vieti, kas sevī viengabalaināk nekā vīrietis uzglabājusi pirmatnējās dzīves nokrāsu, mēs pārliecināmies, ka viņa visos laikos, neapzinīgi vai apzinīgi, saglabājusi daiļuma izjūtu. Ja viduslaikos mūķene nevarēja tīksmināties ar daiļām rotas lietām, krāšņām drānām, tad viņa savu daiļuma prasību veldzēja ar daiļām domām, daiļiem vārdiem, kuļos ietvēra savu dvēseli. Te mēs varam minēt svēto Teresu, kas savas dvēselēs pārdzīvojumus pratusi tik daiļi izteikt kā neviens pirms viņas. Visdaiļākos, vismaigākos vārdu plīvuros viņa ietīsta Kristus personu, un tas viņai aizstāj to konkrēto daiļuma pārdzīvojumu, ko daždien sievete pārdzīvo, tīksminoties ar daiļām rotām, daiļām drānām, daiļiem vīriešiem. Kas cilvēkā no laika gala ir iedzimts, to nekādas pārliecības, nekādi morāliski prasījumi nevarēs izdzēst, vienīgi šīs dziņas izpauduma attīstību var apturēt vai to uz kādu laiku sakropļot. Ko mūsos ieguldījusi pati daba, tas, lai cik lielā mērā mēs to noslodzītu, aizvien atrod kādu spraudziņu, pa kuļu izspraukties ārpusē. Daiļuma prasība vissakņaināk ietvērusies mūsu jūtīgumā: cilvēks daiļo vairāk pārdzīvo, izjūt nekā saprot. Sievete, būdama jūtīgāka nekā vīrietis, asāk reāgē uz daiļo. Šī sievetes jūtīguma dispozīcija ir tas pamats, kādēļ tai daiļums daudz tuvāks nekā vīrietim. Sievete netiecas daiļo izskaidrot, tas ar viņu organiski saaudzis, tas ir vi-

ņas būtības neatņemama sastāvdaļa. Sievietē runā pati daba, un sievete dara gudri, ka viņa tiecas dabas tieksmes vairāk piepildīt dzīvojot nekā tās izskaidrojot. Sievete jāuzskata par daiļuma sargātāju zemes dzīvē jau tādēļ vien, ka viņa bieži kalpojusi par mākslas inspirācijas avotu; sievete ir pamodinājusi trubadūrus sacerēt mīlas dziesmas, bruņiniekus veikt varonīdarbus, rakstniekus radīt darbus, zinātniekus pētīt cilvēka dabu u. t. t. Sievetes klātiene kultūras veidošanā ir daudz lielāka un dzīlāka nekā mums sākumā liekas. Istenībā kultūras sākums meklējams tai cilvēciskās attīstības posmā, kad vīrietis — laupītājs pārvērtās par sievetes gūstekni. Kailo instinktu vietā stājas apdvēsejota erotika, un vīrietis necentās vairs sievieti iegūt kā laupītājs, bet atturīgi gaidīja tās aicinājuma vai norādījuma mājienu. „Šais jaunajās dziņumu attiecībās, kuļas sievete kļūst par vīrieša audzinātāju, atklājas smalkās pieklājības (*cortezia*) kultūra. Šī jaunā uzskata kalngals ir Dante. Dzejnieks savus darbus rakstīja mīlas svētlaimē drebēdams. Tas bija sievetes kults, kas viņu pārkala jaunā vīrietī. Tikai tad Dante elpo, kad viņš jūt Beatričes mājienu un atlauju”, saka Ortega (Mīlestība un gudrība, I. iesp. 217. lpp.). Daiļuma kultūra, kas izaugusi no cilvēka visdzīlākās dabas, ir nesusi cilvēci krāšņus un bagātus augļus. Bet cilvēks, nepalikdams uzti-

cīgs daiļuma kultam, dabas visdziļākām tieksmēm, pievēršas sava prāta, resp. intelekta dinājumiem. To darīt viņu pamudina tā saucamais patiesības kults, kas rada tās teōrijas, kas vairāk kalpo dažādiem šķitumiem un maldiem nekā pasašas patiesības atklāšanai un tās dabas ieskatīšanai. Tā patiesības formula, par ko runā Teodors Celms, nav pretrunā ar cilvēka dabu, bet gan veids, kādā ceļā mēs varam nonākt pie patiesības atzīšanas. Tas manuprāt, atziņas cilvēka augstākais uzlidojums. Bet lai paceltos šim lidojumam, lai neiestigtu šķitumā un skepticismā, vajadzīgi spēcīgi gara spārni, nemaldīga īstenības izjūta, reāls pasaules priekšstats; ja visa tā trūkst, tad patiesība pārvēršas absurdās dogmās, kā to dara civilizācijas pasaulē, piem., pragmatiķi, kas atzīst, ka patiess ir tas, kas derīgs; un ja tā domā, tad savu nozīmi zaudē ne tikai patiesība, bet arī daiļums. Civilizācija (skat. nodaļu par kultūras un civilizācijas konfliktu) ir pārprastā patiesības kulta sekas. Civilizācijas pasaulē sastopam visas tās negatīvās īpašības, ko „patiesības” kults ietvēris savos maldos: agresīvitāti, dekadenci, skepticismu, intelektuālismu u. t. t. Un tas tādēļ, ka patiesības meklējumi saistīti ar ārkārtīgām grūtībām un tās meklējumos cilvēks nonāk pretrunās ar savu visdzīļāko dabu. Daiļuma noliegšana ir viena no šo pretrunu visnegātīvākām sekām. Eiropas dzīvē

civīlizācija gūst aizvien lielāku nozīmi, nejaukā tēlojums rakstnieku darbos izspiež daiļā tēlojumu, cilvēks pamazām zaudē Dieva līdzību un kļūst par pretīgu embrionu, par mērkaķi. Darviņa evolūcijas teōrija draudēja aizskalot visu cilvēcisko, gadu tūkstošos krāto kultūru un cilvēku padarīja par dzīvnieku citu dzīvnieku vidū. Mēs zinām, cik kāri civīlizētais mežonis šo uzskatu piesavinājās un uzskatīja to par vienīgi nemaldīgo un neapgāžamo. Tā ir cilvēka dabas galējības tieksme, kas, aizmirstot dabas radīšanas brīnišķīgo mītu, sevi ieslēdz dogmatiskā šaurībā. Un nāca tāds laiks, kas bez samēra un takta izjūtas objektīvo vērtību dēļ ziedoja subjektīvās vērtības. Dvēseles dzīvi pārvērta par laborātoriju, kuŗā gribēja izpētīt un atklāt neizdibināmo cilvēka dvēseles dabu. Šī nostāja sekmeja dvēseles deģenerāciju un aizsērēšanu, tās tieksmju vulgārizāciju un atkailinājumu. (Neaizmirsīsim, kādu ietekmi uz gara dzīvi atstāja tā saucamā seksuālpīchologija; tās ietekmē rakstnieki domāja, ka viss ir atļauts un par visu bez aizturēm var rakstīt, kā to darīja arī īstenībā Džoiss, Lorenss u. c. pārsmalcinātie neirasteniķi un intelektuālisti). Cilvēks vairs nebija cilvēks. Ar cilvēku bija atļauts vispriedabiskākais eksperiments, kāds, piemēram, dokumentējas mūsdienu boļševismā. Četras piektaļas iedzīvotāju noslepkavot kādas nepārbaudītas teōrijas dēļ

Leņinam likās nieka lieta, un nebūtu nekāds brīnumis, ja līdzīgas sašaurinātas un dogmatiskas apziņas individi izdotu rīkojumu, ka cilvēku līķi nav aprokami, bet izmantojami kādam derīgam mērķim. Tas taču ļoti labi saderas ar utilitāritātes ideālu. Še dzima progresu nejaukums. Derīgs bija vairs tikai tas, kas derēja materiālistiski brutālajā nozīmē. Dvēsele un gars, kas neiekļāvās absolūtās utilitāritātes principā, no cilvēka dzīves tika izmests kā nevērtīgs balasts. To ievērojot, mums kļūst saprotams, kādēļ Padomijā baznīcas tika pārvērstas par zirgu staljiem, klubiem, noliktavām u. t. t. Lūk, dogmatizētā „patiesības” kulta sekas. Cilvēks nonācis strupceļā. Zem viņa kājām zūd īstenās dzīves sajēga. Viņa apziņā aptumšojusies cilvēka dievišķā izcelšanās. Cilvēku uzskatīdams par dzīvnieku sugars līdzgaitnieku, viņš rauga to pārvērst par dzīvnieku arī īstenībā. Boļševisms ir šī cilvēka dzemdināts un apbruņots: maldīgi domā tie, kas boļševismu uzskata par primitīvu parādību. Boļševisms ir civilizācijas iznākums, tas ir pretdabīgs un savā būtībā despotisks. Boļševiks teorētiskajā domāšanā, savas dogmas robežās, ir salīdzināms vienīgi ar grieķu sofistiem un viduslaiku scholastiem. Boļševika dogmatiskā galva ir precīzs domāšanas mēchanisms, tas ne par matu nenovirzās no tām centrālajām dogmām, ko boļševisms kanonizējis. Boļševiks

nejūt ne savas domas, ne savas pārliecības, viņš kaunas no savas personības, viņš to noliedz un par to nospļaujas.

Daiļuma kultūra nevar sakņoties civilizācijas atmosfairā, tā prasa dabiskas tautas, individuālus cilvēkus. Tā nevar būt kollektīva, jo kollektīvismā dzīve ir vispārināta, bet cilvēks savu jēgu ierauga savu individuālo izjūtu, domu un pārdzīvojumu sfairā. Cilvēka dzīve var gūt padziļinājumu daiļuma atmosfairā, daiļuma, kā saknes atrodas dziļi cilvēka dabā. Mūsdienu cilvēkam, kas nomaldījies visdažādākajās šķitumu teorijās, nepieciešama jauna daiļuma kultūra, kas restaurētu viņa izpostīto cieņu un liktu atzīt visu, kas ir radošs mūsu dzīvē. Zinātnei būtu jāuzmeklē māksla, lai tādā kārtā nezaudētu sašarsmi ar dzīves īstenību. Visam, ko redz un atklāj cilvēka gars, būtu jākalpo cilvēka cieņai un viņa dzīves pilnveidošanai gan ārējā, gan iekšējā nozīmē. Agri vai vēlu cilvēce atgriezīsies pie šī dzīves pamata, kas tagad sašķobīts un iedragāts. Mums jānodrošina līdzsvars starp dabu un garu, starp mūsu spējām un veikumiem. Un šis līdzsvars būs laipa starp dabu un cilvēci, cilvēci un Dievu. Šī līdzsvara debesis lai ir daiļums, kas mums par jaunu jāpieņem un jānostiprina savā dzīvē.

PAR DVĒSELES MIERU KATASTROFU
LĀIKĀ

I

Cilvēka iekšķīgais miers saistīts ar gara vientulību un brīvību. Miera brīdī cilvēks izslēdzas no ārējās pasaules un sevi vairs nesalīdzina ar citiem.

Tas nav egoisms, kas palīdz cilvēkam palikt mierīgam vēl tad, kad pasaule draud aiziet bojā, šai gadījumā cilvēks nav tik daudz norūpējies par ārējo pasauli, bet par to, lai vislielākā postā viņa dvēsele paliktu valdniece pati par sevi un uzticīgi izturētu līdz galam. Vislielākais zaudējums dvēselei ir, kad tā paliek neuzticīga pati sev. Ir tāds dvēseles miers, kas rauga atvairīt visus trokšņus un varmācības: tas ir aktīvais miers, miers, kas palīdz mums pārciest pārbaudījumus un tos uzņemt it kā mūsu likteņa nenovēršamu daļu. Šis miers, par kuŗu mēs te gribam runāt, nav mūsu dvēseles inerts stāvoklis. Tas ir stāvoklis, kas aizsarga mūsu cilvēciskās robežas. Nemierā, līdzīgi salai jūrā, mēs pazaudējam savas personīgās dzīves robežas, mēs klūstam par nenoteiktās un nepārredzamās masas sastāvdaļu. Miers ir mūsu dzīves straumes

gultne: cilvēks brīvi var darboties saskaņā ar augstākajiem motīviem. Šis miers prasa, lai cilvēks atmestu visu lieko un sevī paturētu tikai to, kas dzīvē svarīgs. Liekais mūs izklaidē un nomāc: lielie un stiprie cilvēki visos laikos ir piederējuši ar visu būtību tam, ko viņi domājuši vai veikuši. Vajag daudz miera, lai dzīvē spētu atšķirt svarīgo no nesvarīgā, lai spētu darboties saskaņā ar svarīgo un atmest norūpes par to, kas nav svarīgs.

Ir vēl cits dvēseles miers: pasīvais miers, kas tiecas mūsos pārvērsties par kaut ko līdzīgu fiziskajam miegam. Šī miera neatvairāmā pavadone ir vienaldzība; vienaldzība pret to, kas noteik mūsos, pret to, kas norisinās ārpus mums. Šis dvēseles stāvoklis liecina, ka mūsu dzīvības apetīts apsīcis, mūsu dzīves barometrs neglābjami sāk slīdēt uz nulli, uz iznīcību. Patiesais miers ietvejas dvēseles aktīvitātē un absolūtajā brīvībā.

II

Ir kāds pilnības punkts, kur nemiers un dzīņas sasniedz augstāko līdzsvaru, kur mūsu vispretrunīgākās jūtas atrod izlīdzinājumu. Šim pilnības punktam nav sakara ar materiju, kas pati pakļauta šim spēkam. Pie šī punkta nonācis, cilvēks sevi apzinās asi un neatvairāmi. Šis punkts ir tagadnes apzināšanās. Un tagadni mēs

visskaidrāk apzināmies, kad ar pagātni esam ti-kuši galā, kad no tās jūras esam izkāpuši dvēseles miera krastā, kad esam ieguvuši līdzsvaru starp „bija” un „būs”. Pareizi skaņa kāds ķīniešu gudrais: „Cilvēkam lielāka līdzība ar laikmetu, kādā tas dzimis, nekā ar saviem senčiem”. Lai sevī apzinīgi un dziļi uzņemtu tagadni, jāiegau-mē, ka steiga ir tagadnes lielākais naidnieks. Steiga raksturo verdziskas un nebrīvas dvēseles: viņām nav nekā, un viņas nekam nepieder. Steiga ir daudzu mūsu neveiksmju un nelaimju māte. Tas ir stāvoklis, kas cilvēku aizved pie nekā. Ja steidzīgais, piemēram, sasniedz to, pēc kā viņš ilgojies un tiecīs, tad viņam nebūs laika sa-sniegto baudīt un ar to tuvāk iepazīties. Tas ir nožēlojami, viņam nav neviena mērķa, ko viņš patiesi varētu sasniegt... Vajag iznīcināt ideju par mērķi, kas nekad nav sasniedzams. Jo pre-tējā gadījumā mēs nekad īsteni nedzīvojam. Mērkis, kas nav sasniedzams, vienmēr atrodas nākotnē, un cilvēks, tiekdamies pēc šī mērķa, nekad neapstājas tagadnē, vienīgajā un patiesajā mūsu esmes reālitātē. Ir svarīgāk apzi-nāties to, kas mēs esam še tagadnē nekā to, kas mēs būsim nākotnē. Ja mēs tagadnē būsim labi reālizējuši savu cilvēcisko dzīvi, tad arī nākotnē būsim nozīmīgāki un nepieciešamāki. Visa cil-vēciskā kultūra ir pēdējo pārliecību sistēma ta-gadnē. Mums skaidri jāpārredz savas pasaules

architektūra un jāzina, kas tagadnē ir iespējams un kas nav iespējams. Citādi mēs paši sev laupīsim iespēju patiesai dzīvei. Mums jāzina, kādēļ mēs kaut ko darām un kādēļ nedarām. Mums katram ir tikai viena dzīve, tādēļ tā nedrīkst būt gadījuma dzīve. Mūsu personīgā un sabiedriskā dzīvē krize sākas tur, kur mēs paliekam bez savas pasaules, kur mums trūkst dzīves, ko pašiem dzīvot, kur mums nav vietas, kur reālizēt savus ideālus. Tagadne ir cilvēciskās dzīves līdzsvars starp divām galējībām — pagātni un nākotni. Galējības vienmēr ir destruktīvas, tās dzīvi chaotizē vai nu virzienā uz augšu, vai arī virzienā uz leju. Kultūrvēsturē mēs pazīstam kā pagātnes, tā nākotnes cilvēka tipus. Abi šie cilvēki ir bijuši vienādi nelaimīgi; kā piemēru še varētu minēt Oskaru Uaildu: viņa dvēseles tragēdija sākās apziņā, ka viņš nav dzimis īstā laikā. Viņa laiks esot bijis tad, kad Olimpā mituši grieķu dievi, un Sokrats, pastaigādamies Atēnu ielās, mācījis pazīt individuālo brīvību. Oskars Uailds, tiekdamies uz pagātni, pamazītēm sevi izolēja no tagadnes un mira kā viens no visvientuļākajiem sava laika cilvēkiem. Še sākas pagātnes cilvēka liktenīgā maldišanās, proti, tas pagriež muguru tagadnei un iet uz pagātnes ēnu pasauli, tā pamazām īstenības pasaule kļūdams par ēnu. Nākotnes cilvēka būtība ir tā pati: traukdamies pāri tagadnei, viņš

aiziet gaļām dzīvei līdzīgi bultai, kas nesasniedz mērķi. Bet cilvēku ilgu un piepildījuma mērķis ir tagadnē. Nākotnes cilvēka traģēdiju visspilgtāk ilustrē Frīdricha Nīcšes (Nietsche) dzīve. Nīcše, par spīti savai ģeniālitātei, par spīti savam dvēseles dziļumam, nespēj sevi pasargāt no tās briesmīgās izolācijas sajūtas, kuļas iespaidā viņš rakstīja savu *Ecce homo*. Te viņš tēlo savas dvēseles traģēdiju nākotnes tukšajā telpā, kur nav neviens skatītāja, kur saucienam nav atbalss. Baigs klusums un izmisuša cilvēka iedrīkstēšanās uzsāk cīņu pret to drausmo izolācijas spoku, kas viņu nomāca un iedzina ārprātā.

Visa cilvēciskā laime sākas un beidzas tagadnē, un laimīgs ir tas, kas savā gudrībā ir tik mierīgs, ka sevī var saglabāt līdzsvaru starp pagātni un nākotni, kas iegūst tagadnes zemi, tai ieaug un to pārvalda. Tāds cilvēks zina, ka pagātne nav jāmeklē, tā jau ir mūsos, un nākotne vienmēr pārvērtīsies tagadnē, un tādēļ ir gudri dzili apzināties tagadni un stiprām rokām to paturēt sev.

III

Dzīves māksla ir atkarīga no tā, cik lielā mērā protam izmantot savas spējas. Bet ļoti reti mēs to darām. Mēs pret sevi bieži izturamies nevižīgi, un nevižība ir mūsu būtības visradikālākais paseklināšanas līdzeklis. Cilvēks, iz-

mests savas esmes virspusē, vienmēr nolemts bojā ejai un pazušanai. Cilvēks par kaut ko top tikai savas esmes iekšķīgumā.

Mūsu rīcībā gandrīz vienmēr atrodas pietiekami daudz līdzekļu, lai mēs varētu paši ar sevi tikt galā. Bet nedrīkstam sev meklēt glābiņu ārpus sevis, tad mēs drīz pazaudēsim to pēdējo gaismu, kas mums dota. Lai dzīvotu, mums jāskatās uz visām parādībām, kas norisinās mūsos un ārpus mums, ar savām iekšķīgajām acīm. To darot, mēs pārliecināsimies par tām daudzajām iespējamībām, kas mūs ved uz dvēseles mieru un savas dzīves personīgo reālizāciju.

Bet lai varētu orientēties dzīves nedrošajā kontinentā, jāzina, ka daudz kas neatkarājas no mums.

Jau grieķu stoiki izšķīra divas lietas, proti: ir apstākļi, kas atkarājas no mums, un ir arī tādi, kas neatkarājas no mums. Tādēļ sapratīgi ir tie cilvēki, domā grieķu stoiki, kas ievēro tos apstākļus, kas atkarājas tikai no viņiem un par pārējiem nerūpējas. Bet ar šo stoiku atziņu mēs nevaram samierināties; mēs nevaram no savas apziņas izdzēst to, kas neatkarājas no mums un kas mūsu apziņā laiku pa laikam paceļas visā kailajā bardzībā. Kā tikt pāri tam, kas neatkarājas no mums? Mēs bieži, līdzīgi grieķiem, ienīstam to, kas mums ir neskaidrs un skumstam par to, kas neatkarājas no mums; dzimšana, sli-

mība, miršana... Kalderonu visvairāk nodarbināja doma par to, ka cilvēks ir būtne, kas nav brīva. Viņa patētiskais tēls Sigismunds parādās važās sakalts. Viņš saka: „Un kaut man vairāk dvēseles, tad tomēr man mazāk brīvības nekā pārējām būtnēm”. Jo vairāk cilvēks sevi apzinās, jo kvēlāk viņš ilgojas pēc brīvības, bet gluži brīvs cilvēks nevar būt, sevišķi, ja ir runa par to, kas atrodas ārpus cilvēka, par to, kas stāv pāri cilvēkam. Mēs brīvību varam apzināties tikai sevī, mēs bieži esam netaisnīgi paši pret sevi, saukdami sevi par niecīgiem un nevarīgiem. Vislielākas izredzes uz iekšķīgo mieru tam, kas meklē saskaņu ar pasaules kārtību, kas atrod izlīdzinājumu starp to, kas atkarājas no viņa, un to, kas neatkarājas no viņa. Bet man liekas, ļoti grūti izšķirt, kas atkarājas un kas neatkarājas no mums: mēs esam visas radības līdzstrādnieki, nav nekā tāda, kas atkarātos vienīgi no mums, mēs esam ieausti universā un pildām savu vietu saskaņā ar savām dziļākajām būtības rosmēm, kas vienmēr nāk no kādiem neaptverāmiem dziļumiem un pakļauj mūsu gribu un mūsu domas saviem noteikumiem. No mums atkarājas palauties dzīvei arī tad, kad prieks dzīvot mūs atstāj.

Lai sagatavotu ceļu uz iekšķīgo mieru, jāiemācās saskatīt dzīves totālā ainava. Šī skatīšana ļoti grūta lieta; vieniem ir acis tikai zināmai un speciālai dzīves ainavai; citiem vairākām un dažādākām ainavām. Pareizāk un dziļāk uztvers dzīves ainavu tas, kuŗa acis nemitēsies pasaulē atklāt dažādību un raudzīs veco vienmēr papildināt ar jauno. Tādā kārtā pārceļoties no viena apziņas veida uz otru, mēs sevī radām iespēju sevi izplēst pasaulē. Ja mēs to nedarām, tad mūsu ziņkāre iemieg un mūsu existences dziņas mūs pārvērš par ārējo funkciju līdzekli. Apzinīgas dzīves galvenais noteikums ir: nepalikt vienā un tai pašā dzīves ainavā. Mums jārauga atbrīvoties no vienām un tām pašām domām. Tie, kas paliek vienā un tai pašā dzīves ainavā, savu apziņu sašaurina un dzīvi pavada esmes virspusē, bet tie, kas savu apziņu izplēš ar dažādības un jaunā palīdzību, sevi uzņem dzīves ainavas plašumu un dziļumu. Lai šo otro esmes ceļu staigātu, tad jāiegaumē, ka visu šo iespējamību avots ir pats cilvēks: viņš var būt savas esmes nomads un var būt tās kultivētājs. Visi mēs varam lasīt vienu un to pašu grāmatu, bet ne vienādi to varam saprast. Vieni lasa grāmatu, lai ap sevi radītu patīkamu gara atmosfāru, citi lasa, lai mācītos, vēl citi, lai

meklētu to, kā viņiem pašiem trūkst. Še mēs varam pārliecināties, ka grāmata, atstājot autoru, kļūst par visdažādāko nodomu mērķi un avotu. Tādēļ par grāmatu vai cilvēku spriežot, mums vispirms jāspriež par sevi, jo bieži grāmatu noraidām tādēļ, ka tā nav spējusi apmierināt mūsu iepriekšējo nodomu. Ja mēs gribam palikt taisnīgi, tad skaidri jānošķir tas, ko mēs meklējam, no tā, ko mēs atrodam. Mēs nedrīkstam apkārt staigāt vienīgi kā ieguvēji vai vienīgi kā devēji, mums jāspēj iekšķīgi diferencēties; mums jāielaiž sevī visi gaismas stari, kas nāk no ārpuses, un jāizlaiž ārā tie, kas nāk no mūsu iekšienes.

Celā no totālās dzīves ainavas uz partikulāro, atsevišķo esmi, mums sevī jāatklāj kāds centrs, no kuŗa mēs varam pārredzēt kā to, kas ir mūsos, tā arī to, kā mūsos nav. Meklējot šo centru cilvēkā, mēs pārliecinājamies, ka cilvēks savā esmes sfairā nedara gandrīz neko citu, kā tikai citus apskauž, imitē un rauga tos pārspēt, tā aizmirstot vissvarīgāko — reālizēt sevi pašu. Bet kā atklāt sevī šo centru, no kuŗa mēs varam iesākt sevis veidošanas darbu? Kamēr tas nav atrasts, tikmēr mēs nevarām būt mierīgi. Kad mēs to meklējam, mums vienmēr liekas, it kā tas no mums attālinātos. Dzīve pa lielākai daļai aiziet ietīta nomāktības un gaļlaicības miglā. Mūsu darbi bieži runā mums pretī, mēs sevī bieži neatklājam ne tādu ideju, ne tādas no-

jautas, kas mūs vestu uz to vietu, ko mēs sau-
cam par savu esmes centru.

Un tomēr tas ir mūsos. To nekur citur neva-
ram atrast. Vienīgi tuvojoties šim centram,
mēs sevi varam aizdedzināt, sevi sasildīt un ap-
gaismot. Prasība pēc šī centra pazīšanas ir
mūsu radikālā prasība pēc sevis paša. Tādēļ
iegaumēsim: apziņa mums dota nevis tādēļ, lai
mēs uzzinātu, kas mēs gribam būt, bet gan, lai
mēs atklātu to, kas mēs esam. To uzzinājuši,
jau droši varam zināt, kas mēs varam būt. Iekām
cilvēks to nav iespējis, tikmēr viņš nav ne
mierīgs savā dvēselē, ne brīvs no savām kapri-
sēm: mēs tad neko citu nedarām kā ejam no vie-
nas nejaušības otrā, no viena neapmierinātības
stāvokļa citā: vārdu sakot, mēs iekšķīgo gribam
aizstāt ar ārīgo, noteikto ar nenoteikto. Cilvēks,
atklājot to, kas viņš ir, spēj pāraugt ārējo un ne-
jaušo, nenoteikto iegrožot stingrā un noteiktā
iekšķīguma likumībā. Lūk, tādēļ svarīgi atklāt
savu esmes centru, proti, ko mēs varētu saukt
par savu raksturu. Par šķietami pazīstamu un
daudz dzirdētu vārdu mums nebūtu nekas se-
višķs sakāms, bet tā tas būtu tikai no ārpuses;
tikai tai gadījumā, kad mēs mācāmies pazīt
frazi un nevis būtību. Es te gribu norādīt uz šī
vārda būtību, kas lielā mērā ietekmē gan mūsu
mieru, gan nemieru. Tas ir mūsu raksturs, kas
mums liek triumfēt un zaudēt, izturēt un lūzt.

Raksturā atklājas cilvēka es būtība. Tas liecina
par mums nevis to, kas mēs gribam būt, bet gan,
kas mēs esam. Savu raksturu mēs mākslīgā
ceļā nevaram apslēpt nedz arī noklusēt, kā mēs
to bieži mēdzam darīt ar mums nepatīkamām lie-
tām. No mūsu rakstura atkarājas kā mūsu dvē-
seles miers, tā arī to individu laime, kas dzīvo ar
mums. Raksturs nozīmē vairāk nekā mūsu gri-
ba, tas ir spēks, kas pakļauj sev gribu un pār-
vērš to par savu kalpu. Tas ir mūsu esmes
princips, viss pārējais ir šī principa izpildorgans.
Lūk, tādēļ svarīgāk uzzināt to, kas mēs esam, ne-
kā tiekties un dzīties pēc tā, kas mēs gribam būt.
Ievērojot šo atziņu jālauj, lai katrs cilvēks indi-
viduāli top, veidojas, grib, iespēj u. t. t. Katrs
sevī nes patiesību un maldus: tādēļ katram vie-
nam jāmeklē un katram vienam jāpaklausa sa-
vam rakstura aicinājumam.

Katrā rakstura aicinājumā atklājas mūsu īstā
būtība, un šo aicinājumu mūsos neviens nevar
saklausīt, atskaitot vienīgi mūs pašus. To darot,
katrs cilvēks sevī var atklāt savu dzīves jēgu un
saprast, kādēļ viņš dzīvo. Saklausīt rakstura ai-
cinājumu nozīmē saklausīt savu visintimāko
balsi, kas mūs atbrīvo no ārējā un liek piederēt
sev. Bez iegribām un iekārēm piederēt sev no-
zīmē sevī nodrošināt mieru. Katram individam
un katrai tautai ir savs aicinājums, kas veido un
izkopj kā atsevišķa cilvēka, tā veselas tautas pa-

saules uzskatu. Ja uzzinām kāda individu vai tautas aicinājumu, tad viegli to varam atšķirt no citiem individuiem un citām tautām. Aicinājums var būt tikai vienreizīgs, un tas nekur citur nevar atkārtoties kā vienīgi zināmā individuālā vai zināmā tautā.

Aicinājums ir atbilde mūsu visintimākam būtības saucienam; aicinājums liek apzināties mūsu pirmsbūtīgo raksturu, pamudina to izveidot un izkopt. Ja mums šī aicinājuma trūkst, tad vai nu tādēļ, ka mēs pārāk maz sev veltījam uzmanības, lai to sadzirdētu, vai arī tādēļ, ka neesam pietiekami drosmīgi, lai ieskatītu to, kas mēs esam. Tiešām, ir grūta lieta sevi pazīt un ieskatīt savu vienreizējo būtību.

To nevar panākt stundās, dienās, nedēļās. Vajadzīgi mēneši un gadi. Gudrības tikums ir pacietība: vajadzīga pacietība, lai meklētu, vajadzīga pacietība, lai atrasto paturētu, vajadzīga pacietība, lai laikā prastu dzīvot un mirt; pacietība nenozīmē paciesties, bet gan gribu izturēt līdz galam. Pacietība ir divnozīmīgs vārds, tādēļ būs labi, ja raugām šīs nozīmes vienu no otras atšķirt un izprast to jēgu.

a) Pacietība var būt negatīva; tāda tā ir, kad tā pasīvi liek panest dzīves nastu, pieņem dzīvi kā pārbaudījumu bez ierunām un cilvēku pārvērs par nastu nesēju — ēzeli.

b) Pacietība var būt pozitīva: tāda tā ir, kad

pat ciešanas ir pieņemamas un vēlamas. Šī pacietība saglabā dvēseles aktīvitāti. Tā aizsarga mūs no bojāejas, tā disciplīnē mūsu iekšķīgo dzīvi. Tā ir mūsu iekšķīgās dzīves sargkareivis, kas gatava nesatricināmā mierā pārciest un panest vislielākos pārbaudījumus. Tā savalda mūsu dvēseles pirmos savilņojumus, tā apvalda mūsu dusmu izvirdumus, mūsu sāpēm atrod jēgu. Pozitīva pacietība savā visdzīlākā jēgā ir visu darbu māte; tā nepazīst ne vienaldzību, ne pamestību; tā iedves mums spēku un paļavību; tā nezaudē drosmi, tā ir aktīvs spēks, kas mūs padara pārākus par šīs pasaules lietām un pārējām būtnēm, mēs atrodamies it kā viņpus laika jēdziena. Pozitīvā pacietība varbūt ir mūsu rakstura augstākais tikums: paciesties nozīmē apzināties to, kas mēs esam, piepildīt to, kam mēs ticam, un atteikties no tā, kas nesaskan ar mūsu patiesību. Es paciešos, tā tad es uzvaru laikā un telpā.

Dvēseles īsto mieru neatradīs tas, kas to meklē ieradumā, esmes virspusē. Ieradums ir nedroša un ārišķīga lieta: tas mūs dara aklus attiecībā pret visu, kas ir ārkārtīgi liels; mums pasaule jācēšas redzēt tā, it kā mēs to redzētu pirmo reizi. Ieradumā slēpties mūs pamudina mūsu nedrošību par sevi. Jo mēs būsim drošāki par sevi, jo mierīgāk raudzīsimies pasaulei. Mēs bieži mēdzam apliecināt nevis to, ko redzam, bet

to, ko ieradums mums liek. Ieraduma cilvēks simulē īstenību, viņš labāk ļaujas neauglīgiem nākotnes sapņiem, vai atkārto pagātnē izdzīvotas dzīves, nekā dzīvo tagadnes pasaule. Patiesības pasaule mums lemts dzīvot, bet mums nākas grūti savā dvēselē atspoguļot tās pareizo ainavu. Un tas tādēļ, ka mēs tik maz uzmanības veltījam savas dvēseles pareizajam stāvoklim. Ne ārējā pasaules ainavā mums jāspogulojas, bet gan pasaules ainavai jāspogulojas mūsos.

VII

P A R K O N T E M P L Ā C I J U

Kontemplēt nozīmē no ārējām formām atraisīties un pievērsties iekšķīgajām formām, proti, nonākt apzinīgā saskarsmē ar iekšķīgo dzīvi. Austrumos kontemplācijas dziļāko jēgu meklēja Vedu un Upanišadu sacerētāji, Grieķijā filozofi — Platons, Plotins un viņu sekotāji. Viduslaikos Eiropā klosteņu vienmuļīgajā un ārīgi nabadzīgajā dzīvē labākie cilvēki, atsakoties no ārīgās dzīves, meklēja mierinājumu iekšķīgajā dzīvē — kontemplācijā. Kontemplācijas vēsturi varētu sākt ar cilvēka apziņas pamošanos par viņa iekšķīgo dzīvi. Tiklīdz cilvēks sāk domāt, viņš jau sāk skatīt savus domu tēlus. Domas tātad, ir iekšķīgie tēli, kuŗu formas visizsmalcinātākās sajūtas nevar apjaust. Domu tēlainībai, to iekšķīgajai būtībai mēs varam tuvoties ar kontemplācijas palīdzību, t. i. ar savas dvēseles neatlaidīgu un disciplīnētu skatišanu.

Par kontemplācijas vēstures attīstību še nerunāšu, tas aizvestu pārāk tālu no mana nodoma, es raudzīšu apcerēt kontemplāciju kā vienu no svarīgākiem faktoriem cilvēka iekšķīgās dzīves norisē. Un to darīt mani pamudina

sevišķi tas, ka kontemplācijas problēma vai nu ir piemirsta, vai arī nemiera un steigas satrauktais cilvēks nav nemaz spējīgs šo problēmu vairs ne saprast, ne piepildīt savā iekšķīgajā dzīvē. Bet ja mēs gribam stiprināt un saprast savu gara dzīvi, tad nepieciešami kontemplācijas problēmas svarīgumu no jauna pacelt apzinā, jo kontemplācija ir vārti uz iekšķīgo dzīvi, uz tām mūsu dvēselē apslēptajām lietām, par kuļām mēs gribam ne tikai šo to zināt, bet kuļas gribam arī pazīt.

Gandrīz visas reliģijas kontemplāciju ieskata par lūgsnas galveno pamatu, bet tomēr neviena reliģija mums nedod skaidru nojēgu par to, kas ir kontemplācija. Ja izsekojam atzinām, kas izteiktas par kontemplāciju indiešu un viduslaiku mistiku rakstos, tad šis jautājums kļūst visai pretrunīgs un paradoksāls. Tā tas šķiet tādēļ, ka kontemplācija nav prāta process, bet gan dzīļa psīchiskās dzīves parādība. Kļūst arī saprotams, ka kontemplācijas problēma racionālistiskās un gnoseoloģiskās filozofijas triumfa gadsimtos tika uztverta kā prāta murgi. Jaunākos laikos Eiropā Šopenhauers, Platonu uzskatīdamši par savu neaizstājamo skolotāju, kontemplācijas problēmai savā filozofijā ierāda svarīgu vietu, to uzskatīdamši par gara augstāko un subtilāko izpausmes veidu. Viņš ieskata, ka kontemplācijas ceļš ir ceļš uz objektīvo pasauli, kur

mūsu subjektīvās patikas un nepatikas zaudē savu nozīmi. Kontemplācijas brīdī cilvēks atraišas no savas individuālītātes un kļūst par objektīvu pasaules aci. Māksla ir visīstākais ceļš uz kontemplāciju, tā aptur laika ratu, mākslas pārdzīvojumā izzūd viss ārīgais, paliek tikai būtiskais, kuŗā mēs skatām pašu ideju. Māksla Šopenhauera uztverē ir lietu kontemplācija, neatkarīga no prāta principiem (*Die Welt als Wille und Vorstellung*, III. gr., 36. lpp.). Kontemplācijai nav derīguma nozīmes, tā kalpo mākslai un dvēseles dzīves izkopšanai. Idejas iespējams uztvert vienīgi kontemplācijas ceļā. Ģenija būtība ietveras kontemplācijas spējā: ģenijam jāspēj aizmirst savu personīgā eksistence, viņam jākļūst pilnīgi objektīvam, viņam jābūt par tīrās atziņas subjektu, par „universa skaidro aci”.

Vārdu sakot, kontemplācija iet pāri prāta robežām, tās pirmavots dzīļi apslēpts cilvēka iekšienē, tā necentrējas saprāta apzinā, bet gan emociju saturā. Kontemplācijas pirmā pakāpe ir koncentrācija, un iekām mēs neesam spējīgi intensīvi koncentrēties, tikmēr izslēgta katra kontemplācijas iespēja. Nav šaubu, ka katrs cilvēks vienā vai otrā virzienā var koncentrēt savas domas, jo no koncentrācijas spējas atkarājas mūsu darbības iznākums. Kontemplācija izslēdz visas blakus domas, tās mērķis ir visu cilvēka būtību iegremdēt kādas lietas vai idejas

skatīšanā, resp. kontemplēšanā. Koncentrācija tātad ir spēja pārvaldīt savas domas un tās centrēt vienā un noteiktā virzienā. Sakopojot domu enerģiju vienā virzienā, mēs no sevis it kā rādām neredzamas gaismas šaltis, kurās apcerētā lieta vai ideja apgaismojas. Svētā Teresa interesanti pastāsta, kā viņa pirmoreiz sasniegusi kontemplāciju. No pašas jaunības svētā meklējusi sev skolotāju, kas varētu palīdzēt viņai iekšķīgi sagatavoties. Bet divdesmit gadu laikā tādu skolotāju viņa nevarējusi atrast. Viņa mēdza nogrīmt klusā lūgsnā, un to darot ilgāku laiku, viņa sasniedza kontemplācijas stāvokli. Kādu lūgsnu skaitījusi, svētā lāga nevarējusi atcerēties, bet tikai sajutusi, ka pasaule aizslīdējusi zem viņas kājām, ar skumjām viņa domājusi par tiem, kas nevarējuši viņai sekot līdzi. Intensīvā koncentrācija lūgsnā svēto pacēlusi līdz augstākajam gara spraigumam un Kristus kļātienes pārdzīvojumam. „Saprāta robežās kontemplāciju sasniegt”, saka svētā, „ir ļoti grūti un pat neiespējami; vajadzīga liela iekšķīga cīņa, vajadzīga dziļa vientulība un lielas ciešanas. Kontemplāciju sasniegt ir ļoti grūti, daži to sasniedz gada laikā, bet biežāk gadās, ka to nevar panākt divdesmit gados. Viss atkarājas no iekšķīgās pieredzes: „Maldās daudzi, kuŗiem pašiem nav gara, bet grib pazīt garus” (*La vida*, XXXIV., 11.). Svētās Teresas pieredze māca, ka kon-

templācija sasniedzama pakāpeniski un nevis pēkšpi un gribēti. Ar koncentrācijas un meditācijas palīdzību mēs nodzīlināmies lietu un ideju skatīšanā, mēs iepazīstamies ar to vienreizību un būtību. Kontemplācija tātad nozīmē koncentrētu iegrīšanu lietu un ideju būtībā. Mēs skatām nevis lietu un ideju īpašības, bet gan pašas lietas un idejas. Mūsu uzmanību nesaista vairs drauga mati, acis vai kāda cita viņa ķermenē daļa, bet gan pats draugs, t. i. viņa būtība. Mēs, līdzīgi mierīgam un dzījam ezeram, savā apziņā atspoguļojam pasauli. Mūsos spoguļojas, protams, tikai tās lietas vai idejas, kuŗas iekļāvušās mūsu koncentrācijā.

Kontemplāciju varētu uzlūkot kā iekšķīgās dzīves vissmalkāko un visgrūtāk iegūstamo mākslu, jo, kā jau teikts, to nevar panākt ar prātu vien, tā ir cieši saistīta ar visu mūsu esmes būtību. Kāds jaunlaiku rakstnieks pareizi saka, ka kontemplācija ir dziņa pēc zināma iekšķīga klusuma. Vienā otrā cilvēkā šīs klosterīgās ilgas mostas kaŗa apstākļos, kad dzīve ir saplosīta, pilna katastrofām un trauksmēm. Lielu postu brīžos cilvēks meklē glābiņu vairāk gara nekā materijas uzceltos cietokšņos. Gara cietokšņi ar pasaulīgām varām nav sagraujami. Eiropā to visdzīļāk apzinājās svētie mocekļi un mistiķi. Lai izturētu lielus pārbaudījumus, ko lāgu lāgiem dzīve mums uzliek, vajadzīgs iek-

šķīgs miers, vajadzīga iešķīga neievainotība, lai varētu izturēt savas un citu ciešanas. Miers kaŗā rodas, kad cilvēks sevī izkopj kontemplācijas spēju. „Kontemplātīvais miers ir tikai apzīmējums tādam stāvoklim, kad cilvēks nav ievainojams, un neievainotība ir tas, pēc kā ilgojas visi cilvēki“. Varbūt varētu pievienoties tiem domātājiem, kas apgalvo, ka tieksme pēc iekšķīgās neievainotības ir stiprāka nekā tieksme pēc nemirstības. Tās ir ilgas pēc ideāla, ko viduslaikos tik lieliski piepildīja svētie. Lēgenda vēstī, ka sv. Frančesko mierīgi izturējies pat tai brīdī, kad viņam dūruši deniņos nokaitētas drātis, lai tādā kārtā dziedinātu viņa aklību. Cita lēgenda vēstī par sv. Lorencu: kad viņš bijis apdedzināts no vienas puses, viņš lūdzis, lai pagriež pret uguni arī otro pusī. To pašu varētu teikt arī par grieķu stoikiem un indiešu gudrajiem, kas ar kontemplācijas palīdzību bija sasniegusi iekšķīgās neievainotības stāvokli. Indiešiem ir brīnišķīga lēgenda par to, cik daudz neatlaidīgas pacietības vajadzīgs, lai sasniegstu iekšķīgo brīvību, lai mēs klūtu neievainojami. — Jogs — vārdā Narda — bija sasniedzis lielus garīgos augstumus. Viņš ceļoja pa visu zemi un kādā dienā, ejot pa mežu, ieraudzīja cilvēku, kas bija tik dziļi iegrīmis pārdomās, ka baltās skudras ap viņa ķermenī bija sanesušas lielu pūzni. „Kurp tu ej?“ domās nogrimušais jautāja.

Narda atbildēja: „Es eju uz debesīm“. „Tad pajautā Dievam, kad viņš apžēlosies par mani un kad es sasniegšu brīvību.“ Narda devās tālāk ceļā un ieraudzīja citu cilvēku, kas dziedāja, dejoja un lēkāja. „Narda, kurp tu ej?“ viņš prasīja. Viņa balss un kustības bija mežonīgas. „Es eju uz debesīm,“ atbildēja Narda. „Tad pajautā, kad es klūšu brīvs.“ Narda gāja tālāk. Pēc kāda laika viņš atkal gāja pa to pašu ceļu un no jauna ieraudzīja cilvēku, kas domāja tik ilgi, kamēr skudru pūznis bija sanests ap viņu. Viņš prasīja: „Narda, vai tu jautāji Dievam par mani?“ — „Jā.“ — „Un ko viņš tev teica?“ — „Dievs man sacīja, ka pēc tam, kad tu četras reizes būsi no jauna piedzimis, tu sasniegsti brīvību.“ To dzirdot domātājs sāka raudāt un vaimanāt, un iesaucās: „Es domāju, pietiks ar to laiku, kamēr skudru pūznis sacēlies ap mani, un man vēl nāksies četras reizes pārdzint.“ Narda gāja pie otra cilvēka. „Vai tu par mani esi jautājis?“ — „Jā. Vai tu redzi šo tamarindas koku? Man tev jāsaka, cik lapu šim kokam, tik daudzas reizes tev vajadzēs pārdzint, un tad tu sasniegsti brīvību.“ To dzirdot brīvības ilgotājs iejautājās: „Tātad tik ātri es iegūšu brīvību?“ un no prieka aizgrābts sāka no jauna dejot. Un lūk, šai mirklī bija dzirdama balss: „Mans bērns, tu esi jau brīvs.“ Un lēgenda beidzas vārdiem: „Tā bija atmaksā par viņa neatlaidību.“ Neatlaidība un

bezbailība lielās ciešanās vajadzīga katram, kas grib sasniegt kontemplācijas stāvokli, t. i. iekšķīgo neievainotību. Sv. Teresa saka, ka kontemplācija nabaga vecīti dara pārāku par visizglītāko vīru. „Kontemplātīvo cilvēku darbi ir lieli” (*Camino de Perfeccion*, XVII.). Kontemplācija ir iekšķīgās pasaules mērs un kārtība. Tā tiecas cilvēku padarīt tik neatkarīgu no ārējās pasaules, ka tas vislielākos pametumos un postā vēl jūtas neuzvarams un neievainojams. Šī iekšķīgā dispozicija cilvēku dara varonīgu, t. i. tādu, kas stāv pāri savai esmei. Ja cilvēkos izzustu šī iekšķīgā spēja, tad zemes virsū vairs nebūtu neviens varoņa, to apdzīvotu nevarīgs un glēvs ļaužu bars. Katra cilvēka, kas apzinās pats sevi, vēlēšanās ir kaut kādā veidā sasniegt kontemplāciju. Tas ir augstākais stāvoklis, ko cilvēks var sasniegt. Kontemplācija, varbūt, ir viens no vissvarīgākiem tematiem, kas no jauna paceļas cilvēka apziņā. Tas tādēļ, ka dzīves svarīgums atklājas nevis zināšanās, mācībās, darbā, bet gan tās būtības skatīšanā. Jo vienreizīgāk uztveram dzīvi, jo dziļāk esam dzīvi piepildījuši. Kontemplācija ved no ārējās pasaules uz iekšķīgās pasaules apziņas fainomenu, kas mums nodrošina iekšķīgo neievainotību. Kontemplātīvajiem cilvēkiem vienmēr būs lemts nest augsti paceltu cilvēcības karogu un visus dzīves triecienus pārciest tā, it kā nevienu triecienu tie ne-

būtu saņēmuši. Kontemplācija mums atklāj mūsu pareizo būtību, ko mēs, par spīti šķēršļiem un apstākļu nelabvēlībām, tiecamies piepildīt. Tas mūs pamudina iziet no ierastā dzīves aploka, atsacīties no ārīgā, lai varētu klūt pats sev gluži saprotams un saskatāms. Vajag vairāk atzīt nekā piesavināties, vajag vairāk klusēt nekā runāt. Daudzi domā, ka klusēšana nozīmē nerunāšanu; bet īstenībā runāšana tāpat turpinās, tikai mūsu fiziskām ausīm tā nav sadzirdama. Turpretī kontemplācijas brīdī apklust arī šī mēmā runāšana, mūsu domas tiek ievirzītas noteiktā virzienā, un tās iegrīmst apcerējamā lietā vai idejā. Kontemplācija mūsu vēlēšanās iegrožo, mūsu dziļas savalda, mūsu kaislības pārvērš tvirtā gribas spēkā. Griba, lūk, svarīgākais moments mūsu iekšķīgās dzīves veidošanā. No gribas atkarājas mūsu patika un nepatika, no gribas mūsu spēks un nespēks. Izturēt nozīmē, ka mēs gribam izturēt. Svētajiem piemita absolūta izturības griba, viņi, par spīti mokām un ciešanām, iztur līdz galam, bieži nepakustinot nevienu sejas *vaibstu*. Šai gribas aktā izpaužas viņu dvēseles spēks un viņu absolūtā neievainotība. Cilvēks no cilvēka galvenām kārtām atšķiras ar gribas spēku: pasaule izskatās tāda, kādu mēs to gribam redzēt. Mēs gandrīz ekskluzīvi piederam tai pasaules daļai, ko gribā ieaceram. Tiklīdz beidzas griba piederēt šai pa-

saules daļai, mēs jūtamies nedroši, nemierīgi un viegli ievainojami. Tad liekas, ka visi mūs pametuši un nav neviena ne zemes virsū, ne debesīs, kas mums palīdzētu. Mēs esam it kā atrauti no savām saknēm, izmesti no sava centra un pakļauti visām nejaušībām. Cik lielā mērā mēs sev varam pakļaut gribu, tikpat lielā mērā mēs varam būt neievainojami. Pareizi sakā Ortega, ka „cēlsirdība vai zemsirdība, par ko runā ētika, vienmēr ir gribas, vēlēšanās akts. Nevis lietas ir labas vai ļaunas, bet gan tāds ir mūsu gribas vai negribas akts“.*). Nav tāda stāvokļa, ko ar gribas palīdzību mēs nevarētu sasniegt. Kristīgo mocekļu pārvarīgā izturība izskaidrojama ar gribas spēju: šo spēju viņi izkopj pamazītnēji — rūdīšanās ceļā. Kontemplācija ir griba atraisīties no jutekliskas pasaules un piederēt pārjurteklikai pasaulei; kontemplācija ir iespējama visiem cilvēkiem, tikai atrast pareizo ceļu tās piepildīšanai ne visiem izdodas. Ja kāds spēj noārdīt ap sevi dabas uzceltos juteklības žogus, tad tam ir iespējams ieskatīties tai pasaulē, kas atrodas viņpus mūsu jutekļu žoga. Daba mūs patur savā varā tik ilgi, cik ilgi mēs gribam, lai tā mūs paturētu. Kontemplācijas uzdevums ir atvērt durvis uz pilnību un darīt mūs neatkarīgus no ārējās pasaules.

*) Ortega i Gasē, Milestība un gudrība, 288. lpp.

Kristīgo mistiku kontemplācijas principi ir tie paši, kas austrumu mistiķiem, tikai metodes, kādas tie pielietoja šo principu reālizācijai, ir atšķirīgas. Kristīgo mistiķiem ir tieksme identificēties, absolūti saplūst ar Dievu, atrauties no sava ķermeņa, pazaudēt sevi absolūtā Dieva esmē. Atmosfaira, kuŗā dzīvo kristīgie mistiķi, ir vienmēr vairāk kosmiska nekā morāliska. Klūst saprotams, kādēļ Romas pāvests un viņa teologi mistiķus neatzina. Tā, Meistaru Ekehartu, (Ekehart), vienu no lielākajiem 14. gadsimta mistiķiem, Aviñonas pāvests bija notiesājis. Netika atzīts arī lielais franču mistiķis Deniss. Anri Bremonds*) par Denisu runā kā par maldīgu, neskaidru, visai nedrošu un bīstamu (*dangereux*) meistaru. Deniss pieder tiem cilvēka iekšķīgās dzīves pazinējiem, kuriem nekad nebūs lemts pazust no zemes virus, kamēr cilvēks nemitēsies meklēt sevi un Dievu. Viņš ir nenogurstošākais tumšās nakts — *La Nuit Obscure* — pētnieks. Viņa ģeniālās kontemplācijas spējas uztvēra tās dvēseles īpašības un kustības, ko tagad sauc par zemapziņu... Kosmiskais lidojums, kosmiskais pārdzīvojums raksturo kristīgos mistiķus, lielos kontemplācijas piepildītājus.

Modernā cilvēka meklētā kontemplācija atšķiras no mistiku kontemplācijas tai ziņā, ka viņš

*) La metaphysique des Saints, t. I., 148. lpp.

var sasniegt iekšķīgo neievainotību, neizjūtot nekādu vajadzību pēc „nemirstības bruņām”. Modernais cilvēks meklē izlīdzeni starp garu un materiju: nepietiek tā, ka cilvēks „garā nav pielauļats zemes lietām, ka viņš uzvar bailes zaudēt zemes priekus, kujiem arī svētie tika pāri, bet viņš nedrīkst baidīties no sadursmes ar zemes spēkiem — un tādi šie svētie reti bija”. Pilnīga kontemplācija tātad iespējama, kad cilvēks nebaidās nekā zaudēt, kad viņš kļūst neievainojams.

VIII

SPRIEDUMU RELĀTIVITĀTE

Ieražas un likumi mūs nosloga un savalda, iero-bežo un konservē, mēs šai pasaulei ienākam kā krātiņā, kurā dzīvojot mēs lāgā to nemaz ne-apzināmies. Servantesam kādreiz bija ienācis prātā savu don Kichotu atbrīvot no šī krātiņa, palaist pasaulei nevis vispārības un ieražu pavadā, bet gan individuālās spontānitātes brīvībā... Kas tad bija šis cilvēks pasaules acīs? Viņš bija ārprātīgs un neiespējami smieklīgs. Ja don Kichots ar saviem sapņiem, savām iecerēm nebūtu parādījies uz pasaules skatuves, tad viņš būtu palicis neievainojams, būtu bijis cienījams idalgo, ko draugi labprāt būtu ieredzējuši un ciemata iedzīvotāji bijībā sveicinājuši. Bet tiklīdz don Kichots atstāja ārējo ieražu un likumu krātiņu, un uzticīgi sekoja savu iekšējo ilūziju ainājumam, viņš pasaules acīs kluva smieklīgs un neiespējams ērms. Servantess don Kichota personā ģeniāli parādīja, kā iekšķīgā pasaule nonāk konfliktā ar ārējo, kā ārīgā pasaule reaģē uz iekšķīgo pasauli. Nekad mēs nevarām pareizi spriest par kāda cilvēka rīcībām vai vārdiem, spriežot no vispārībā pieņemtu ieražu vie-

dokļa, nepazīstot attiecīgas rīcības vai teikto vārdu iekšējo motīvāciju. Izdibinot don Kichota rīcības un vārdu iekšķīgo motīvāciju, viņš mums vairs neliekas ne smieklīgs, ne ārprātīgs, bet neticami varonīgs un lielas ticības apgarots cilvēks. Tādēļ arī par don Kichotu un citām pasaules parādībām rodas un iesaknojas tik diametrāli pretēji spriedumi. Ir cilvēki, kas spriež par visu, izejot no vispārībā atzītu ieražu un likumu viedokļa, neievērojot iekšējo motīvāciju; tādi spriedumi, palikdami zināma konvencionālisma robežās, spriež pareizi tikai no šī konvencionālā redzes viedokļa un nevis no kādas parādības iekšējās motīvācijas. Pareizāk spriedīs tas par kāda cilvēka darbiem vai rīcībām, kuŗa mentālā sfaira būs tik lielā mērā attīstīta, ka varēs atraisīties no vides konvencionālisma un ienirt atsevišķa individuālā psīchiskajā motīvācijā. Paliekot konvencionālisma robežās iznāk, ka visi lielie pasaules reformātori bijuši ārprātīgi. Attiecīga vide attiecīgā laikā tā arī spriež. Kultūrvēsturē ir pamācīgi piemēri. Kristofu Kolumbu viņa laika biedri dēvēja par šarlatānu un traku, par tādu pašu uzskatīja modernās medicīnas pamatlīcēju Paracelzu. Te mēs varētu minēt virkni zinātnes, politikas un reliģijas vīru, kas tika turēti par prātā jukušiem un par kuŗiem pat viņu tuvākie draugi raustījuši plecus un teikuši: „Viņš tiešām traks!“ Šie cil-

vēki, kas atraujas no konvencionālās dzīves plūduma, jūtas kā izšauta rakete tukšajā telpā, viņi drausminās paši savā lielajā vientulībā. Kad Zaraustra bija pabeigts, Nīcše (Nietzsche) rakstīja: „Tas ir kaut kas no nākotnes bezdibeņa, drusciņ drausmīgs, proti, savā svētlaimībā. Viss tanī ir manis paša, bez parauga, salīdzinājuma, priekšteča; kas reiz tanī dzīvojis, tas iznāk atkal pasaule ar citādāku skatu“. Drausma vientulības sajūta pildīja Zaraustras radītāju, viņš bija viens nākotnes bezdibeņa priekšā, viņš taisījās lēcienam nākotnes bezdibenī... Viņa krūtis žņaudza baigs klusums. Viņa Zaraustra tā laika sabiedrībai bija tukša skaņa, it kā kaut kas nepiekļājīgs un... smieklīgs. Viņu noklusēja viņa kādreizējie kollēgas — profesori, draugi izvairījās runāt, dienas prese neveltīja ne mazāko vērību... Nīcše (Nietzsche) rakstīja, ka piecpadsmīt gadu laikā par Zaraustru nebija parādījusies „neviena kārtīga recenzija“. „Viņi pilnīgi mani pārprot, un tikai zvērs viņos priecājas, ka tas varēs nomest savas važas“. Draugi ieteica Nīcsem rūpēties par savu grāmatu saturu... Nīcše (Nietzsche) bija palicis tik ļoti viens sava laika vidē, ka sevi mierinādams sacīja, ka raksta sev pašam — *mihi ipsi scripsi*. Un tomēr tā tas nebija domāts, viņš rakstīja parītam, viņš rakstīja tiem, kam ir „jaunas ausis jaunai mūzikai, jaunas acis visattālākajiem priekšmetiem“.

Raugoties no tagadnes perspektīvas, tā mūs brīdina, un liekas neticami, ka Nīcši (Nietzsche) vispāri varēja noklusēt; un kas tie bijuši par draugiem, kas varējuši ieteikt rūpēties par grāmatu saturu, jo šodien mēs esam pārliecinājušies, ka saturīgāku grāmatu par Nīcšes grāmatām nemaz nav. Un tomēr tā tas bija. Ja Nīcši nesaprata, tad tam ir savi specifiski iemesli, proti, Nīcše bija ieniris tādā esmes dimensijā, kas vēl bija aizvērta ar septiņām atslēgām viņa laika ļaudīm. Viņi labprāt būtu klausījušies Nīcši, bet viņiem vēl nebija dzirdes. Viņi to būtu skatījušies, bet viņiem vēl trūka redzes. Ja kāds smalkas dzirdes īpašnieks stāsta par Bēthovena simfoniju kurlam, vai smalkas redzes īpašnieks par Vato detalizēto zīmējumu smalkumu aklam, tad abos gadījumos stāstītājs paliks viens ar savu stāstu, nav iespējams satvert reālitātes, ja tām trūkst attiecīgu maņu. Šai gadījumā nav vainīgs ne kurlais, ne aklais, bet vainīgs kāds trešais, kas liedzis vienam dzirdi, otram redzi. Katram jaunu ideju nesējam jābūt sagatavotam gan konvencionālai vides pretestībai, gan paša vientoības ledainajai atmosfairai. Kas pārliecinājies par savu ideju patiesību, to nevar ietekmēt ne laika biedru negātīvie spriedumi, ne vides nelabvēlība. Šo patiesību apliecina cilvēces vēstures attīstība. Jauno ideju nesēji izturējuši gan sārta ugunis, gan vajāšanu, gan izsmieklu — šo vienu no visiz-

smalcinātākiem spīdzināšanas veidiem, ko konvencionālais intelektuālisms izgudrojis.

Kas tad ir jaunu ideju nesējs, ko konvencionālie aizspriedumi atraida pastāvošo ieražu un dogmu vārdā? Viņš ir cilvēces attīstības avantgarda kareivis, kas iziet izlūkot nevienam nepiederīšu zemi. Šie cilvēces izlūkkareivji ir vientulīgākie un drosmīgākie sava laika cilvēki. Viņi veic savu darbu, iekšējo impulsu pamudināti. Tā ir daba, kas viņus izraudzījusi par savas rītdienas un parītdienas vēstnešiem, likdaama vienam cilvēkam sevī uzņemt un pārdzīvot to, ko vēlāk uzņem veseli laikmeti, pārdzīvo vēselas tautas un reizumis pat visa cilvēce.

PAR GRĀMĀTAS MISIJU¹⁾1. *Ievadam*

Šovakar gribētu kultivēt vecu ieražu, ko atzinušas visas kultūras tautas un kas nav sveša arīdzan latviešiem: viesmīlību. Pateikdāmies par jūsu laipno viesmīlību, godājamie bibliotēkāri, es vislabāk darīšu, ja še, jūsu vidū, pats mazliet kļūšu par bibliotēkāru un runāšu ar jums tā, it kā es ar jums būtu kopā kopš tās dienas, kad jūs uzsākāt savas bibliotēkāru gaitas.

Mans temats — grāmatas misija — būs mazliet neskaidrs, ja pašā sākumā grāmatas misiju nesaistīšu ar bibliotēkāra misiju. Tādēļ uzskatu par nepieciešamu apcerēt ne tikai grāmatas, bet arī bibliotēkāra misiju; modernos laikos bibliotēkārs ir tikpat svarīgs, cik svarīgs senos laikos bija priesteris savā templī: bibliotēkāram mūsdienās uzticēta misija būt par starpnieku starp mūsdienu gara svētnīcu — grāmatu — un tautu.

Iekām mēs runājam par pašu bibliotēkāru, būs nepieciešami jau pašā sākumā precīzēt, ko īsti apzīmējam ar vārdu misija.¹⁾ Mūsu valoda ir

¹⁾ Priekšlasījums bibliotēkāriem 1939. g.

visai mēchanistiska, un vārdus mēs lietojam tik tikko saprotamā nozīmē. To darot, mūsu apziņa atrodas it kā pussnaudā. Mēs paliekam it kā vārdu ārpusē, mēs neizjūtam vārdu potenciālo varu. Vārds no runātāja lūpām uz klausītāja ausīm staigā it kā ietinies nomāktības miglā. Misija nozīmē tādu uzdevumu, kas cilvēkam neatvairāmi jāveic savā dzīvē; kā redzam, misija nav atdalāma no cilvēka. Misija sākas cilvēkā. Lai tas varētu kaut kas būt, tad skaidrs, ka viņam kaut kas jādara. Vai tas neizklausās dīvaini, ka cilvēks ir kaut kas, kas jāizdomā, jāizveido un jānostiprina? Misijai, kā mūsu visintimākajai tieksmei, šai cilvēka tapšanas procesā ir piešķirta liela nozīme, jo tā mūs pamudina veikt to, bez kā mēs nevaram būt.

Cilvēkā ir iedzimta tieksme kaut ko izvēlēties, kaut kam piederēt un kaut ko reālizēt. Cilvēkam lielas grūtības sagādā tas, ka viņš nespēj no daudzām iespējamībām izvēlēties to, kas visvairāk izteiktu un apliecinātu viņa paša būtību.

Tagad varētu jautāt, kā atklāt savu misiju? Savā iztēlē mēs redzam daudzus veidus un, paturot prātā šo daudzveidīgo dzīves ainavu, mēs mazliet pārsteigtī ievērosim, ka viens no daudzajiem dzīves veidiem mūs vairāk pievelk, otrs mazāk. Viens atbaidīs, bet cits atkal intensīvāk pie sevis aicinās. Un šis aicinājums ir tas magiskais zizlis, ar kuļa palīdzību visdrošāk varam

atklāt savu pareizāko dzīves veidu. Šai aicinājumā ir norādījumi tam, kāda misija mums jāpilda.

Tā tad, godājamie bibliotēkāri, šīs pārdomas mani pamudina teikt, ka jūsu misija, jūsu dzīves dzīlākais aicinājums ir kalpot grāmatai.

2. *Bibliotēkāra misija*

Mēs daudz ko esam noskaidrojuši, ja uzzinām, kādas ir cilvēka attiecības ar to darbu, ko viņš dara. Dzīve īpaši ir tā, ko mēs tai dodam un nevis tā, ko dzīve mums dod. Mēs dzīvē ienākam, nezinādami ne kamdēl, ne kāpēc. Neatkarīgi no tās dzīves, kas mums dota, mums katram atsevišķi jārada sava dzīve; lai dzīvotu, mums vienmēr kaut kas jādara, pretējā gadījumā mums draud sabrukums. Jā, dzīve jārada kaut ko darot. Un jūs, godājamie bibliotēkāri, radāt un veidojat savu dzīvi, pildot savu bibliotēkāra misiju. Jūsu amats atšķiras no daudziem amatiem ar to, ka bez profesionālām zināšanām jums jābūt kultūras apgarotiem. Ko nozīmē būt kultūrāli apgarotam? Tas nozīmē, ka nedzīvām lietām, resp. grāmatām, jūs liekat dzīvot — tās pazīdami un tās sargādami.

Kā tad radās bibliotēkārs? Bibliotēkārs nav tas, kas tikai lasa grāmatas, starp bibliotēkāru un lasītāju milzīga starpība. Kad radās grāmatas, tad bez šaubām radās tāds cilvēks, kas ne-

apmierinājās vienīgi ar grāmatu lasīšanu, bet uzņēmās pūles tās kollekcionēt, sakārtot, katalogizēt un sargāt. No šī cilvēka izauga bibliotēkāru profesija. Šodien bibliotēkārs savu profesiju uztver vairāk kā kaut ko bezpersonīgu, ne — personīgu. Viņš sevi uzlūko it kā par kaut kādu publiskā monumenta sargātāju. Bet katrā profesija, kas sabiedrībā nepieciešama, ir izau-gusi no cilvēka iekšķīgām vai ārīgām prasībām. Ja ir prasība, tad rodas vajadzība šo prasību apmierināt. Vakareiropā viena no svarīgākām garīgā cilvēka vajadzībām ir grāmata. Šai gadījumā bibliotēkārs parādās kā priesteris, kas apmierina tautas garīgās prasības.

Ja kāds no jūsu vidus uzņemtos pūles un izstudētu bibliotēkāra vēsturi, tad jūs pārsteigtī redzētu, ka bibliotēkāra mazliet pelēkais, sevī vērstais tēls cieši saausts ar kultūras vēstures attīstību. Tas būtu aizkustinošs stāsts. Bibliotēkāra cilvēcīgais tēls sociālās dzīves ainavā visskaidrāk parādās, kā jums tas labāk būs zināms — renesances priekšvakarā. Tātad bibliotēkārs Eiropā ir vecāks nekā iespiestā grāmata. Vidus laikos nodarbošanās ar grāmatām ir vēl infrasociāla, tā vēl neparādās kā publiska nodarbošanās: tā ir latenta, savrupēja, tā norit klosteļu apslēptākos kaktos, pat universitātē šī nodarbošanās nav profesionāla. Tur glabājas nepieciešamās grāmatas mācību vajadzībām tā-

pat, kā glabājas eļļas, lai ar tām iesvaidītu miesu; grāmatu sargs šai laikā nebija kaut kas sevišķs, tikai renesances ausmas priekšvakarā sāk parādīties dzīves arēnā cilvēka tips, kas pamazām atšķiras no citiem dzīves tipiem un beidzot izvēršas par bibliotēkāru.

3. *Par grāmatas misiju*

Bibliotēkāru, kā redzat, varam apcerēt tikai ciešā sakarā ar grāmatu; bibliotēkārs reprezentē grāmatu kā sociālu nepieciešamību, tādēļ būs vietā, ja turpmāk mēs pievērsīsimies pašas grāmatas problēmai, kurā cilvēks no laika straumes un mūžīgās nerimas paglābis to, kas viņā ir nemirstīgs. Grāmatā iemūžinājies cilvēks: ja nebūtu grāmatu, tad mums trūktu pagātnes. Un cilvēks varbūt ir vienīgā būtne, kas atceras un apzinās savu pagātni, kas vēsturiski domā un kas bez tagadnes uzņem sevī tās dzīves pieredzes un pārdzīvojumus, kas norisinājušies pagātnē. Tīgeris mūža mežā vienmēr ir pirmais un pēdējais tīgeris, jo viņam nav atmiņas ne par savu pagātni, ne ilūziju par savu nākotni. Cilvēks, savu esmi saauzdamas ar pagātnes pieredzēm un spārnodams ar nākotnes ilūzijām, tagadnē dzīvo padziļinātu dzīvi.

Grāmatā atklājas jēga mūsu darbam un dzīnām. Grāmata mums palīdz dzīves noteiktajā

plūsmā iegūt vietu, kas pieder mums; ja mēs to neiegūtu, mums nebūtu nekādas drošības ne par mūsu eksistenci, ne par to, ka mums ir lemta kāda misija, ko mēs un neviens cits var piepildīt. Cilvēks ir vienīgā būtnē, kas ar grāmatas palīdzību var izvēlēties vietu, kas atbilst viņa spējām. Grāmata ir auglīga zeme, kuŗā mēs iesējam sevi, lai tad, no tās augot, mēs veiktu savu misiju dzīves nenoteiktajā ainavā.

4. Kā izvēlēties grāmatu

Būtu aplami domāt, ka mums, atskaitot mūs pašus, kāds varētu ieteikt grāmatu, kas mums visvairāk nepieciešama. To, diemžēl, neviens nevar. Kā katram, ienākot esmes sfirā, jāuzsāk cīņa par savu eksistenci, un tiklīdz mēs mitētos cīnīties, mūsu eksistence sabrukta, tāpat izvēloties savu grāmatu, mums jāuzņemas grūts ceļojums grāmatu pasaulē. Šai grāmatu Odisejā mums nav aiztaupītas ne vilšanās, ne pārbaudījumi, mums jāiztur daudz, mums jābūt pacietīgiem līdzīgi tam Florences mūkam, kas lielā pašaizliedzībā un pacietībā visu dzīvi zie doja batistērijas durvju izveidošanai. Un šai vientoļajā Odisejas laikā mūsu sirdī, mūsu būtībā iekvēlosies tās slāpes, kas mums visdrošāk norādīs ceļu uz to grāmatu, kas mums nepieciešama. Un šī grāmata, kas mums šķiet visvairāk nepieciešama, ir mūsu grāmata, to mēs izvēla-

mies citu vidū un to paturam. Un šīs izraudzītās grāmatas misija ir — veidot no katra cilvēka to, kas viņa būtībā ir visiņākais. Varētu teikt, ka bez grāmatas nav cilvēka, jo kultūras cilvēks top caur grāmatu.

5. Cilvēka un grāmatas attiecības

Kultūras cilvēka dzīvē, kā mēs redzam, grāmatai piešķirta visintimākā vieta. Tās uzdevums ir vairot mūsu dzīves apziņu. Monteņs skaisti teicis: „Ja es lasu grāmatas, tad es tais meklēju tādas zināšanas, kuŗās ir runa par manis paša pazīšanu, un kas mani māca labi mirt un labi dzīvot”. Mūsdienās cilvēka attiecības ar grāmatu ir visai nenoteiktas un nedrošas. Cilvēks satiekas ar tādām grāmatām, kuŗas prasa viņa profesija; profesionālās grāmatas ir bezpersonīgas, tās kalpo utilitāriem, ārējiem mērķiem. Cilvēks satiekas ar personīgām grāmatām, kuŗas kalpo viņa iekšķīgajiem uzdevumiem. Profesionālā grāmata ir līdzeklis, personīgā — pašmērķis. Vispilnīgāk cilvēks sevi reālizē attiecībās ar grāmatu, ko mēs ne tikai lasām un glabājam, bet ar ko kopā dzīvojam. Un dzīvot ar grāmatu kopā nozīmē tai uzticēt savas domas, savus pārdzīvojumus, savas patiesības un visapslēptākās tieksmes. Tādā kārtā rodas mijiedarbība starp to pasauli, kas iemūžināta grāmatā un starp to, ko mēs konkrēti pārdzīvojam sevī.

Šais attiecībās mēs pārliecināmies, ka grāmata ir kaut kas dzīvs, tā pati sevī potenciāla.

Grāmatas vēsture ir cilvēka garīgās attīstības vēsture: tas ir stāsts par cilvēka iekšķīgo evolūciju, par tā zaudējumiem un uzvarām, par tā dižumu un niecīgumu. Daudzas cerības, kas izteiktas grāmatās, ir piepildījušās, bet daudzas vientulas, ieslēgtas savā grāmatu pasaulē, gaida vēl savu piepildījumu un savu sapratēju. Daudzas grāmatas bez cerībām ir zudušas, daudzas gaida savu augšāmcelšanos.

6. Konflikts starp grāmatu un lasītāju

Nebūsim pārāk steidzīgi, nepaiesim gaļām tam konfliktam, ko mūsdienu cilvēks pārdzīvo, saskaņoties ar grāmatām. Ieskatīsim, ka grāmata var pārvērsties arī par mūsu iznīcinātāju. Konflikts starp grāmatu un cilvēku rodas tai mirklī, kad cilvēks nespēj izšķirties un nezina to, kas viņam vajadzīgs. Nenoteiktība. Apātija. Lūk, iemesls, kādēļ reizēm cilvēks, atrodoties grāmatu vidū, jūtas it kā pazudis. Lai tas tā nebūtu, jāiegaumē par visām lietām viena lieta: cilvēkam jābūt oikonomiskam. Mūsu atmiņa sevī ietelpina visai maz, tai grūti nākas sevī uzglabāt savas idejas, nerunājot nemaz par svešām. Pārslogojot savu atmiņu svešām idejām, mēs zaudējam līdzsvaru starp mūsos un grāmatā esošo pasauli. Līdzvars nepieciešams starp šīm

divām potencēm, pretējā gadījumā neizbēgams konfliks. Agrākos laikos, kad grāmatas iespiešana bija grūta māksla, grāmatu bija maz, bet cilvēkam laika daudz. Tagad gluži otrādi — grāmatu daudz, bet laika maz. Un tā iznāk, ka nespējam izlasīt to, kas būtu jāizlasa. Šādi apstākļi mūs pamudina grāmatu lasīt ātri, steidzīgi, neverīgi un neuzmanīgi. Šī steiga grāmatu attālina no mums, un mēs tai klūstam sveši. Tādēļ cilvēkā mostas nikums pret to, ko viņš nespēj, proti, viņš ienīst savu nespēju piederēt grāmatai, viņš klūst vai nu par pesimistu, vai, sliktākā gadījumā, par cinīki.

7. Ko drīkstam saukt par grāmatu

Augšā aprādīto konfliktu mēs neatrisināsim, ja steigā mēgināsim izlasīt visas bibliotēkās un grāmatnīcās sakrātās grāmatas. Veltīgas pūles! Tas ir tāpat, it kā mēs taisītos lidot bez spārniem. Mums draud kritiens, un šī krišana ir sāpīga, ja tā ir morāliska krišana. Tādēļ beigās rodas jautājums, kas tad ir grāmata? Iekām par to nedomājam, mums liekas, ka grāmata pati par sevi saprotama lieta, ka tā neprasā sevišķus paskaidrojumus. Akvinas Toms ir teicis: kamēr nedomā, tikmēr Dievs liekas pazīstams, bet tiklīdz nogrimstam meditācijā, tas klūst it kā par nepazīstamu Dievu. To pašu varētu teikt par grāmatu. Kamēr par to nedomājam, tikmēr tā mums šķiet

PĀREJAS LAIKMETA CILVĒKS

pazīstama, bet tiklīdz mūsu prāts grib sataustīt tās būtību, mēs pārsteigtī pārliecināmies, ka esam dzīvojuši nepazīstamu lietu vidū. Mūs sagrābj dīvainas bailes, mēs skatāmies it kā vis-tuvākā cilvēka acīs, bet to nepazīstam. Lai pazītu, tad mums jāmeklē lietu būtība, proti, tās īpašības, kas var būt tikai šai lietai un nevienai citai. Par grāmatām nevaram saukt visus tos iz-devumus, ko jūs, godājamie bibliotēkāri, esat savākuši un sargājat savās bibliotēkās, un tos, ko pakalpīgi izdevēji no spiestuvēm izmet gandrīz katru dienu. Grāmata ir kaut kas smagāks, kaut kas dziļāks un kaut kas sevī noslēpumaināks.

Priekš vairāk nekā divdesmit trim gadsim- tiem Platons teicis, ka grāmatas būtiskā pazīme ir, ka tā vienmēr saka to, kas tai jāsaka. Grā-matai tātad ir ko teikt un tā neatkārto jau agrāk sacīto.

Pārejas laikmeta psicholoģiju, varbūt, vispa-reizāk raksturo Plīnija Jaunākā devīze: „*Nihil desperare, nulli rei fidere*”. Nav vērts ne izsamist, ne ko cerēt. Rudens saules staros pa-staigājas gudrais un melancholiskais romietis. Viss viņa mūžs ir sagatavošanās aiziešanai no dzīves. Viņu neuztrauc doma par dzīves īsumu. Gluži otrādi, tās īsumā viņš redz tās skaistumu. Šai atziņā skan mierinājums. Ko grib mierināt dižciltīgais Romas patriciets? Kas viņu satrauc šai atvasaras melancholiskajā dienā? Šai sto-ciskajā mierā jūtams kāds nemiers, kam vaja-dzīgas mierinātājas domas. Veselais taču nedomā par zālēm. Plīnija stoiciskajā mierā ir vairāk aizturēta nemiera un klusas traģēdijas nekā Sofokla traģēdijās. Šai mierinājumā ir dzirdamas bailes no nāves. Kam dzīve skaista, tas grib tās mūžību. Dziļu, dziļu mūžību, kā to teicis Nīcše (Nietzsche). Nodošanās ikdienas pārmērīgai baudīšanai vienmēr ir norādījums tam, ka baudītājs lāgā netic nākošajai dienai. Tāda pat rudens dienas noskaņa valda arī Mar-ka Aurēlija darbos. Romas impērijas saule rie-tēja, un tās stari apmirdzēja tikai augstākās ga-

lotnes, bet līdzenumi un dzīlākās ielejas jau grima tumsā. Marks Aurēlijs, stāvēdams sava laika augstākajā kultūras galotnē, juta šīs saules norietu un bailēs no tumsas rakstīja savu dienas grāmatu, kuŗā viņš sevi mierināja, ka dzīve ir tikai ēnu valstība, ka nav vērts saistīties ar dzīvi, ka jātiecas atbrīvot dvēseli no visa, kas to iesaista zemes dzīvē. Marku Aurēliju jau vairāk nekā Plīniju vajā nāves domas: „Vienmēr uz sevi skaties kā uz mirēju (2. gr., 21)”. Viņam nav ticības, viņa cīņu neapgaro vairs lieli ideāli, viņš ir noguris, viņš grib atpūtu, viņš vairs netic cilvēka spējām, netic, ka tas kādreiz varētu dzīvot ideālu dzīvi: „Neceri, ka kādreiz varētu realizīt Platona republiku (IX, 39)”. Visa viņa norūpe ir veltīta savas dvēseles mierināšanai un novērošanai. „Būt par savas dvēseles valdniku, apslāpēt visas vēlēšanās” (IX. 7). Viņu vairāk interesē personīgās dvēseles nekā impērijas liktenis. Marka Aurēlija izmisums ir bezmērīgs, viņa ciešanas ir postošas, bet viņš tās neizrāda, viņš aizslēpjelas aiz stoikā brunām, viņš aicina sevī nogalināt visas vēlēšanās, visas kaislības, visas jūtas. Ja Marks Aurēlijs arī neaicina izdarīt fizisku, tad katrā ziņā garīgu pašnāvību. „Esiet bezjūtīgi, esiet līdzīgi akmeņiem”. Tas tomēr praktiski nozīmē iznīcināt savu iekšķīgo dzīvību, klūt par nedzīvu materiju, klūt par akmeni.

Šī pārejas laikmeta traģika skaļ arī cilvēku posmā priekš otrā pasaules kara. Arī šis cilvēks sevī noslēdzis kādu attīstības posmu un meklē ceļu uz šo pasauli, kuŗai šodien vēl nav vārda, par kuŗu vēl nav noteikta priekštata, kas vēl nav tapusi nākotnes miglājā, bet tikai iztēlē eksistē kā šķitums. Savāds smagums, savāda melancholija, savādas bailes pilda priekšķaļa laikmeta labāko cilvēku dvēseles. Mūsu laikmetā nav lielo mierinātāju, kādi bija romiešiem Senekas, Marka Aurēlija, Plīnija Jaunākā personā. Mūsu laika domātāji runā tiešāk par savu bojā eju, par savu nenovēršamo likteni. Drīz pēc pirmā pasaules kara Eiropas prātus satrauca Osvalda Špenglera (Spengler) ievērojamā grāmata „Rietumzemes bojā eja”. Šī grāmata radīja visdažādāko atbalsi, radās tās iztulkotāji un kritizētāji. Pār Špenglera galvu nolija vesela pārmetumu un kritiku krusa. Taču būtiskāko Špenglera filozofijā neuztvēra: neuztvēra viņa bailes no bojā ejas, neuztvēra viņa norūpes par Eiropas dvēseles likteni.

Kas tad ir viņa prasītais cēzarisms, ja ne tā valsts iekārta, kuŗai nākotnē būs lemts šodienējo chaosu veidot noteiktās formās, tais ielejot jaunu saturu, kultūrai piešķīrot jaunu spraigumu un dodot tālāku organisku attīstību. Špenglers no Senekas, Marka Aurēlija, Plīnija Jaunākā un citiem pārejas laikmeta filozofiem un rakstnie-

kiem atšķiras ar to, ka viņš pārpersonīgo problēmatiku stāda augstāk nekā personīgo un meklē glābiņu visai Eiropas kultūras dvēselei. Viņš savu grāmatu raksta „rītdienas ceļu meklētājiem” (Unterg., 1923., 124. lpp.). Viņš neaizvej acis vēstures baigās liktenības priekšā, bet lielā vīrišķībā gremdējas tās dzīlēs un mums runā skarbu, taisnu un pravietisku valodu. Mūsdienu pārejas laikmetu, kas turpinājās līdz otram pasaules karām, raksturo kultūras organiskā procesa apstāšanās, tās vietā stājies cīvīlizācijas stingums, intelektuālā prostitūcija. „Cīvīlizācija ir visārējākie un vismākslotākie stāvokļi... Tas ir neatsaucams gals”... (43—44). Dabiskās dzemdēšanas vietā stājās mākslotā konstrukcija. „Kultūra un cīvīlizācija ir kāda dvēseliskuma dzīva miesa un tā mūmija. Kultūras cilvēks dzīvo virzienā uz iekšieni, cīvīlizācijas cilvēks — uz ārieni, telpā starp ķermeņiem un faktiem” (453). Špenglers (Spengler) asi apzinā pacel organiskās radīšanas svarīgumu un mēchanistiskās cīvīlizācijas vietā liek mūžam topošo kultūras jēdzienu. Ne prāta tirannijai jāvalda, bet radošajiem dabas impulsiem. Prāta tirannija pēc Špenglera domām visskaidrāk cīvīlizētā pasaule izpaužas tā saucamo eksakto zinātnu dialektikas pierādījumu, pieredzes cēlonības kultā. „Ar savu metožu izsmalcināšanu eksaktā zinātnē iet pretī pašiznīcībai... Divi gad-

simti zinātnisku orgiju — un tad jau pietiek. Nevis atsevišķam individam, bet kultūras dvēselei visa tā pietiek” (551—552). Meistarū vietā stājas amatnieki, domātāju vietā intelektuāli papagaiļi, radošo cilvēku vietā mēchanistiski roboti, kas vairs nedomā paši sevī, bet viņu vietā domā kāds cits. Vārdu sakot, agrāko tauvu vietā stājas lielpilsētnieku masas, kuŗās apsīcis organiskas augšanas process. Nozīmīgu lielu cilvēku vietā stājas nenozīmīgie, mazie; atjautīgo un praktisko cilvēku vietā stājas agitācija un propaganda, kuŗai nav cita mērķa kā uzurdīt un satricināt padibenes. Netiek vairs meklēta kvalitāte, bet kvantitāte. (Precīzs un nemaldīgs boļševisma raksturojums, pārejas laikmeta visdzīļākais simptoms. Špenglers to palīdzējis mums apzināties un vēl šodien to palīdz iekšķīgi pārvarēt). Patiesās izglītības vietā stājas intelektuālās izglītības vīriešu prostitūcija rakstos, un tā saucamie izglītotie nav nekas vairāk kā šīs intelektuālās prostitūcijas upuļi. Antīkās kultūras norieta laikmetā valdīja rētorika, par naudu pērkama runas māksla, kas kalpoja visdažādākiem tumšiem nodomiem. Tāpat Eiropas kultūras norieta brīdī visattīstītākā lieta ir žurnālistika, kas iezīmē caurmēra cilvēka garīgo bagāžu. (Kas tad bija pēckāja pasaules prese, ja ne vistumšāko cilvēku varas ierocis, demagoģijas un visādu cīvīlizācijas samazgu re-

zervuārs? Pietiek pašķirstīt kaut vai Amerikas, pirms Hitler'a Vācijas, Anglijas, nerunājot nemaz jau par Padomju presi, kas jāuzskata par pārejas laikmeta visdemagoģiskāko un melīgāko iespiestā vārda apgānišanu). Pasaule no dienas uz dienu grima dzīlākā nihilismā. Špenglers bija viens no pirmajiem, kas nacionālsociālismu uzskatīja par veselīgāko pasaules uzskatu nākotnes sabiedrības veidošanā. 1933. gadā viņš savas grāmatas „Jahre der Entscheidung” ievadā saka: „Niemand konnte die nationale Umwälzung dieses Jahres mehr herbeisehnen als ich”. — Neviens vairāk par mani nav ilgojies pēc šā gada nacionālā apvērsuma. 1918. gada revolūciju esmu ienīdis no pašas pirmās dienas, tai mūsu tautas vismazvērtīgākā daļa nodeva spēcīgos, neizlietotos elementus, kas 1914. gadā bija sacēlušies, jo gribēja piepildīt savu nākotni un viņiem bija tiesības uz to (*Einleitung*, 7.). Špenglers (Spengler) savas dvēseles dzīlumos nicināja boļševismu, pasaules posta vairotaju, viņš cīnījās pret šiem zemo instinktu ekspluatātoriem. Nacionālsociālismā Špenglers redzēja tautas cīnu par savu lielumu. Pēc viņa domām nākotnes Vācija vairs nebūs vēstures objekts, bet subjekts, proti, tā, kas pati veidos savu likteni, dzīvos savu organisko dzīvi. Un viņš paredz lielu cīnu gadus, izšķirēju cīnu gadus, un viņš brīdina mīkstčauļus un ērtību miljo-

tājus teikdams: „Indessen, wer nur Behagen will, verdient es nicht, da zu sein”. — Bet kas grib tikai ērtību, nepelnī, ka dzīvo. —

Špenglers (Spengler) nav pasīvs melancholiķis, nav norūpējies tikai par savu individuālo likteni, bet par visas Vakareiropas kultūras dzīvību, par tās glābšanu. Tādās pašās norūpēs ir otrs mūsu pārejas laikmeta lielākais cilvēks — Merežkovskis. Arī viņa norūpes nav tik lielā mērā saistītas ar savu individuālo kā ar visas Krievijas likteni. Merežkovskis asi apzinās un pravietiski redz Krievijas bojā eju jau sākot ar 1900. gadu, un ar katru gadu viņa noģidas vairāk un vairāk apstiprinās. Savu paredzējumu nojautu varā atrazdamies, viņš uzraksta savu interesanto grāmatu „Slimā Krievija”, kas, manuprāt, ir vērtīgākais dokuments visā Krievijas literātūrā par krievu tautas norietu, par tās nenovēršamo katastrofu, kāda to piemeklēja 1917. gadā Oktobra revolūcijas notikumos. Viņš pirmais runā par chaosu krievu garīgajā ķermenī. „Svētais Kristofers nepazina jaunekli Kristu, ko nesa uz saviem pleciem. Vai arī Krievija, aklaus milzis, neredz, ko nes, — tā tikai zaudē spēkus zem baigā smaguma, tā tūlīt nokritīs nospiesta? Neredz Krievija, kas sēd viņai uz pleciem, — Jauneklis Kristus vai Antikrista kucēns (Kop. r. 1911., XII., 180. lpp.). Kas tad ir šis „Antikrista kucēns”, ja ne Lenīna sludinātais pagrīdes boļ-

ševisms. Merežkovskis redzēja, ka Krievija revolūcijas laikā neatdzimst svētā garā, kā domāja tā laika krievu inteliģence, bet gan noslāpst, nomirst zvēra garā. Un Merežkovskis bija viens, kas juta, ka Krievija vēl dzīva tiek aprakta. „Kliedzu, klauvēju — un neviens nedzird, jau uzbērtā zeme mani noslāpējusi. Vairs nevaru kliegt, nav balss. Zeme mutē”. (*Ibid*, 188. lpp.). Merežkovskis viens zināja, un tādēļ viņa cilvēciskais liktenis bija vēl smagāks, nebija vēl ausu, kas to uzklāsītu, nebija acu, kas to redzētu, viņš ne tikai tēloja dzīvi, bet arī redzēja, kas notika dzīvē. Ja Špenglers ir norūpēs par visas Eiropas dzīvo dvēseli, tad Merežkovskis ir norūpēs par krievu tautas dzīvo dvēseli. Viņš vērš savu lasītāju uzmanību uz Leonidu Andrejevu un parāda, ka tā saucamais revolūcionārisms ir krievu tautas kaps. Leonida Andrejeva varonis Sava ir postītājs, īsts bolševika prototips. Viņš grib izpostīt veco pasauli apgalvodams, ka nekā nav iespējams uzcelt uz vecās pasaules pamata, jo tas būs tikai vecās pasaules turpinājums. Vecā pasaule jānorok līdz pašiem pamatiem, vajadzīgs, lai tagadējais kailais cilvēks paliktu kails uz kailās zemes. Tad viņš iekārtotu jaunu dzīvi. Zemi vajaga padarīt kailu, iznīcināt visu: vecās mājas, vecās pilsētas, veco literātūru, veco mākslu... Ticiānus, Šekspīrus, Puškinus, Tolstoju. No visa tā viņš taisās sakraut lielisku

sārtu un to apliet ar petroleju. Nepieciešama pasaules pārveidošana, citādi nevar. Vajaga iznīcināt visu, un viņš draud visu to izdarīt īstienībā.

Ar ko šie cilvēki Oktobrja revolūcijā sāka postīt pasauli? Dievs ir tā ass, ap kuļu neredzami griezās līdzšinējā cilvēces kultūra, un šie nihilisti vispirms sāka ar Dieva iznīcināšanu cilvēka apziņā: laupīt cilvēkam Dievu nozīmē laupīt viņam visu un to kailu atstāt uz kailās zemes. Oktobrja revolūcijā piepildījās Dostojevska pareģojums, jo ar Ivana Karamazova muti viņš saka: „Vispirms jāiznīcina cilvēcē ideja par Dievu — lūk, ar ko jāsāk”. Un boļševiki šo Ivana Karamazova ieteikumu arī reālizēja īstienībā. Viņi krievu tautu sāka nogalināt no iekšienes, un tā neatdzima svētā garā, „bet gan noslāpa, nomira zvēra garā”, kā paredzēja Merežkovskis. Merežkovskis visraksturīgākais pārejas laikmeta cilvēks: viņš jūt, viņš zina, viņš redz, kas notiks nākotnē, viņš neslēpj savas baiļas no bojā ejas mierinājumā, kā to darīja romiešu patricieši, sildoties savas kultūras norieta saulē.

Merežkovskis gan uzmeklē romiešus, šā saules norieta romiešus, bet viņš nerod mierinājumu savām bezgalīgajām skumjām, savai pārejas laikmeta traģiskajai dvēselei. Vientulā Merežkovska traģēdija mūs aizgrābj jo vairāk tādēļ,

ka viņš nemeklēja nekādus līdzekļus savu ciešanu remdināšanai, bet gan savās atvērtajās reģtās lēja etiķi un bēra sāli, lai savas tautas postu vēl asāk, vēl dziļāk sevī pārdzīvotu. „Ak vai! es visu to rakstu kā uz grimstoša kuģa raksta vēstuli, lai ieliktu aizkorķējamā pudelē un iemeslu jūrā: varbūt aizpeldēs līdz krastam un kāds izlasīs, kad rakstītāja vairs jau nebūs dzīvo vidū. Atzītos, nekad un nekur līdz tādai pakāpei kā tagad Krievijā nebija apgāzta izlodziņā patiesība par revolūciju. Viss, ko bija iespējams izdarīt, ir izdarīts, lai pierādītu, ka reliģija ir reakcija un revolūcija — antireliģija” (Kop. r. 1911., XII. 227. lpp.).

Merežkovska vairs nav dzīvo vidū. Viņš priekš dažiem mēnešiem miris Parīzē. Un viņa nāve varbūt jāuzskata par sava laikmeta visvientulīgākā cilvēka nāvi, tik vienuļi nav miris neviens sava laikmeta pravietis. Viņš ticēja tiem pašiem organiskās dzīvības spēkiem, kādiem ticēja Špenglers, un to atdzimšanā viņš redzēja ne tikai Krievijas, bet visas kultūras pasaules dzīvības glābiņu. Pārejas laikmeta cilvēks šodien ieiet izšķirīgajā fazē — dzīvot vai mirt. Mēs esam šīs cīņas līdzdalīnieki un liecnieki. No vienas pusē — bolševisms, civilizācija, mechanisms, nihilisms, individuālā un tautas negācija, no otras pusē — nacionālsociālisms, organiskā dzīvība, kultūra, sociālā taisnība, pati

daba, tauta un cilvēks: pašvērtība. Boļševisms ir mūsu kultūras un dzīvības nāve. Nacionālsociālisms ir visaugstākais Eiropas vitālitātes vilnis, kas pēdējā stundā Eiropas kapa malā uzsāka cīņu ar nāvi, ko sevī nesa boļevistiskais pasaules uzskats. Mēs esam izvilkuši zobenu izšķirīgākai cīņai, kāda jebkad izcīnīta pasaules vēsturē, un tādēļ mums jācīnās par savu dzīvību kā spējam un varam. „Bet kas grib tikai ērtību, nepelni, ka dzīvo”.

EIROPĀS GĀRA SIMBOLS

Es gibt zwei friedliche Gewalten auf der Welt: das Recht und die Schicklichkeit. Goethe.

Celotājs mājās pārvēd tikai dažus spilgtus pārdzīvojuma fragmentus. Cilvēka iekšiene iekārtota tā, ka tā uztver un neaizmirst tikai to, kas to skaļ personīgi, vai nu pozitīvā vai arī negatīvā nozīmē. 1932. gada rudenī man bija izdevība pavadīt dažas dienas Berlīnē. Es apmeklēju mūzejus, slavenu vīru kapus un citus vērā liekamus Berlīnes pieminekļus. Man toreiz likās, ka esmu kļuvis par kāda romāna varoni un pārdzīvoju to, ko kādreiz biju lasījis. Manus soļus bija apturējusi Tīrgartena tuvumā kāda statuja, kas bija veltīta Ģētes (Goethe) piemiņai. Zaļo koku lapotnes fonā baltais marmors saules staros apžilbināja skatītāja acis, kaut kas pārvarīgs un nereāls šķita šai Ģētes piemineklī. Mani pirmo reizi satrauca pārdzīvojums, dzīļāks nekā tas, ko bija izraisījušas Ģētes (Goethe) grāmatas. Tā bija Ģētes (Goethe) zeme, še bija dzīvs viņa gars. Daudz vēlāk, kad atkal noliecos pār Ģētes (Goethe) grāmatām, man likās, ka es tās lasu pirmo reizi: cilvēka radītā pasaule mūs skaļ kā dzīva tikai tai brīdī, kad esam sapratuši pašu cilvēku. Tas bija noti-

cis ar mani Berlīnē: cilvēks Ģēte iznira manu acu priekšā. Viņš bija augšāmcēlies manā garā: es jutos šūpojamies viņa pasaules ritmā. Un tiklīdz mani iespaidi kļuva par domām, es noskārtu, ka tās bija pavismācības domas par Ģēti (Goethe) nekā iepriekšējās. Es redzēju, cik daudz nepareizības bija gan Ģētes (Goethe) slavinājumos, gan viņa paļājumos. Ģēte (Goethe) man arī ilgāku laiku bija licies nevis kā dzīvs cilvēks, bet gan kā kaut kas sastindzis, kā kaut kas neiespējams un neizskaidrojams. Bet tad es sapratu citu patiesību: Ģētes (Goethe) ģenija sevī bija ietvēris mūžīgo jaunību, kas būs tuvs visiem gadu simtiem. Viņš ir apzinīgas garīgās piepūles un dzelžainas gribas veidojums. Tas, kas man pirmo reizi likās Ģētē mūžīgs, bija viņa garīgās morāles dižums. Tas nav meklējams viņa dotību pārpilnībā, ar kuŗām to apveltījusi daba, bet gan spējā izveidot šīs dotības. Ģētem (Goethe) bija izdevies visā dzīlumā uztvert cilvēka likteni, ko Grieķijā varbūt vienīgi ir spējis Sofokls savā traģēdijā Oidips, kas līdz cilvēces beigu cēlienam aizkustinās cilvēku sirdis. Eiropas garīgajā dzīvē Ģēte (Goethe) pirmsākums ieskatīja cilvēka dvēseles dzīlumu. Varbūt šo viņa dzīlumu varētu salīdzināt vienīgi ar pusmītiskajiem grieķiem — Herakleitu, Pitagoru un grieķu kultūras norieta simbolu Plotinu. Ģēte (Goethe) izteicis ne tikai ģermāniskās dzīves dzīlākos dvē-

seles noslēpumus, bet arī visas pasaules. Ar Faustu viņš mūs tuvina pasaules dvēselei, šai vienībai, no kuŗas izplūst individuālā dvēsele un kurp tā tiecas no jauna atgriezties. Tā ir faustiskās dvēseles būtība. Un mēs gribam, lai tā būtu un aizvien paliktu faustiska. Ģēte ar sava ģenija spēku mūsu apziņā pacēlis kultūras un dabas vērtības. Viņa ģenija dižums nav izskaidrojams ar kādu atsevišķu gadījumu, bet gan ar visas cilvēces dabu.

Ģēte (Goethe) dzīvoja laikmetā, kad ģermāņu gars prasīja pilnību. Vērtēja ne spējas pašas par sevi, bet gan šo spēju veikumu. Šis laiks Vācijā atgādina to pašu garīgo atmosfāru, kas bija valdījusi Perikla Atēnās. No individu neprasīja to, kas viņš ir, bet gan to, ko viņš veic. Tai laikā Vācijā par visu sprieda ar vēsu objektīvitāti un nez', vai mūsdienu cilvēka gars šo objektīvitāti spētu izturēt. Tai laikā Vācijā valdīja tīri fanātiska objektīvitāte: Mārtiņa Lutera reforma šo objektīvitātes garu bija veicinājusi un to cītīgi izkopis Kants un Hēgelis. Neatzina neko, kas loģiski nebija motīvēts. Bet šī racionalā pieeja runāja pretī cilvēka dabai, un praktiskajā dzīvē gars meklēja citu izpaudumu. Ģēte par spīti sava gara objektīvitātei ieskatīja cilvēka dabas duālistisko principu. Viņa radītā pasaulē blakus labajam cīnās Jaunais, blakus samērīgam mīt pārmērīgais, blakus Faustum darbojas

Mefistofelis. Šis Ģētes ieskats ir tas, ko gadu tūkstoši nepārveidos un nekādas gaumes revolūcijas nesagraus. Še viņš atklājis dabas būtību, mēs to varam atzīt vai neatzīt, bet tā savos pamatos paliek negrozāma, neizdeldējama.

Divi dzīvākie un spontānākie vācu domātāji — Nīcše un Špenglers — Ģēti atzīst par savas domāšanas pamatu. „... Mēs labāk darītu, ja beigtu domāt, ka mēs varētu pārspēt Ģēti” (Nietzsche). „Neviens kaļavodonis, neviens diplomāts, nerunājot jau nemaz par filozofiem, nav jutis tik tieši vēstures tapšanu kā Ģēte” (Špenglers).

Mūs neatvairāmi interesē Ģēte (Goethe) taisni šais dienās, kad pasaules apvāršņos blāzmo kaŗa ugunis un cilvēces vēsture top ārkārtīgās ciešanās un spraigumos. Mums jo nepieciešamāks Ģēte (Goethe) tādēļ, ka viņš visā savā dzīves laikā visvairāk apliecinājis tagadnes cilvēku. „Kas tu esi tagad, un kas tu esi šeit?” Tas ir Ģētes nemītīgais jautājums. Viņš raudzīja visus savus garīgos spēkus veltīt tagadnes dzīvei. Cilvēka nozīme slēpjās nevis aiziešanā no tagadnes, bet gan savu spēku veltīšanā tagadnei — prast būt tur, kur tu esi visvajadzīgāks un noderīgāks. Šī nopietnā attieksmē pret tagadni viņu pasarga no tām pārmērībām un sapņainības, kuŗā bija iestiguši romantīki. Tikai tagadnes zemē cilvēks var būt auglīgs —

fruchtbar. Ja šī tagadnes zeme laupīta, tad nav iespējama ne personības reālizācija, ne kādas dziļākas dzīves jēgas atklāšana.

Un jo sevišķi tādēļ Ģēte (Goethe) mūs interesē, ka viņš dzīvoja ne mazāk ārkārtīgos apstākļos kā tagad mēs. Pār Ģētes galvu vēlās notikumi, kam bija lemts veidot vēlākos gadu simtus: lielā franču revolūcija un Napoleona kaŗi. Mēs zinām no viņa biografijas, ka Ģēti maz interesēja polītiskie jautājumi, kaut gan viņam kā atbildīgam valsts vīram nācās saskarties konkrēti ar valsts uzdevumiem. Tomēr Ģētes (Goethe) nostāja arī šai ziņā mums nav noslēpums. Viņš valsts dzīvi uzskatīja par nopietnu lietu, ko var kārtot un veidot tikai augstas kvalitātes cilvēki. Ģēte (Goethe) vienmēr bija ģeniālo un gudro valdnieku pusē, viņš savu apbrīnu neliedza Napoleonam, kas bija iekārtojis Vāciju. Viņš Napoleonā bija pazinis pats sevi un Napoleons sevi — Ģētē (Goethe). Viņu savstarpējais apbrīns ir tā laika cilvēces kalngalu sastapšanās un saprānās — visretākā lieta cilvēces vēstures attīstībā. Viņi viens otru bija sapratuši, un tas, lūk, ir tas pamats, uz kuŗa šie abi sava laika lielie vīri bija nostājušies. Ģēte (Goethe) Napoleonā nerezēja nekā diletantiska, nekā ārišķīga, bet vīru, kas bija izgājis reālizēt Eiropas garu, vīru, kas nesa Eiropu pāri Eiropas robežām. Toreiz Ģēti nesaprata, viņa tautas brāļi to uzlūkoja pat par

vācu lietas nodevēju, bet viņš zināja, ka pār tautām var valdīt tikai patiesi lielais, kur šī lie-luma trūkst, tur iestājas tautu bojā eja un nāve. Franču revolūcijas notikumi Ģēti (Goethe) bija skāruši varbūt dziļāk kā neviens cits politisks notikums pasaules vēsturē. Nīcše cildina Ģēti jau tādēļ vien, ka viņš pret franču revolūciju bija iz-jutis šausmas un nicinājumu. Ģēte (Goethe) šai ziņā ir vienīgais izņēmums lielo vācu vīru vidū; viņš neizrādīja ne apbrīnošanu, ne entuziasmu par notikumiem Francijā. Mums zināms, ka savu ap-brīnu un entuziasmu izteikuši viņa laika biedri — Vilands, Herders, Kants, Fichte. Kas pamudināja Ģēti (Goethe) novērsties no franču revolūcijas un kāds pamats bijis šai viņa rīcībai? *Sturm und Drang* posmā paša Ģētes (Goethe) tieksmes ir revolūcionāras, protams, vairāk sociālā nekā politiskā nozīmē. Ģēte sludināja un aizstāvēja individu dabiskās tiesības, viņa pašnoteikšanos. Viņš nostājās pret rigorozo prāta un likuma ti-ranniju, un šīs tirannijs atcelšanu viņš prasīja dzīves tiesību vārdā. Viņš redzēja, ka cilvēku nomāca gan kristīgo askētiskā morāle, gan so-ciālo likumu šaurība. Viņš, protams, nenoliedza likumu nozīmi sabiedriskā dzīvē, bet gan vērsās pret to šauro nozīmi, prasīdams dabas tiesību ievērošanu. Tātad Ģēte (Goethe) savā laikā izcī-na to pašu cīņu, ko jaunākā laikā izcīna tā sau-camā dzīves filozofija, kas intelekta darinājumu

vietā grib likt dabas darinājumus, kas robota vie-tā grib atdzemdināt cilvēku. Ģētes (Goethe) simpatijas spontāni saistījās ar visu to, kas izrie-tēja no cilvēka dabas būtības, kas ietekmēja un pārveidoja sociālās un morālās konvencijas. To viņš pauž Gōcā, Faustā, Egmontā un citos darbos. Viņš neskopojas ne kritikām, ne skarbiem vār-diem, izsakoties par sava laika caurmēra cilvēku. Bet šai Ģētes kritikā un skarbojtos vārdos nav nekā ārdoša, viņš ir audzinātājs, viņš atrodas cīnā ar sava laika caurmēra garu. Šai sabiedriskās dzīves veidošanas cīnā Ģēte (Goethe) sa-glabā pareizu mēra izjūtu. Viņš aizstāv tezi, ka bez tiesībām un takta nevar pastāvēt ne valsts, ne reliģija, ne sabiedrība, ne atsevišķs individs. Takta izjūta (*Schicklichkeit*) ir īstas kultūras bū-tība. Eiropā pirms Ģētes (Goethe) pazina tiesī-bas, bet nepazina takta izjūtu. Grieķu kultūra mācīja taktu; Ģēte (Goethe) apvienoja Eiropas tiesības ar grieķu taktu, tādā kārtā gribēdams ra-dīt sabiedriskā dzīvē to līdzsvaru, ko tā bija pa-zaudējusi gan ebrēju bībeles, gan franču revolūci-jas ietekmē. Šo ieskatu Ģēte (Goethe) atklāj ar savu iedzimto gudrību. Franču revolūcija viņam derdzās jo vairāk tādēļ, ka tā runāja pretī kārtī-bas instinktam un cieņai pret hierarchiju. Veimā-rā dzīvodams, Ģēte izstrādāja vispārēju skatu uz pasaules lietām, proti, ka ar gribas palīdzību jāie-robežojas; pēc *Sturm und Drang* posma viņš ne-

uzticas vairs iekšķīgajam daimonam. viņš savu es izpleš līdz viscīlvēces robežām, viņš rada jaunu morāli: mēs neesam radīti, lai būtu laimīgi, bet gan esam aicināti kalpot idejai, kas pārāka par mums. Šī kalpošana vispārībai inspirēja Ģētes praktisko aktīvitāti Veimārā. Viņš saprata, ka valstij var nodarīt ārkārtīgu postu, ja tās priekšgalā nestāv kāds absolūts valdnieks. Šim valdniekam jābūt gudram neatkarīgi no tā, vai viņš pieder šādai vai tādai šķirai, šai vai cītai augstdzimušo ciltij. Pēc viņa domām tautai nebūs aiztaupītas ciešanas un smagās nastas, ja tā nosvērsies pa kreisi vai pa labi. Šķiru cīņa viņam bija pilnīgi sveša, jo kur sociālā harmonija ir pārtraukta, tur sākas valsts bojā eja. Viņš uzskata, ka klūdas nav meklējamas tikai vienā pusē, bet atbildība jāuzņemas visiem kopīgi. Ģētes acīs visnicināmākā lieta bija nacionālā nesaskaņa un civīlā nekārtība. Viņu visvairāk saistīja harmonija, gan atsevišķas tautas vienībā, gan visu tautu starpā.

Ģēte (Goethe) vērīgi raudzījās ne tikai savas valsts dzīves attīstībā, bet bažu pilns arī citās zemēs. Par Italijā gūtiem novērojumiem viņš rakstīja Kārlim-Augustam, ka Italijs atrodas agonijā; savu nemieru viņš izsaka par Franciju, kas pārdzīvo dziļu dekadenci.

Ievērojot Ģētes (Goethe) tiesību un takta principu, mēs saprotam, kādēļ franču revolūcija

viņam iedvesa dziļu novēršanos. Viņš sevī bija uzņēmis grieķu daijuma un kārtības kultūru. Viņš bija pagriezis muguru franču revolūcijas chaosam un pacēlies pāri savam laikmetam, meklējot cilvēces mūžīgo ideālu, kas kalpotu par sociālās harmonijas radītāju un iekšķīgā individuālā attīstību. Viņu vadīja iedzīmtā gudrība un cieņa pret īstenību. Viņš noraidīja ar nicināšanu visu to, kas traucēja cilvēces dabīgo attīstību. Šī Ģētes nostāja nemainās visā viņa dzīvē. Viņš ir pārliecināts, ka pūlis nevar pats par sevi valdīt. Franču revolūcijā viņš redz noziegumus, nekārtību un dumpinieku radītās drupas. Revolūcija tau-tām solīja brīvību un mieru, bet patiesībā tā tau-tām sagādāja vissmagāko tiranniju, kādu vien var iedomāties — pūļa valdīšanu. Revolūcijas cilvēku noved bestiālā stāvoklī. Cik ļoti Ģēti nomāca nekārtības, to liecina viņa vārdi: „Es esmu tā radīts, ka labāk izdaru netaisnību nekā panesu nekārtību”. Ģēte nekā laba negaidīja no masu revolūcijas, jo nav jau nekas panākts, ja vienas tirannijas vietā stājas vēl nežēlīgāka tiran-nija. Šķiet, Ģēte bija vienis prātis ar savu draugu Karlailu, ka revolūcija ir tiesas diena tiem, kas neprot pareizi valdīt, kas neprot saskatīt tautas vajadzības, bet domā vienīgi par savu labumu. Ģēti interesē tādi vadoņi, kas rūpējas par atsevišķa cilvēka garīgo un tīri cilvēcīgo vērtību: personības godu un cieņu. Vissvarīgākais ir modināt

atsevišķā cilvēkā atbildības un goda izjūtu. Kur šo īpašību trūkst, tur sabiedrības attīstība sāk klibot, rauga nosvērties pa kreisi vai pa labi, nesaglabā līdzsvaru. „Neapvaldītu elementu trakošanā” Ģēte redzēja cilvēces labo pamatu sairumu un atsevišķa cilvēka bojā eju. Sabiedrība ir celta uz atsevišķa cilvēka, tādēļ vissvarīgākā nozīme izveidot iekšķīgo cilvēku. Ģēte veltījis savus labākos darbus šī iekšķīgā cilvēka audzināšanai. Viņš Lapsā Kūmiņā — paguris no cilvēku knadas un strīdiem — liek dzīvniekiem izteikt atziņu, ka pār cilvēkiem ir nākusi liela mulķība, kas tiem sagrozījusi galvas un likusi iedomāties, ka katram tiesības valdīt un tiesu spriest.

Ģētē (Goethe) bija iedzimta godbjība. Viņš godāja lielus paraugus, dievināja lielus cilvēkus. Viņš neliedza cildinošus vārdus tam, kas to bija pelnījis. Viņš bez atlikuma apbrīnoja Herderu, spēja sajūsmināties par Italijas dabu, vēsturi, šīs tautas vienkāršību un sirsnību. Lai brauktu kur braukdams, lai sastaptos ar ko sastapdamies, viņš aizvien prata mācīties. Un Nīcše šo Ģētes (Goethe) spēju „būt par skolnieku” uzskata par viņa talanta visaugstāko īpašību. Jā, jāprot būt skolniekam — *man muss verstehen Schüler zu sein*. To zināja Ģēte (Goethe), to saprata Nīcše, un to sapratis visi tie, kas savā dzīvē gribēs kaut ko reālizēt.

Ģēte (Goethe) mums palīdz dzīvot jo vairāk tādēļ, ka viņš par mākslas pamatu ieskatījis dabu. Ja māksla nedzimst dabas klēpī, tad tā nekā nepasaka. Ne daba jāpāraug, bet tā jāprot uzminēt, jo katra parādība dabā Ģētem bija „it kā pirmo reizi izrunāti Dieva vārdi”. No šīs dzīļās dabas izpratnes izaug Ģētes (Goethe) māksla: ne dabu kopēt ir mākslas uzdevums, bet uzminēt iekšķīgo likumību, pateikt kaut ko vairāk nekā tas ietvejas ārējās pareizības aprakstā vai tēlojumā. Naturālismu Ģēte (Goethe) neatuzināja, to uzskatīja pat par smiekīgu. Ģētes (Goethe) biografi zina pastāstīt: reiz meistaram slavējuši kādu gleznotāju, kas bija tik dzīvi uzgleznojis pūdeli, ka reālo no gleznotā nācies grūti atšķirt. Dzejnieks pasmaidījis un teicis: „Kas tad ar to ir panākts? Viena pūdeļa vietā tagad divi, bet nevienam no tiem nekāda labuma, jo neviens gudrāks nav tapis”. Mākslinieks tikai tad būtu kaut ko panācis, ja viņš būtu pratis uzminēt suņa dabu un savā gleznā parādīt nevis pūdeļa kopiju, bet gan dabas uzminējumu.

Ģēte par īstu mākslu uzskata mākslu, kuŗā ievelvērota cieņa pret dabu, tās iekšķīgo būtību un tās likumu izpratni. Šo mākslas izpratni Ģēte acīm redzot mācījies samēra izjūtas (metron) dzimtenē — Grieķijā. Samēra izjūtā Ģēte saskatīja mākslas skaistumu un būtību. Skaistuma

jēdziens tātad Ģētem ir saistīts ar samēra jēdzienu. Īsts mākslinieks meklē saskaņu ar visumu. Viņš ir visuma harmonijas daļa un nevis tā disonance; kur tas tā nav, tur nav patiesi esošas mākslas.

Ģēte (Goethe) sevi atzina par radikālu reālistu, viņš ticēja īstenībai, viņš tai piederēdams veidoja savu pasaules uzskatu. Īstenības ieskatišana liecina par gara briedumu un dziļu cilvēka pazīšanu. Ģēte cilvēkā saskatīja gan labā, gan ļaunā tieksmes; vienas tiecas celt, otras graut. Atrast samierinājumu starp šīm abām cilvēka dabas galējībām nozīmē līdzsvara piepildījumu. Šo cilvēcīgo problēmu Ģēte (Goethe) risina Faustā, kur tēlota cīņa starp apliecinājumu un negāciju, starp dzīvību un nāvi. Cilvēkā iemājo trīs kaislības, kurās pārvaldot cilvēks var sasniegt iešķīgo līdzsvaru. Pirmā kaislība ir mīlestība (Fausts un Grietiņa), otrā kaislība — daiļums (Fausts un Helēna), trešā kaislība — vara (Fausts un imperātors; pēdējais Faustum piešķir valdišanas iespēju plašos apgabalos). Šīs trīs kaislības jāuzskata par zemes dzīves svārīgākajām fazēm. Mīlestības kaislību Ģēte (Goethe) uzskata par visdzīļāko no visām kaislībām. Otrā vietā viņš nostāda daiļumu. Fausts, iedzedzies daiļuma kaislībā pret Helēnu, dodas pat ellē, lai varētu pielūgt daiļumu Helēnas izskatā. Arī varas kaislība sagūsta Faustu. Kad

Fausts ar Mefistofeļa palīdzību izdzīvojis visas šīs trīs kaislības, viņš savas dzīves mijkrēslī, gaidot nāvi, izcīna vislielāko cīņu. Viņš ieskata, ka maģija ir nederīga un kaitīga. Lai piepildītu savu cilvēcisko dzīvi, glābiņš nav jāmeklē pārdabīgās varās, bet gan īstenībā. Viņš ieskata, ka cilvēka likteņa noteicējs ir nevis Mefistofelis, bet gan cilvēka saprāts un griba. Cilvēks ir vairāk vērts nekā pārclivēks. Mefistofeļa postīšanas kāri Fausts nolād. Viņš nācis pasaule nevis lai laupītu, bet lai ar savu darbu veidotu pasauli. Fausts visu dzīvi bija tikai vēlējies un darbojies, skrējis un neapstājies.

Lai cieti stāv un še lai apskatās!
Nav dzīve mēma tam, kas darbojas,
Lai mokas, laimi rod tik cenšoties,
Lai mirklī neļauj apmierināties.

Ko Fausts redzīgs būdams nav redzējis, to viņš ierauga akls būdams: viņš ierauga sevi iekšķīgo gaismu, kas apgaismo viņam pareizo dzīves ceļu: savas alkas jāreālizē sūrā darbā, jo darba veikums ir visjaukākais cilvēka atalgojums. Un lai darbu veiktu, tad nepietiek ar garu vien, bet vajadzīgas čaklas „tūkstoš rokas”. Fausts sevī uzvar pārmērības garu, kas sākumā lika viņam nolādēt savu dzīvi un pieņemt Mefistofeļa maģijas palīdzību. Ģētē cilvēks uzvar pārcilvēku, īstenības saprāts — romantisko ne-

prātu. Ko nozīmē Fausta izglābšana? Tā nozīmē tā cilvēka uzvaru pār savām kaislībām, pār saviem maldiem, tā cilvēka, kas paliek uzticīgs pats sev. Fausts nekad nepazaudē pats sevi, vienalga, vai viņš gremdētos mīlestības, dailes vai varas ekstāzē. Šīs suverēnitātes saglabāšana ir īpašība, ko varētu uzskatīt par visas cilvēciskās cieņas pamatu. Savas dzīves beigās, pēc visdažādāko maldu un meklējumu gaitām, Fausts atklāj cilvēciskās aktīvitātes likumu. Šīs Ģētes (Goethe) atklājums jāuzskata par modernā cilvēka augstāko morāli. Šīs morāles garam viņš pakļauj nākošos laikmetus, un šodien mūs atpestī nevis Dieva žēlastība, bet darba ētoss. Ar darbības likuma atklāšanu Ģēte (Goethe) mums nodrošina vietu zemes dzīvē. Cilvēces cilts viņa acīs savā būtībā ir faustiska. Un viņš grib, lai tā mūžam tāda paliktu. Kādas tad ir faustiskā cilvēka centrālās vērtības? Tās ir ierakstītas aktīvitātē, drosmē, harmonijā, uzticībā zemei, sevis pārvaldīšanā un reālā atzīšanā. Ģētes Fausts nav individuāla likteņa tēlojums, bet viņā apliecināta jauna morāle, viņš ir cilvēciskās īstenības tulks, viņš nozīmē aktīvā cilvēces ideāla simbolu, kas pamudina cīnīties un reālizēt savu dzīvi. Fausts ir Ģētes (Goethe) dzīlākā atzīšanās; ar vārdu tēlainību viņš raudzījis iztulkot savas cilvēciskās būtības mistēriju un, to darot, viņš ir interpretējis dzīves lielo mistēriju.

OTRA DAĻA

PERSONĀGAIS

Ievadam

Šai nodalā apvienotās pārdomas ir izrakstītas no manām ceļojumu burtnīcām. Bija iece-rēts šos pārdomu fragmentus ietelpināt kādā lie-lākā darbā, bet gadi un notikumi mani aizrāva no šī nodoma piepildījuma.

Pāršķirstot ceļojumu burtnīcas, es pārliecinā-jos, ka ceļojumu grāmatas var rakstīt tūliņ ce-ļojuma laikā un nevis sēzot savā rakstāmistabā. Ceļojot mēs, varbūt, vislabāk apzināmies lietu un mūsu pārdzīvojumu pārejošo nozīmi: lietas, mirkli saskaņoties ar mūsu personu, mūsos atstāj sāpīgu smeldzi. Ainava, ko mēs skatījām, jau izzūd mūsu skatam, draudzība, ko mēs pārdzīvo-jām, jau izbāl mūsu dvēselē, notikumi, kas sa-trauca mūsu prātus, jau izzuduši citu notikumu virknē... Kāds dīvains neprāts liek visam steig-ties, visam mainīties un pārveidoties, gan pasau-les ārējā ainavā, gan mūsu iekšējā domu un pār-dzīvojumu skālā. Šī steiga mūs pamudina kaut ko glābt no šalcošās mirklu straumes, kaut ko noen-kurot mūsu atmiņā, kaut ko fiksēt no zūdošā... Šim nolūkam mēs nēsājam līdzi piezīmju burt-nīcu un zīmuli; dažiem vārdiem atzīmējam ga-tām slīdošās domas, pārdzīvojumus, ainavas,

priekšmetus, cilvēkus... Un visam tam varbūt nav citas nozīmes kā vienīgi personīgs mierinājums, personīga aizsargāšanās pret nenovēršamo un neglābjamo. Šais personīgās dabas piezīmēs lasītājs atradis tās ainas un ainavas, kas plūst mūsu subjektīvo pārdzīvojumu un pārdomu krastos. Mēs dzīvojam ne tikai ar prātu, bet ar visu iekšķīgo cilvēka dzīvi. Pārpersonīgo līdzsvarot ar personīgo, manuprāt, ir visu laikmetu un visu cilvēku dižums. Tīklīdz pārperso-nīgais uzvar personīgo un personīgais pārpersonīgo, tad dzīve reducējas vai nu teōrijās vai subjektīvismā; un kā viens tā otrs iznākums ir cilvēciskā līdzsvara zaudēšana, dabiskās attīstības apstāšanās. Teōrijas aizvien cilvēku tiecas sakalt dogmatismā un subjektīvisms — anarchismā. Cilvēka dižuma noslēpums ir tas, ka viņš laikā saglabā attīstības, atjaunošanās iespēju, atrodoties līdzsvara stāvoklī starp pārpersonīgo un personīgo. Šo līdzsvaru ievērojot, mēs laikā sevi nezaudējam, bet turpinām dzīvot, mīlēt, ciest, cīnīties; mēs nezaudējam sakaru ar īstenību, kuļas atmosfairā mūsu asinis, straujāk ritot, atjauno mūs fiziski un garīgi. Kur zūd līdzsvars starp pārpersonīgo un personīgo, tur sākas sastingšanas process, sākas zināma veida kristallizācija, kas vairs nav dzīvība, bet kāds kristallos sastindzis dzīvības veids. Pārpersonīgie ideāli bez personīgā klā-

tienes sāk pārvērsties pūķī, kas aprij savus radītājus, un personīgais bez pārpersonīgā klātiese viegli pārvēršas vai nu būtnē, kam „viss atļauts”, vai būtnē, kas pašapbrīnā sevi iznīcina, kā to vēstī brīnišķīgais grieķu mīts par Narcisu. Lūk, kādēļ nepieciešama šo divu dažādo principu apvienošanās, lai cilvēks varētu radīt savu laiku, dzīvot savu dzīvi, izteikt savu garu, un vēl vairāk — nodrošināt savu nākotni. — Šī grāmatas daļa — Ceļotāja piezīmes vēstī par veco un jauno pasauli.

Par sevis saprašanu

R unājot par sevis saprašanu kā par priekš-noteikumu visas sociālās dzīves atjaunošanai, mēs saduļamies ar lielām grūtībām, jo nav tādas universālas metodes, ko varētu atzīt par nemaldīgu. Neviens vēl nav īsti spējis pateikt visu, kas norisinās cilvēkā. Par to jau vairākkārt žēlojušies dzejnieki un domātāji. Mūsu domas, nemierīgas un satrauktas smadzeņu dzīlēs, izrautas no sirds saknes, izmestas uz papīra un ietvertas nemainīgās zīmēs, vairs nepārveidojas un neiekļaujas dzīves plūsmā. Sevis izteikšanas līdzekļi nav plaši, un tos pašus bieži mēs aprobezojam ar tūkstoš dažādiem aizspriedumiem, dažādām literārām manierēm un formām. Rakstot par sevi, mēs allaž domājam, vai mūsu izteiktā doma vai atziņa patiks tiem, kas to lasīs, vai mēs nevarētu sevi vispārināt tā, lai izteikto domu un atziņu katrs varētu zināmā mērā uzskatīt par savu. To, manuprāt, var panākt uzticoties savai dabai, savām visintimākām atziņām un zināšanām, tam, kas pašam dzīvē kalpojis par nemaldīgu kompasu, kam mēs esam ļāvušies un piedeरējuši. Visu atzīto un pārdzīvoto cieši saistot ar savu esmi, mēs nevaram nomaldīties vispā-

rējās šķietamībās. Un ja mūsu esme ir kaut kas, tad arī ar mūsu esmes palīdzību izteiktais būs kaut kas reāls, citiem saprotams un pārdzīvojams. Ja mēs rakstām tā, ka to citi nevar pārdzīvot un saprast, tad neesam vadījušies no savas patiesās dabas, tad mēs esam runājuši par lietām, kas mums bijušas svešas, par pārdzīvojušiem, kurus mēs sevī neesam izjutuši, par zināšanām, ar kuŗām mēs neesam organiski saaudušies.

II

Tagadnes svarīgums

Mūsu domāšana būtu visai primitīva, ja mēs, blakus savas personīgās esmes problēmatikai neieskatītu pārpersonīgās problēmas, kas saistās ar cilvēces pagātnes pārdomām, ar neizskaitāmajiem pētījumiem, atzinumiem, mēginājumiem sameklēt kādu taku mūžīgajā problēmatikas mežā, kas aizvien vēl saglabā savu pirmatnības varenību. Ieejot šai problēmatikas mežā, mūs vispirms interesē, kas ir cilvēks un kāds ir viņa dzīves uzdevums. Šis jautājums mūs sugestē, mums uzbrūk pēkšni un negaidīti, mēs esam tā varā un nekur nerodam mieru. No visām lietām mūs visvairāk interesē dzīvais cilvēks, gan ar to, kas viņš ir, gan ar to, kas viņš bijis, gan ar to, kas viņš varētu būt.

Mūsu pirmais uzdevums ir — pazīt tagadnes cilvēku, lai varētu to salīdzināt ar to, kas viņš bijis un iztēlot viņa iespējamo attīstības ainavu nākotnes sabiedrībā. Bet no šīm trim izziņām svarīgākā ir pirmā, proti, pazīt cilvēku, kas viņš ir tagad, šai mirkli, šai vēstures situācijā, kuŗā viņam ir lemts dzīvot un darboties.

Ja mēs gribētu apcerēt tagadnes cilvēku, tad mums būtu jārunā par visas mūsu planētas cilvēka tipu: modernie sakaru līdzekļi — telegrafs, telefons, radio, dienas avīzes neredzamām saitēm saista visu zemes lodi. Mūsdienu civilizācija ārēji vieno visu cilvēci, nosakot vienveidīgu dzīves stilu. Madrides kinematografa apmeklētājs un kafejnīcas dīkdonis maz ko atšķiras no Parīzes, Berlīnes vai kāda Losandželos līdzīga pilsoņa. Mūsdienu visizplatītākais cilvēces pārstāvis ir civilizētais cilvēks. Tas visur vienāds, vienalga kādā zemē vai kādā klimatā tas dzīvotu: viņš vienādi ģērbjas, viņš vienādi domā, viņš vienādi reagē uz notikumiem, viņš vienādi priecājas un vienādi skumst. Viņam nav sava stila, viņš nepazīst savu patapu, viņam svešs savs prieks un savas skumjas. Viņš ir standartizētais sērijas cilvēks, kādas pelēkas neaptveramas masas atoms. Tagad vislielākais nacionālists ir kosmopolītiskāks nekā 13. gadsimta slavenais ceļotājs Marks Polo. Atsevišķu tautu un atsevišķa cilvēka īpatnība tagad meklē-

jama vienīgi dabas noteiktajās robežās, — rasē un šīs rases psīchikā. Ja kāda tauta vai atsevišķs individs pazaudē savu rases apziņu un iznīcina sevī savu īptnējo psīchiku, tad tāda tauta vai individs iekšķīgi beidz eksistēt. Viņš klūst par piederību kādai ārējai varai, vai viņa dvēselei svešai pasaulei. Tad tādas tautas zaudē savu kultūru un cilvēki savu stilu, savu vienreizējo neaizstājamo dvēseles dzīvi.

III

Lielais baigums

Garīgā pasaulē nav vēl reālizēts nekas tāds, ko varētu uzskatīt par absolūti drošu. Viss ir tikai varbūtēja iespējamība un veidošanās: zinātnē un māksla ir tikai bezgalīgo iespējamību fiksēšana un minēšana. Muļķīgi būtu domāt, ka mēs kādam nojēgumam varētu piešķirt absolūtu drošību garīgajā sfirā un vēl muļķīgāk, ja cestos apgalvot, ka mūsu garīgā atklāsme būtu pilnīgi nemaldīga. Kāds bezdibenīgs baigums sagrābj tos cilvēkus, kas ieskata savu spriedumu, savu domu, savu pārdzīvojumu niecīgumu, salīdzinot ar kosma bezgalīgo izplatījumu. No garīgās sfiras jāizmet katras absolutizēšana un zemes gaitas jāiet piesardzīgiem soļiem; mūsu sirds saraujas baigās nojautās, domājot par ap-

slēptajām pasaulēm, kas iemājo gan mūsos, gan neaptvejamā lieliskumā plešas pār mūsu galvām. Mēs iztrūcinātu garu atmostamies no sapņiem un dziļajā klusumā dzirdam skaņas, kas pārvēršas mūzikā, dzejā, filozofijā, tēlos... Liela baima pasaule mēs dzīvojam. To nejūtam tik ilgi, kamēr neesam atrisuši no ikdienas ieražu loka, no ikdienas norūpēm, kamēr neesam ieslēgušies savā vientulības tornī, no kurienes mums atklājas kosma bezdibenīgi skaistā ainava, bet tā mūsu dvēselē viež baigas nojausmas. Mūsos mostas bijība gan pret tām lietām, kas aptveamas ar mūsu prātu, gan pret tām, kas tītas lielā noslēpumu mijkrēslī.

IV

Dzīvnieks un pārcilvēks

Mēs varam jautāt, mēs varam mēģināt izstiept saprašanas virvi starp dzīvnieku un pārcilvēku. Mūsu jautājumi ir bezgalīgi, mūsu piepūle atbildēt uz šiem jautājumiem ir nerimstoša. Mēs vienmēr atrodamies kažā ar saviem jautājumiem: tie mūsu visdrošākajās atbildēs atrod spraugas un plāsas, kur pabāzt savas nemierīgās un šaubu pilnās galvas.

Cilvēks dzīvo uz savas pagātnes pamata, uz vissākotnējākā, kas viņā ir — uz dzīvnieka. Cilvēkā aizvien vēl mājo dzīvnieks, un tikai Nīcšes

nojaustajā un pasludinātajā pārcilvēkā būtu pārvarēts dzīvnieks, jo pārcilvēks balstītos uz cilvēku pamata. Cilvēks vēl atrodas dzīvnieka varā, tumši, nepārvarēti spēki valda viņā. Dzīvniekā viss ir neapzinīgs, viņš ir daba, un daba no cilvēciskā viedokļa raugoties ir kaut kas neatpestīts. Daba nav tāda, kāda mums tā tēlojas pavirši vērojot. Dabas spilgtākā īpašība ir — izlikšanās, tā slēpj pati sevi. Ceļotāji Dienvidamerikā novērojuši, ka visbīstamākās čūskas izliekas mierīgas un nevainīgas, turpretim nenozīmīgas un niecīgas — niknas un draudīgas. Apcerot cilvēka izcelšanos, rodas doma, ka vispirms bija sieviete un tad tikai vīrietis, vispirms meli un tad tikai patiesība. — Pirmatnējās reliģijas savā būtbā ir primitīvas, jo to pamatā ir brīnums un nevis patiesība. Alu cilvēks savu dzīvi nevarēja savienot ar patiesību, jo vēl nebija izaudzis līdz šīs atziņas saprāšanai. Pirmatnējā cilvēka izpratnē brīnums ir kaut kas tumšs, pārdabisks, kas iedveš bailes; šī brīnuma priekšā nolieca galvu, salika rokas lūgsnā un murmināja lāgā nesaprota manus un neskaidrus vārdus. Klūst saprotams, kādēļ primitīvās reliģijas tik labprāt par pamatu pieņemūšas brīnumu.

„Cilvēks vienmēr ir kaut kas, kas sevi pārspēj“, saka Nīcše (Nietzsche). Un pareizi viņš to teicis, jo cilvēkam ir iespējams celt tiltu no

dzīvnieka uz cilvēku un no cilvēka uz pārcilvēku. Ja cilvēkam reiz izdosies atbrīvoties no dzīvnieka un nonākt pie tīrā cilvēka, tad viņa celš sāksies uz pārcilvēku, uz to būtni, kurās pamats — cilvēks. Nīcše ir nākotnes reliģijas pirmsais pravietis: viņš ir pirmsais, kas nosprauž robežu starp dzīvnieku un cilvēku, starp cilvēku un pārcilvēku. Tā ir Nīcšes (Nietzsche) lielā atklāsme. Šīs lielās atklāsmes atzīšanu kavē cilvēku dažādās attīstības pakāpes, drīzāk tā būtu iespējama elitcilvēku sabiedrībā. Es teicu, ka dzīvnieks ir līdzšinējā cilvēka dzīves pamats, un tikai tad būs iespējama Nīcšes (Nietzsche) lielās atklāsmes reālizācija, kad cilvēks pašatzīšanās ceļā nonāks pie sevis saprašanas. Un kamēr tas nebūs noticis, tik ilgi nerimsies cīņa starp šiem diviem pirmsākumiem: dzīvnieku un cilvēku.

Līdzšinējā cilvēka garīgais veikums ir tik tālu sagatavojis ceļu, ka pirmās nākotnes patiesības jausmas skař mūsu sirdis un mēs drebēdamī gaidām to dienu, kad pie debess parādīsies liels mākonis un tā apžilbinošais zibsnījums — mūsu gadsimtu ilgas — pāršķels tumsu un lielu notikumu stichijas dzīvnieku metīs pēdējā cīņā, un cilvēks triumfēdams izstieps virvi pār bezdibeni, kas vedīs uz pārcilvēku. Šī zeme, kas atrodas viņpus bezdibeņa, ir cilvēka patiesības un ilgu zeme.

Cilvēks kosmā

Mēs nebeidzam jautāt par savu vietu kosmā. Izzinot vienu patiesību, mēs tiecamies jau pēc otras. Šo nemitīgo dziļu pavada neatplīvurojamas skumjas, tās nav parastās, bet transcendentālās skumjas. Kosma bezgalībā kustas mūsu niecīgā planēta, starp citām bezgalībā neskaitāmajām planētām un saulēm. Cilvēks vēro, cilvēks savus minējumus ietvei relātīvos aprēķinos un uzstāda relātīvas hipotezes. Mūsu neremdināmās alkas prasa un grib izzināt visa redzamā pirmcēloni, uzmeklēt pirmavotu visam, kas norisinās bezgalīgajā kosma ainavā. Īsta zinātnē nav mierinājums ziņkārīgai dvēselei, bet jaunas slāpes, jauna diena. Zināšanas mūs vairāk satrauc, savilno nekā nezināšana. Nezināšana cilvēku atdala no visiem noslēpumiem, cilvēks savā nezināšanā jūtas mierīgs, neapdraudēts un pašapmierināts. Tā ir vientiesības lielā vara, tā ir tā vara, kas aizsprostojuusi zinātnes progresu, apturējusi cilvēku viņa meklētāju gaitās. Nezināšana ir norobežošanās no bezgalīgā, norobežošanās no daudzveidīgā un ieslēgšanās savā esmē kā gliemezis mēdz ieslēgties un no pārējās pasaules norobežoties savā čaulā. Lai zināšanas sevī uzņemtu un pēc tām tiektos,

vajadzīgs morālisks spēks: drosme, iedrīkstēšanās un neatlaidība.

Kas tad notiku, mēs jautājam, ja cilvēks kosma plašumu pārvarētu un ar savām zināšanām to pārvaldītu līdzīgi zemei? Tad cilvēks būtu iznīcinājis atstatuma noslēpumu, viņš būtu kosma valdnieks. Bet atstatuma noslēpums ir tik neiespējami dziļš, ka šī noslēpuma priekšā vietas mūsu hipotezes ieplūst neaptveramo skaitļu rindā. Izplatījuma vērotāji un pētītāji vienis prātis, ka šo noslēpumu cilvēkam nebūs iespējams atklāt. Mēs varam padziļināt savas zināšanas, precīzēt savus aprēķinus, nemaldīgāk noteikt kosma likumības, bet galu galā no cilvēka neatkāpsies lielās neziņas ēna. Tā mūžam darīs skumju cilvēka seju.

Pieņemsim, kā mēs mēdzam to darīt pasaku grāmatā, ka kādā dienā caur kādu neiedomājamu brīnumu, cilvēkam atklātos kosma mīkla, izplatījums klūtu par cilvēka zināšanu mājokli, kas tad notiku? — Tad viņš būtu izdibinājis pēdējo un visu laikmetu lielāko jautājumu. Bet apmierinātā ziņkāre īstenībā nekad nav apmierināta. Tā vairo mūsu zināšanas apetītu, mēs alkstam pēc citām zināšanām. Vai tad tiešām mūsu smadzenēs izdzistu visi jautājumi un mēs dzīvotu lielajā dienvidū? Vai tad tā būtu tā nojēguma reālizācija, ko mēs saucam par mūžību? Bet ja nu mūsos ir zudusi apziņa par sevi, par

savu nevarību bezgalīgā priekšā, vai tad mēs nebūtu jau sevi iznīcinājuši kā apzinīgu sevī vērstu esmi? Vai ar šo stāvokli cilvēks varētu samierināties? Izzinājis visu, cilvēks apstātos, un vai šī viņa apstāšanās jau nebūtu viņa briesmīgā bojā eja, vai tad nepiepildītos tas, kas teikts vecajos rakstos: kas redzējis Dieva vaigu, tam jāmirst?

Vēlēšanās, ko mēs apmierinām, vairs neeksistē. Apmierinājuma brīdī tās mūsos mirst. Mūsos vēlēšanās dzīvo tik ilgi, cik ilgi tās paliek neapmierinātas. Mēs iemīlam kādu cilvēku, piemēram, vīrieti sievieti vai sieviete vīrieti... Šīs būtnes, paklausot savām intimajām dzīnām, nemitīgi tiecas viena pēc otras, pārvarot šķēršļus, grūtības, un beidzot viņi savienojas, bet savienošanās mirklī viņos jau mirst tās jūtas, vēlēšanās, kas līdz šim brīdim bijušas viņu dzīves saturs. Tad uzmācas vientulība un bieži gadās, ka pēc lielākā tuvuma brīža viens otru uzlūko kā svešnieki, viens otru gandrīz vairs neatceras, un viņiem pašiem liekas, ka viņi stāv kāda bezdibēja malā. Un lai šim bezdibenim tiktu pāri, viņiem sevī no jauna jāatdzimst, sevī no jauna jārada mīlas leģenda, mīlas leģenda par nekad neatrodamo, mūžam nezināmo sievieti vai mūžam nesasniedzamo ilgu tēlu — vīrieti. Tai mirklī, kad mēs sevī apmierinām vēlēšanās, mēs sevī kaut ko aprokam, no kaut kā atvadāmies.

Mūsos sākas atmiņu posms, bet atmiņas ir statistisks elements. Īsta esmes izpausme ir dinamiska, un lai šo dinamiku sevī saglabātu, mums atkal jārada jaunas vēlēšanās, jauni mērķi un t. t. Tie ļaudis, kas nespēj radīt sevī jaunas vēlēšanās, jaunus mērķus, bet dzīvo atmiņu krēslā, kļūst nelaimīgi, vientoļi, un daudzi, iekļūdamī šai izjūtu pasaulei, iznīcina savu dzīvi nemaz neaptverdamī, kas viņos īsti norisinās. Tādēļ pamats domāt, ka cilvēks, apmierinādams savas vēlēšanās, zināmā mērā iekšķīgi mirst, bet jaunu vēlēšanos rašanās brīdī atkal atdzimst. Šī iekšķīga metamorfoza nosaka cilvēka iekšķīgo dzīvi un piešķir tai vienreizības mirdzumu.

Absolūtā apmierinājuma pieņemšana nozīmē dezertēšanu no dzīves brīnišķīgās pārdzīvojumu skālas, ko tik dziļi apjautis Ģēte, dzīves būtības formulu ietverdams vārdos: „*Stirb und werde*”.

Noslēpums, ko mēs tiecamies izdibināt, mūsu dzīvei piešķir „*stirb und werde*” iespēju. Top tikai tas, kas darbojas, un darboties var tas, ko kāds spēcīgs dzenulis dzen uz priekšu, neļauj tam rīmties un sevī sastingt. Ja šis dievišķīgais darbošanās ritms izbeigtos, tad apstātos cilvēka dzīvības rotaļa un tā iegrīmu nebūtībā.

Reālā un irreālā pasaule

Reālā pasaule šķirta no irreālās pasaules ar tik plānu kārtu, ka mēs to skaidri izjūtam sapnī. Sapnis ir tieša irreālās pasaules saskarsme ar reālo. Mēs sapnī izzinām kādu jaunu esmes dimensiju, kas īstenībai, resp. mūsu parastajiem jutekļiem nav pieejama. Ja cilvēks zinātu visu, kas notiek ap viņu, viņā, tad viņš vai nu nevarētu nemaz dzīvot, vai arī dzīvotu pilnīgi citu dzīvi, kas nekādā ziņā nelīdzinātos tai dzīvei, ko cilvēks ieradis dzīvot savu piecu jutekļu lokā. Mēs ne mirkli nešaubāmies, ka bez pasaules, ko tvejam pieciem jutekļiem, eksistē vēl bezgalīgi daudzas citas pasaules, kuŗu uztverei mums trūkst attiecīgu jutekļu. Sapņi mums atgādina, ka mūsos ir kāds sestais juteklis, kuŗā neskaidri un miglaini lāgu lāgiem spogulojas tā esme, kas citādi no mūsu apzinīgās dzīves ir izslēgta. Dzīves jēga katrā ziņā nav tikai tā, ko mēs dzīvojam un iekaldinām savā darbā. Tā būtu vientesīgā pietīcība, nespēja iejusties citu iespējamību sfairās. Sapnī mūsu apziņa uztver kādu citu pasauli, kādu citu esmes paveidu, bet mēs no visa tā esam atdalīti, mēs to nevarām pārbaudīt ar mūsu rīcībā esošajiem jutekļiem. Mēs varām pieņemt, ka mūsu esmes ainava būtu divdesmit piecas reizes bagātāka, ja mēs būtu

divdesmit piecu jaunu jutekļu īpašnieki. Tad pasaule klūtu divdesmit piecas reizes dziļāka, divdesmit piecas reizes plašāka. Diemžēl, cilvēks uztver tikai to, kas pieejams viņa pieciem jutekļiem. Varbūt tā ir dabas labvēlība, kas mūs pasarga no nevajadzīgām blakus pasaulem, no dažādiem kosmiskiem trokšņiem, no dažādiem tēliem un citiem iespējamiem fainomeniem. Bet aiz šīs dabas labvēlības mēs jūtamies bezgala niecīgi šai noslēpumu pasaulei, kuŗā esam ieausti. Dienu ritmā cilvēks ļaujas savas šaurās esmes patikai un nepatikai. Viņš, cieši ieķerdamies savas eksistences saknēs, neļaujas locīties no šaubu vējiem, kas nāk no citām esmes sfairām. Un tomēr, ja nu cilvēkam ir lemts saprāts un ja tas tik tālu spēj ieskatīties pasaules problēmatikā, tad viņam godbijībā būtu jāapstājas un jāļaujas arī tām domām, kas ir vairāk nekā viņa dzīve vien, kas ir vairāk nekā šī pasaule vien. Katram cilvēkam dzīvē būtu jāuzmeklē vai nu kāds gudrības orākuls, vai kāds Sokrats, kas laiku pa laikam viņam atgādinātu par citu esmi un par citu esmes veidu iespējamību. Tādā kārtā cilvēkā mostas bijība pret to, kas viņš ir un pret to, kas viņš varētu būt pēc tam, kad viņa esmes apziņa izdziest mūsu jutekļu robežās un ieplūst citās mums nezināmās esmes sfairās. Un jo vairāk cilvēks darītu to savā dzīvē, jo cēlāks viņš klūtu, katra dienu tas uz-

ņemtu kā bezgalīgu dāvanu šai pasaulei, kuŗā viņam lemts kādu laiku dzīvot. Dzīvība ir mistērija, un jo dziļāk mēs to apzināmies, jo vien-tulīgāki mēs paliekam sevī. Dziļā vientulībā cil-vēkam dzimst citas acis, citas ausis, jaunām, tā-lām patiesībām. Nav šaubu, ka cilvēku cēlina viss, kas ir vairāk nekā šī viņa niecīgā pārejošā dzīve. Tie cilvēki, kas nepazīst šīs jūtas, kam svešas nojausmas par tām svētlaimīgajām salām nezināmajās jūrās, nezina un nekad nezinās šo iekšķīgo kāpinājumu, kas reizumis cilvēku pacel līdz tām dievišķīgajām sfairām, ko Dante skatījis savā paradīzē un Nīcše savā svētlaimīgo salā. Iekšķīgi neatkarīgs cilvēks še jūtas kā svētceļnieks, kas zina, ka aiz tās būdas, kuŗā viņam pagaidām lemts dzīvot, ka aiz viņa apziņas un prāta sliekšņa atrodas citas nezināmas pasaules, kuŗas viņš tikai šad un tad nojauž, bet kuŗas viņam nav lemts uzzināt īstenībā.

Kopš Vēdām, kopš Upanišādām, kopš Sokrata un citiem garīgās dzīves atklājumiem cilvēks savā būtībā nav daudz pārveidojies, tas aiz-vien atgriežas pie tiem pašiem kardinālajiem jau-tājumiem: kas esam? kurp ejam? ko piepildām? cik daudz spējam izzināt? Sokrats mūsos vēl dzīvs, un tas mūsos tik ilgi nebūs miris, cik ilgi mēs gribēsim ar viņu kopā doties uz Nezināmo pasauli, kur mēs varētu sarunāties par brīnišķī-gām lietām, kuŗas alkst pazīt Sokrata gars.

Dotības un veikums

Dotības pašas par sevi nav nekas, ja tās ne-pakļaujam neatlaidīgai garīgai darbībai, gribas imperātīvam. Mēs parasti veicam tik daudz, cik gribam. Patiesi jegaumējams ir tei-ciens: „Ja tu gribēsi, tad tu varēsi”.

Nav tik svarīga cilvēka apdāvinātība, cik viņa griba kaut ko reālizēt. Cilvēka reālizācija sākas spēju un gribas sintezē. Visa reālā vērtība ietvejas kādā veikumā, ko mēs piepildām īstenībā ar gribas un spēju mijiedarbību.

Grieķu ārkārtīgās personības — Herākleits, Pitagors, Plotins — dzīvoja kā iekšēju, tā ārēju dzīvi. Bet vispārībā grieķi bija pieķērušies redzamai pasaulei, viņi līdz fanātismam dzīvoja ar acīm. Bet mēs zinām, ka redzes lokā nevar ietvert universu. Kultūras dzīve kļūst dziļāka, ja tās radītājs universam pievēršas ar visiem ju-tekļiem. Patiesa kultūra ir tā, kas pāri instinktiem pacel garīgās vērtības, kas ir vairāk nekā mūsu kailā eksistence. Grieķu lielums izskaid-rojams nevis ar viņu dabiskajām dotībām, bet ar viņu gribu reālizēt vērtības.

Kā atsevišķs cilvēks, tā vesela tauta tiecas pēc pilnības. Un ceļā uz šo pilnību tiek prasīta vērtību reālizācija, kāds veikums. Grieķu iz-pratnē veikums bija svarīgāks nekā spējas, proti,

spējas tikai tai gadījumā ieguva nozīmi, kad tās mērķtiecīgi tika izlietotas kādas vērtības reālizācijai, kas kalpoja gan savas personīgās esmes nostiprināšanai, gan kopības attīstībai.

VIII

Par attiecībām

Cilvēku attiecības ir visai sarežģītas un ne noteiktas. Pats par sevi cilvēks vēl maz nozīmē. Šo nozīmību viņš iegūst saskaņoties ar citiem. Saskarsme ar citiem atklāj īsto cilvēka dabu. Cilvēks, dzīvodams vientulībā, nevar iepazīties pats ar sevi. Vientulība, kuŗu mēs nekad neatstātu, pārvērstos tuksnesī. Cilvēks, dzīvodams un pildīdams savus uzdevumus citu cilvēku vidū, savu vientulību uzmeklē nevis kā tuksnesi, bet kā vietu, kur viņš savā nodabā priecājas vai skumst, noraida vai realizē dzīves uzstādītās prasības. Tā ir gribēta vientulība, tā ir apzinīga vientulība, ko mēs radām savai atpūtai un paši sev. Kas gan cits ir mūsu iekšējais nemiers, ja ne mūsu vientulības dzinējspēks, kas mūs attraisa no parastā un saista pie jaunā, nebijušā, nākošā. Šis impulss mūs krampjaini dzen uz priekšu, un šai dzīves steigā mēs ieraugām jaujas dzīves iespējas, atklājam sevī gan labās, gan sliktās īpašības, vārdu sakot, caur savas būtības

maiņu veidiem un līdzībām tuvojamies savam dzīves piepildījumam, kas īstenībā ir mūsu nemitīgās darbības sekas. Bet viss tas iespējams vienīgi tad, ja mēs ievērojam pareizas attiecības gan pret savu vientulību, gan pret to pasauli, kas atrodas ārpus mūsu vientulības. Šai pareizajā attiecību izpratnē meklējami gan cilvēka dzīves pametumi, gan piepildījumi.

IX

Kādēļ dabas likumi pilnīgi

Dabas likumi ir pilnīgi tādēļ, ka tie pakļauti kaut kam augstākam, bet cilvēku likumi pakļauti vienīgi cilvēkam pašam. Dabas likumus varam censīties saprast, bet nav prātīgi tos aizstāt ar cilvēka mainīgajiem, nepilnīgajiem likumiem. Dabu cilvēks nekad nevar pārvarēt, jo taču pats cilvēks ir daba. Un tiklīdz cilvēks pievēršas savā iztēlē radītajiem noteikumiem un tos nav saskaņojis ar dabas universālajiem likumiem, viņš pagriež muguru pats sev un savai normālajai attīstībai. Liela patiesa gudrība vai māksla neiznīcina dabu, bet gan to papildina.

No kuriennes uz kurieni

Li ai domātu par ko domādami, mēs allaž atgriežamies pie jautājuma: no kuriennes, uz kurieni? Katru dienu vismaz vienreiz mēs prasām: kurp eji? Jā, kurp tad mēs traucamies? Vai visa mūsu dzīve ir tikai trauksme? Kāds mērķis mums jāsasniedz, un kāda nozīme šai mērķa saņiegšanai? Mūsu dzīves gaita pēkšni tiek pārtraukta, mums, neatkarīgi no mūsu gribas vai vēlēšanās, jāuzņemas tādas nastas un tādas kaislības, kas mūs vienmēr tur trauksmes vai nemiera stāvoklī. Amor fati! Baigs brīdinājums dzirdams katrā soli. Jā, kādēļ, kālabad un kurp? Kādam mērķim mēs esam izraudzīti? Kā nodomu mēs pildām?

Mirkli jāapstājas, jāievelkas sevī, jāiegredējas savā dvēselē kā mūžībā. Gremdējoties sevī, mēs nesasniedzam savas būtības dibenu. Vai vispār ir dibens šai dzīlumā?

Neticams klusums pilda mūsu sirdi, kad, atraisījušies no ikdienas rūpēm, raugāmies aizvien neatlaidīgāk, aizvien ciešāk paši savā bezdibenī. Ir tā, it kā mēs kristu, bet nekad nenokristu. Tas ir dzīlums, kas nav izmērījams; tas ir plašums, kas nav pārvarams. Tad liekas, ka mēs laikā dzīvojam kā mūžībā.

Mīts vai patiesība?

*Quam stalus, Japeto, mixtam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum;
Promque quum spectent animalia celera terram
Os homini sublime dedit caelumque huri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vuetus.*

Ovidijs, Metamorfozas I grām.

Ja autājums, kas mani kopš agras bērnības nodarbinājis, ir jautājums par cilvēka izcelšanos. Nevarēju nekādi saprast, ka visas zemes rases būtu Ādama un Ielas bērni. „Kādēļ viens balts, cits melns?” jautāju mātei. Arī māte to nevarēja saprast, bet draudzes mācītājs to izskaidroja ar saules stāvokli: kur saule karstāka, tur cilvēki vairāk apdegusi un viņu āda kļuvusi melna. Kādu laiku ar to biju samierinājies, bet vēlāk atkal modās šaubas, un šodien zinu, ka visi pirmatnējie mīti par cilvēka radīšanu ir tikpat naīvi, cik naīvi ir ziņkārīga bērna jautājumi. Kā bērns neatceras savu dzimšanu, tā cilvēci nav atmiņu ne par savu dzimšanu, ne par savu agro bērnību, un lai šo neziņas tumsu kļaidētu, radās nostāsti par cilvēka rašanos, tā gribēja apmierināt ziņkārīgu bērnu jautājumus.

Jautājums par cilvēka izcēlšanos patiesībā arī šodien vēl nav noskaidrots. Ir tikai hipotezes, kas mūs tuvina īstenībai, un kaut arī šī īste-

nība būtu drūma, tad tomēr cilvēks ar to labprātāk samierinās nekā ar tumsu un bailēm.

Nerunāsim par to, ko nezinām. Mēs nezinām, kā cilvēks radies un kādas bijušas viņa gaitas līdz tai dienai, kad cilvēks sācis apzināties pats sevi. Vissirmākā atmiņa, kas uzglabājusies par cilvēku, ir mīts. Mīti ir vissenākie sapņi. Sapni grūti izstāstīt, izstāstīts sapnis vienmēr atšķiras no redzētā. Sapņotājs tikai miegā zina, ko nozīmē redzētais sapnis, bet pamodīs to parasti aizmirst. Mīts ir kā sapnis, ko nevar izstāstīt. Lai saprastu tā nozīmi, tad tas jāredz no iekšpuses un tam jātic. Tālās atmiņas, resp. mīts stāsta par cilvēku, kas pirmsākumā sevī apvienojis abus dzimumus. Šo būtni sauca par androginu.

Platons par šo mītu vēstī: „Kādreiz dzīvoja trešais dzimums, kas sastāvēja no diviem dzimumiem, vīrieša un sievietes. Šo būtni sauca par androginu. Kad Zevs to sadalīja divos dzimumos — vīrieša un sievietes kārtā — tad katra no divām pusēm sāka meklēt to, no kurās tā bija atdalīta. Un, viens otru atrodot, viņi apskāvās un atkal savienojās mīlestībā. Lūk, kādēļ īstenībā mēs mīlam viens otru: mīla atgriež mūs mūsu sākotnējā dabā, rauga darīt visu, lai savienotu abas putas un tās atjaunotu viņu pirmatnējā pilnībā... Citādi katra puse atsevišķi ir tikai cilvēka viena puse, atdalīta no ve-

selā... Vēlēšanās, kas pamodina atgriezties šai pirmatnējā stāvoklī, ir mīlestība — Erots". *Platon, Symposium, XV, XVI.*

Vai tas ir tikai mīts, ka cilvēks kādreiz sirmā senatnē sevī apvienojis abus dzimumus? Mīts, kā jau teikts, ir vissenākās cilvēka atmiņas, jo visas atmiņas ar laiku mūsos klūst par mītu, légendu. Ko esam aizmirsuši, aizstājam ar iztēli, bet katras iztēles sākumā ir kāds reāls pamudinājums. Mīts par androginu balstās cilvēces pirmatnējās atmiņās. Bet vai mums ir palikušas tikai šīs tālās atmiņas? Pētījot austumu tautu reliģijas, mēs atklājam, ka senās tautas pielūgušas dievu — androginu. Tikai vēlākā laikā šī būtne sadalījās divās dievišķīgās būtnēs: dievē — sievietē un dievā — vīrietī, bet tie tomēr palika cieši saistīti.

Babiloniešu dievības savā pirmatnējā uztverē ir androgīnas: Milita un Sandons; Semiramida un Sardanapals. Uz šī pamata balstās arī Sīrijas reliģijas atziņas. Astarte, viņu galvenā dieve, ir androgīna dievība. Un šīs androgīnisms skaidri atspoguļojas mītā par Adonisu — Bilosu dievu. Kartagā pielūdzta Dido-Astarti ar Melkartes bārdu un tāpat kartagiešu Adoniss, dievs Dols, bija androgins. Arī helleņu reliģijā Kibele ir androgīna. Grieķijā šīs uzskats tika aizņemts no Āzijas tautām: visai tuvīns ir sakars starp frigiešu Kibeli un Astarti,

Atisu un Adonisu: Frigijā bija veltīts templis Afroditei-Kibelei, un senie autori šo Kipras dievi raksturoja ar epitetiem „arsennothelus” un biformis”. Androginais uzskats nebija svešs arī Romas reliģijai, jo Venēra bieži tika tēlota ar bārdu. Romiešu mākslinieki androginu sāka tēlot jau ar izlaidīgu nokrāsu. Tādi gleznojumi ir atrasti uz māju sienām Pompejā, kas tagad glabājas Neapoles diskretajā mūzejā.

Antropoloģiski pētījumi ir pierādījuši, ka ir iespējama abu dzimumu vienlaicīga attīstība vienā cilvēkā, kaut gan mūsdienās tādi gadījumi esot ārkārtīgi reti. Zinātnieks Mögebauers ir novērojis tikai piecus gadījumus, kur vienā cilvēkā attīstās abi dzimumi. Pārējos gadījumos — viens dzimums attīstījies normāli, bet otrs — izzudis. Vīriešu kārtas androginā parasti attīstās vīriešu kārtas organi, bet sievietes kārtas organi tiek simulēti; sieviešu kārtas androginem ir olnīca, bet pārējie organi atgādina vīrieti. Ar androginismu izskaidrojama arī parādība, ka ir sievišķīgi vīrieši (ginosfisia) un vīrišķīgas sievietes (androsfisia).

Šo zinātnisko faktu konstatēšana mums norāda uz cilvēka ķermeņa pārveidošanos tīri bioloģiskajā plāksnē. Cilvēks pats sev ir tikpat liela mīkla, kā visa kosma neizdibināmā bezgālība. Bet cilvēka rašanās jautājumam mēs varam drošāk tuvoties, jo daba kopš cilvēka raš-

nās nav pārveidojusies, nedz sasniegusi augstāku pakāpi, nekā tai bija priekš tam, kad cilvēka, varbūt, nemaz nebija. Atmiņas, kas noteikti saistās ar cilvēces likteni, ir kādus 5000 gadus vecas. Šīs nenoteiktās atmiņas, pēc Spenglera domām, vispirms meklējamas Ēģiptes un Babilonijas kultūrā; tas norāda, cik ļoti niecīgas atmiņas uzglabājušās par cilvēku un viņa likteni. Vai ir bijusi Atlantidas kultūra? Te, runājot ar Tacita vārdiem: „ratio in obscuro”, mēs varam noraidīt, varam arī pieņemt hipotezes par Atlantidas esmi. Pravietiskais mistiķis Merežkovskis šai patiesībai tuvojas visdrošāk, ar vislielāko pārliecību, bet tomēr aiz visa tā plīvo mistērijas, neziņas noslēpums. Mēs nezinām, mēs baidāmies mītam piešķirt īstenības nozīmi... Mūsu atmiņas ir īsas, mūsu gaisma vēl nav dziļi iespīdējusi tumsā, no kuļas mēs baidāmies un kuļas priekšā mēs esam tik nevarīgi. Cilvēks nāk no šīs neziņas tumssas, neziņa ir viņa māte; mēs esam dzimuši viņas tumšajā klēpī un neatceramies viņas seju, ap mums šalc neziņas tumšā jūra. No neziņas neko vairāk mēs neyaram izburt, kā pašu neziņu, t. i. mistēriju, kas ir cilvēka nojautu baigā nakts. Mēs diezgan pamatoti varam gan pieņemt, ka sākumā nebija vīrietis un sieviete, bet androgs, par ko Platons stāsta kā par trešo dzimumu, kas eksistējis pirms cilvēka. „Dzīrās”

tieka atgādināts šis mīts par cilvēku androginu un vēstīts kā par milzu cilti, kas bijusi tik stipra, ka sacēlusies pret dieviem, un Zevs, redzēdams viņu spēku un lepnumu, to sadalījis divās daļās: vīrietī un sievietē. Turpretī mīti ar reliģiozu nokrāsu par cilvēka izcelšanos ir naīvi, un to nozīme mūsdienu cilvēka zinātnes gaismā ir zaudējusi savu vērtību.

Pirmais cilvēku dzimums, par kuļu mums uzglabājušās atmiņas, un kuļu kā retu eksemplāru daba uzglabājusi sevī līdz mūsu dienām, ir androginu dzimums. Androgins ir tagadējās cilvēces pamats. Gluži pamatoti varam domāt, ka androgins pirmsākumā bija vairāk sieviete nekā vīrietis. Vīrietim dzīvības radīšanā piešķirta ļoti niecīga loma. Vīrietis no sievietes atdalījās bioloģiskās evolūcijas ceļā; pieņemsim, ka kādreiz tālā senatnē bija divi androgini, kas dzīvoja kopā, viens pildīja vīrieša, bet otrs — sievietes lomu. Tā pamazītēm sāka izveidoties tagadējais cilvēces dzimums. Šī parādība vēl tagad novērojama seksuālajā pasaulē. Un šai pieņēmumā mums atklājas, ka sākumā bijusi sieviete un tikai vēlāk no sievietes ir pakāpeniski izveidojies vīrietis.

Dabā un kosmā attīstības likumi ir apslēpti, bet, kopā ar Aristoteli, mums jāatzīst, ka mēs kosma centrā būtu dieviem līdzīgi, ja mums būtu atklāta parādību pirmcēlonība. Te sākas

cilvēka atziņas traģēdija. Šī traģēdija liek mums atcerēties mītu par Prometēju: viņš piekalts pie neziņas tumšajām klintīm, un viņa garu katru dienu atlaižas plosīt šaubu ērglis. Viņa ciešanām nav gala. Vai tiešām radīsies tāds Hērakls, kādu aiz līdzcietības pret Prometēju bija radījis Aischils un kam tas lika atbrīvot nebeidzamo ciešanu mocīto Prometēju. Mēs šo to uzzinām pēc zīmēm un nojausmām, pēc novērojumiem un līdzībām, mēs izveidojam zināmu pasaules ainavu un pāri šai ainavai vēdinās lielais dzīvības un nāves noslēpums.

XII

Laikmeta rats

No jauna rodas jautājums — vai cilvēks veido laikmetu, vai arī laikmets cilvēku? Sabiedrisko dzīvi veido duālistiski spēki, un tādēļ grūti izšķirties kā par cilvēka nozīmi laikmeta veidošanā, tā par laikmeta nozīmi cilvēka veidošanā. Ir bijušas domas, kas nesatricināmi aizstāvējušas viedokli, ka tas ir cilvēks, kas rada laikmetu, bez cilvēka nav nekā un nevar būt. Cilvēks ir visu sociālo parādību alfa un omega. Bet ir arī cits viedoklis, kas apgalvo, ka cilvēka likteni nosaka laikmeta rata griešanās. Šā viedokļa pārstāvji aizrāda, ka naīvi

būtu domāt, ka cilvēks vairāk nosaka ar savu darbību un gribu nekā tam lēmuši tie iekšķīgie spēki, kas mūsu saprātam apslēpti un nezināmi. Katra cilvēka atklājumos, darbos, alkās izpaužas sava laikmeta diktētais nenovēršamais un negrozāmais liktenis. Laikmeta straumei nevar spītēt neviens, un ja kāds to dara, tad tas kā nieks un puteklītis aiziet bojā. Kas notiek šai pasaulē, tam tā jānotiek notikumu ritmā; pretestībās, reakcijās un bojāejās izveidojas un nostiprinās cilvēces raksturs. Nav vainojams Bordža, nav vainojams Napoleons, bet gan apstākļi, kas viņus izvirzījuši, kas viņiem ierādijuši vietu vēsturē. Nav vainīgs individs, bet laikmets, kas šo individu pamudina darboties un izpaust šī laikmeta gribu.

Abi šie apstākļi man vienmēr likušies ie-sniedzamies galējībās. Tie nonāk strupceļā un neatrisina to problēmu, kādu mēs gribētu atrisināt, ja ir runa par individu un laikmeta attiecībām. Pirmā gadījumā individuam piešķirta pārāk liela nozīme; ir tā, it kā gleznotājs, neievērodams pareizu perspektīvu, ainavu piepildītu ar pārmēriku viena priekšmeta zīmējumu, ciņiem priekšmetiem neatstādams vietu. Šis zīmējums, lai cik pilnīgs tas būtu, skatītājā tomēr atstāj nomācīgu iespaidu. Priekšmets pareizā ainavas perspektīvā iegūst plastiku, un skatītājā tas atstāj atraisītu iespaidu. Ja nu individs ir

tas, kas nosaka laikmeta rata griešanos, tad būtu jāpieņem, ka laikmeti veidotos taisni tā, kā cilvēks to iecer un tiecas reālizēt. Mēs pazīstam vēsturē lielas personības, kas ar lieliskiem plāniem izgājuši veidot vēsturi un raudzījuši laikā iekaldināt savu darbu. Bet, diemžēl, cilvēka ieceres gaužām reti nonāk līdz tādam piepildījumam, kādu tas vēlējies. Te mums pamats būtu runāt par vēstures irracionālitāti. Pēdējā mirklī, kad liekas, ka nu piepildīsies mūsu ieceres, tās gandrīz jau sataustāmas ar roku, tūlīt mēs tās redzēsim, tās baudīsim, ar to saturu pildīsim savu dzīvi. Bet — viens mirklis, viens putna spārna pieskāriens, un viss, kas šķita tik tuvs un piepildāms, sabrūk un aiziet bojā. Tas liecina, ka individu nozīme laikmeta veidošanā nav absolūta, bet gan tikai relātīva.

Bet tie, kas izslēdz individu nozīmi laikmeta veidošanā, liek visu svaru uz atziņu, ka tas ir laikmets, kas vada, nosaka un piepilda cilvēka dzīvi. Šis fatālistiskais ieskats izslēdz kuļu katru individu pašerosmi, gribu, darbību; individs it kā klūst par rīku kāda nerēdzama ārpus cilvēka esoša spēka varā. Šis uzskats klūst ērts tiem, kas negrib uzņemties personīgo atbildību, kas negrib atbildēt par saviem darbiem nākotnes audžu priekšā.

Abi šie viedokļi būtībā nav pareizi, jo pirmsais, piešķirdams absolūtu nozīmi individuam,

otrs — laikmetam, izdzēš sintezes iespēju. Te vietā būtu jāatgādina Hēgelja (Hegel) ģeniālais atklājums — teze un antiteze. Pareizāk būs, ja pienemam, ka individs ietekmē savu laikmetu, un laikmets — individu. Šai mijiedarbībā veidojas kā cilvēku, tā laikmetu liktenis. Trešais, ko mēs varētu saukt par sintezi, tas ir nepiepildāmais pilnības ideāls, ideāls, ko Hēgelis, līdzīgi Platonam, meklē metafizikā: Platons to meklē ideju pasaulē, Hēgelis — Dievā.

XIII

Florences vīzija

Redzīga acs Florencē var saskatīt to, ko meklē katra jauna sirds, par ko daudzās valodās un daudzi rakstnieki caur putekļu kārtām runā no bibliotēkām. Te cilvēka darbs, ilūzijas un sapņi parādās kā rakete, ko svētku dienās raida gavilnieki.

Ufficiju galerijas ar savām kolonnu ailēm un slaveno vīru nišām mūs tur savā varā; tur drūmst sevis mocītājs, nemierīgais trimdinieks Mikel-Andželo; tur gaiši raugās asais dzīves vērotājs un pazinējs, cilvēka ziņkāres simbols — Leonardo da Vinči. Viņš pratis savu dzīvi skaisti dzīvot, bet vēl skaistāk piepildīt. Tur domās grimusi raugās Galilēja seja, kas pirmā

iedrīkstējusies pavērties debess sarežģītajā mechanikā; viņš pirmais, šausmās nodrebot, aptvēratos maldus, kādos cilvēks dzīvo. Un kad viņš 69 gadus vecs, inkvizīcijas priekšā, ceļos nomeities, noliedza to, ko viņa paša acis bija redzējušas, viņš izmisis kliedza: „*Eppur, si muove!*” Tur Donatello, kas ar stingru roku akmenī un bronzā iemūžināja cilvēka neatkarīgo lepnumu, pirmatnējo spēku un gara virmojošo enerģiju; tur Džotto, kas savu gleznu zeltaino krāsu sīluetos un tēlos ieplūdināja dzīves burvīgumu; tur Dante, kas lielā klusumā savā sirdī glabā rūgtumu, un kas, par spīti ellei, prata lepni stāgāt savu dzīves celu, visgrandiozākā kārtā sev uzceldamis pieminekli Dievišķīgajā komēdijā; tur Petrarka, kas liegi prata izburt no savas līras skaņas un uzmeklēt sirdis, kam tās veltīt; tur Bokačo smīnīgs un reizē labvēlīgs. Viņš prata tiesāt, bet prata arī piedot. Viņa satira nebija Zoila vai Aretino indīgā pātaga, ar kuļu šaustais neatlabis aizgāja bojā. Bokačo satira apvienojusies ar humoru, viņš tic cilvēka dievišķai līdzībai, viņš pātagoja tos, kas savās rīcībās bija kļuvuši lopiem līdzīgi. Tur Makiavelli, drūms, saīdzis, noraugās uz ļaudīm. Viņš neticēja cilvēka cēlākajām tieksmēm. Viņš cilvēku uzskaņīja par nenovīdīgu, neuzticīgu, zemisku, nepateicīgu, glēvu, zvērisku un nežēlīgu būtni, ko savaldīt var vienīgi neaprobežota vara. Tur sv.

Frančesko, kas prata mīlēt pat brāli vilku, viņš pateicībā cēla rokas pret debesīm par to, ka varēja skatīt sauli un basām kājām sajust rasoto zāli; tur Čelini, renesances pašapziņa, nesalaužamais vīrišķības iemiesojums, mūžīgā nemiera simbols. Viņš ir renesances dvēsele, kas bija aizmirusi ceļu uz Dievu un staigāja ceļu uz sevi pašu, kā visa sākumu un galu.

Lūk, Palazzo Vechio, kuļas zobveidīgais un slaidais tornis gadsimtiem ilgi noraugās cilvēku audzēs. Tas savā sirmajā galvā glabā atmiņas par to dienu, kad viņa priekšā sadedzināja viduslaiku personifikāciju — Savanarolu, šo kvēlo, tēraudaino mūku. No šī torņa zvanu rīklēm ir atskanējušas skaņas, kas tautu aicinājušas pie ieročiem.

Lūk, Ponte Vechio ar savām vecajām mājiņām, galerijām, kas kā noslēpumaina eja Ufficias savieno ar Palazzo Pitti, Arno otrajā krastā. Santo Croce ar saviem kapu akmeņiem. Tur audžu audzes ir nākušas un tempļa mierā meklējušas mieru savām dvēselēm. Tur Dantes tukšais sarkofāgs, kas uzcelts nevis Dantem par godu, bet par dekorāciju pašu florencešu godkārības apmierināšanai. Tur dus Mikel-Anđelo, Galilēja un citu Italijas slaveno dēlu pīšļi. Kaut kas nekustīgi drūms, vēss un stindzis mājo šī mauzoleja sienās. Kaut kas niecīgs, nožēlojams un traģisks mostas klusā vērotāja sirdī, kas

neko vairāk nemeklē šajā kapu un altāru sabiedrībā, kā vienīgi pats sevi. Aukstie un vecie akmeņi stāv nekustīgi un mēmi gadu lēnajās gaitās; bet arī akmens sadilst, sadrūp un pārvēršas putekļos. Telpā un laikā nav saglabājama mūžības līdzība. Pāri kapiem, pāri svēto nišām, pāri altārim pleš savus neredzamos spārnus lielo pārvērtību nesējs — laiks. Viņa skreja ir kaut kas sāpīgs, kaut kas neatpestīts un drūms. Dzīve, tā ir īsa nopūta, īss acumirklis, īsa satikšanās un šķiršanās ar lietām un cilvēkiem. Kas radījis šo un citas pasaules izplatījumā, tam jābūt drūmam, kā cilvēkam miršanas un bērnam dzimšanas brīdī.

Kalni un saules svelmīgais skurbums Florencēi piešķir mūžīgi ziedošās, kautrās un nekad neiegūstamās jaunavas līdzību. Katra tuvošanās viņai ir bezgalīga, un katrs iegūšanas mēģinājums ir veltīgs. Viņa kautri un vēsi smaidīdama aicina, viņas lielajās un zaļajās acīs mirdz dīvains, aizplīvurots smaids, tas saista neredzamām saitēm, un nemierīgākās dvēseles ļaujas šai varai un uz brīdi atrod mieru. Florence cilvēku apstādina, bet šajā apstājā viņš negaļaikojas un neiemieg, viņš garīgi kļūst jūtīgāks, redzīgāks, un viņā mostas ziņkāre. Ja Florence nevar pālīdzēt atbildēt uz visiem jautājumiem, tad tomēr te celotājs sevi apmierina aistētiski un vis-skaidrāk varbūt sāk izprast vēstures nozīmi.

Florence bez liegā daijuma, bez noslēpu-mainā smaida vēl mājo savāda nopietnība, ko visdzīlāk izjūtam Mediči kapellā. Mikel-Andželo te cēlis vairāk pieminekli savam nemirstīgajam garam nekā Mediči slavai un pīšiem. Te atradusi izpausmi Mikel-Andželo lielā vientulība, un šie marmorā cirstie tēli skatītāju pilda ar to vientulību, ko mēs varam izjust vienīgi augstos kalnos. Šī vientulība mūs paņem savā varā un mūsu apziņā izdzēš sīko, nesvarīgo, nenozīmīgo, mēs paceļamies pāri ikdienai, mēs redzam pasauli attālināmies un pazūdam no mūsu redzes loka. Mēs ielidojam it kā lielā neaptveramā templī, kur mūžība iešalcas, un cilvēks nezina vairs laika, notikumu; viss tas viņa galvā izzūd. Tas ir metafiziskais pārdzīvojums, ko mūsos izraisa Mikel-Andželo tēli. Bet tas būtu vienpusīgs Mikel-Andželo gara pārdzīvojums. Viņa tēlos ir arī kaut kas cilvēcīgs; ja mēs tā dzīlāk ieklausāmies, tad dzirdam, ka kaut kas rūgti raud, brīžiem kaut kas smejas un klusi aicina... Mēs gribam paklausīt šim aicinājumam, mēs gribam piecelties un steigties, bet mūsu locekļi kā svina pielieti, un galva smagi sveras uz krūtīm. Gribas runāt, jautāt, bet vārdi atsakās klausīt, jautājumi liekas zaudējam savu nozīmi.

Kādēļ traucēt to, kas savā vientulībā gribēja

būt kā akmens, kas gribēja dusēt un nevēlējās, lai viņu kāds traucētu?

Mikel-Andželo gara klātiene uz dod vienreizīgus jautājumus par cilvēka garu un tā robežām. Mikel-Andželo pasaule ir kaut kas sevī neatpestīts un bezgala vientulīš. Viņš prata akmenī izteikt savas domas, bet personīgā dzīvē nespēja atrast to pilnības punktu, kas cilvēkā rada līdzsvaru starp personīgo un pārpersonīgo, starp īstenību un sapņiem. Viņš, kas juta dzīlāk un sevi piepildīja vairāk nekā viņa laikmeta biedri, tomēr nespēja atrast pats sevi, nespēja savu iekšķīgo dzīvi piepildīt ar to ģenija lielisko gaismu, kas viņam bija dota. Viņš aizgāja un atstāja par sevi stāstu, kuŗā klausoties mēs lielās skumjās apzināmies, ka cilvēka darbs tiek sākts, bet netiek pabeigts. Nevienu darbu, ko Mikel-Andželo bija sācis, viņš neizveidoja līdz galam. Varbūt, tas tādēļ, ka viņš gribēja vairāk nekā cilvēks iespēj; un tiešām, Siksta kapella liecina nevis par cilvēka, bet kāda titāna cīņu un veikumu. Bet statuja, kas visvairāk līdzinās pašam Mikel-Andželo ģenijam — tas ir viņa Mozus.

Florence vīzija mūsu acīm vispilnīgāk atvejas, kad lēniem soļiem, kāpnes skaitīdam, kāpjām San Miniato kalnā. Tās ir tās pašas kāpnes, pa kuŗām Dante ir kāpis no elles šķīstīšanās kalnā. Un mēs, kas esam noguruši paši no sevis, kas neesam atraduši vai arī pazaudējuši vi-

sus draugus, kas jūtamies vientuļi, kad bezcerīgā garlaicība nolaiž pār mums savus spārnus, tad mums jāatstāj savas dzīves ieleja un jākāpj pa šim kāpnēm, lai aizmirstu to, ka mūs neviens nesaprot un ka mēs nevienam neesam vajadzīgi. Klausoties uzmanīgi, skatoties gaiši mēs dzirdēsim, ka sienāzīša dziesma ir kaut kas no kosmiskās simfonijas un olīvu koku mirdzošajās lapās atspoguļojas labo ģeniju acis. Vientuļie koki laipni noliec savus čemurainos zarus un sarga mūs no elles, ko esam atstājuši lejā. Debesis tad šķiet mums tuvākas, un sirds, šī mūžības zinātāja, atveļas tam spēkam, kas radījis lietas un cilvēkus, visam piešķirdams vienreizības nozīmi šai nemitīgajā dzīves plūsmā, kas aizšalc no tālajiem pagātnes gadsimtiem uz nesasniedzamajiem nākotnes kalngaliem.

XIV

Mikel-Andželo un Dante

Viens mīlēja grieķus, otrs romiešu gara sintezi — Virgiliju. Viņi abi prata apbrīnot, pieļūgt, nekopēdami savus meistarus. Viņi iekšķīgi palika uzticīgi savam ģenijam un savai ticībai. Mikel-Andželo un Dantes kristiānisms bija pilns drosmes, tas nebija mūsdienu aukstais un ierēdnieciskais kristiānisms, tas bija jaunības apgaro-

tais spēks, tas nebija tikai morālskais vai reliģiozais pienākums, bet sirds neatvairāmais aicinājums.

XV

Skumjas

Skumjas ir emocijas, kas visgrūtāk noteicas un vismazāk pašas par sevi iedomājamas. Tās saistītas ar visu mūsu garīgo un organizko dzīvi. Skumjas vispilnīgāk ietvejas četros vārdos: sāpēs, mokās, bailēs un ilgās. Tās ir katram cilvēkam pazīstamas. Platons Erotu sauc par nabadzības un bagātības bērnu, proti, katrai mīlai jābūt arī nelaimīgai, jo tās pamatelements ir ilgas, un tās mūsos nezūd arī apmierinājuma brīdī. Tādēļ īstās mīlas meklējumos never atrast patiesu apmierinājumu. Protams, apmierinājums iespējams vēlmju robežās, bet šis apmierinājums parasti pārvēršas par garīgā stulbuma pazīmi. Cilvēka dzīves gaitas tinas skumju plīvurā, tāpat kā augstās kalnu gāles miglā. Skumjas cilvēkā un migla dabā ir mūsu radības sākums.

Atmiņa un apziņa

Varbūt kopš mūžu mūžiem ir eksistējušas lie-tas, bet tas, kas eksistēja, bija akls un tumšs, un par šo tumsu un aklumu nav uzglabājušās ne-kādas atmiņas. Tāpat dzīve, varbūt, ir bijusi kopš mūžu mūžiem, bet mēs to nezinām, un to va-rejām uzzināt tikai tad, kad sākām atcerēties, kad nebijām vairs pirms un pēdējais cilvēks, bet bezgalīgās pagātnes un nākotnes kēdes lo-ceklis.

Radīšanas vēsture nesākas ar apziņas atmo-šanos. Apziņa eksistēja jau rudimentārajā laik-metā: izjūtas un emocijas ir aklas, sāpes kurlas, vēl trūka atmiņas, kas tās apgaismotu. Pasaules radīšana nesākas ar apziņu, bet gan ar atmiņām.

Jautājums par apziņu radās tikai inteliģences nobrieda laikā, bet ar šo jautājumu nesākas ne-viena kosmogonija. Vispirms bija mīts, kā tāla atmiņa, un tikai daudz vēlāk cilvēks iemācījās apzinīgi jautāt.

Kanta padoms

Kants mēdza teikt saviem skolniekiem: es jums neiemācīšu noteiktu filozofiju, bet gan do-māšanu. Manuprāt, tas ir labākais padoms,

kādu var filozofs ieteikt tiem, kas to klausās vai lasa. Ja mēs pazīstam kādu noteiktu filozofiju, bet neesam iemācījušies domāt tā, lai izteiktu sevi, tad filozofija ir bijusi veltīga. Filozofija netiecas mācīt, bet rauga izteikt to, ko kāds fi-lozofs ir sapratis vai gribējis teikt, jo nav no-teikta ideāla, kurā mēs varētu sevi iedzīvināt. Nav tāda stāvokļa, raugoties no dabas viedokļa, kurā cilvēks varētu palikt absolūti nemainīgs. Viss attīstās un veidojas savstarpējā sakarībā, un kur tas tā nav, tur beidzas dzīve. Neviens nevar dzīvot pēc kaut kāda parauga, jo katrs ir vien-reizīgs dzīves loceklis, un katram ir sava vērtība. Tikai tur būs iespējams augstākā cilvēka tips, kur tiks atzīts cilvēks kā dzīves loceklis pats par sevi ar savu dzīves neaizstājamo centru. No šejiennes izriet arī nepieciešamība pēc cita cil-vēka; cienīšana un godāšana vienmēr iemājo to cilvēku sirdīs, kas atraduši savu vietu dzīvē, sa-prot, cik grūti par šo vietu bija jācīnās, un tādēļ tas godā un cienītos, kas, līdzīgi viņam, ir mek-lējuši savu vietu šai dzīvē un raudzījuši to apliecināt ar savu darbību. Lietas iegūst vērtību, kad mēs tās uztveram pašas par sevi. Bet lai šī uztvere varētu notikt mūsu apzinīgajā dzī-vē, tad mūsos jāizkopj saprašanas spēja. Sapra-šana visam piešķir nozīmi, un tās gaismā atmirdz vissīkākā un vislielākā lieta kosmā.

Tikai zināmas teōrētiskas un filozofiskas at-

ziņas pārstāvim ir sistēma, bet filozofam, kurā apziņa centrēta saprašanā, tāpat kā mīlētāja apziņa mīlestībā, nav noteiktas sistēmas.

XVIII

Laikos, kad zūd dzīves pamati

L aikos, kad zūd ierastās dzīves pamati, kad ti-kumi lielāki par cilvēku mērķiem un nodomiem, kad vienā mirklī gadu simtiem aizstāvētie uzskati un dievišķotie cilvēki pārvēršas par kāju pameslu, kļūst par izsmieklu un nievājumu, tādos laikos cilvēks izjūt savu bezgalīgo niesību, savu nenozīmību: tie, kas paliek patiesībai uzticīgi, vientuļi klīst šai nepārredzamajā gruvešu pasaulē, zem kuriem dus viņam dārgie aizgājēji un nepielūdzamajā dzīves cietsirdībā rauga saglabāt sevī savu cilvēcisko cieņu; bet tie, kas ierauti chaotiskajās kaislībās, pazaudē paši sevi, metas dzīves straumē, uzpeld tās virspusē un visur, kur vien iespējams, atgādina savu esmi, to rādīdams tādā gaismā, runādams tādu valodu, kāda acumirklīgajā situācijā izdevīgāka. Tas ir chaoss, tas ir pūlis. Labākie cilvēki paliek savā vientulībā un iemācās klusēt. Pūlis, atbrīvojies no sevis kā lielākā sloga, izposta savu vienību vispārējā chaosa vairošanai. Cik daudz cilvēku nav aizgājis bojā šajos likte-

nīgajos gados. Āziātiskais chaoss aizrāva sev līdzi tos, kas sevī nesa pūli, kas bija pūlis, kas neizturēja savu vientulību, kas salūza un tika ierauti pūļa radītajā varmācības ellē.

XIX

Cilvēks ir kaut kas konkrēts vienīgi pats sev. Citam tas nav nekas vairāk kā gaŗām slīdoša doma. Kas citam mana pieredze, manas ciešanas, manas ilgas? Nekas vairāk kā doma vai tukšums, ko ne pārdzīvo, ne apzinās, ne saprot.

Cilvēkā varbūt visizteiktākā tieksme ir: sevi noenkurot kādā vērtībā, kas būtu drošāka nekā viņš pats. Lūk, tādēļ mēs gribam piederēt sievietei, bērniem, idejai, tautai... Piederot kaut kam, cilvēks klusina savas vienpatības ciešanas, remdina savas alkas pēc atpestījuma.

XX

Labāka nākotne būs iespējama tai gadījumā, kad cilvēkam būs lemts sekot savai dabai. Laupot cilvēkam šo iespēju, mēs viņam laupām visu: viņa personīgo brīvību, visdārgāko, ko cilvēks nemitīgā un smagā cīņā iekaļojis. Personīgās brīvības apziņa cilvēkā izraisa viņa pozitīvākos spēkus, viņā mostas dziņa veikt darbus, kas aplie-

cinātu viņa personību. Ir neticami, ka mūsdienu cilvēks var pieņemt masu par pasaules pārveidošanās principu. Masā individuālām ir piešķirta tikai lietas vērtība, tanī cilvēks tikai kaut kam der, bet pats sevī nav itin nekas. Izkopt sevī individuālās īpatnības un tās aizsargāt iepretī māsai nozīmē sevi paglābt nākotnei.

*

Kā atsevišķā cilvēkā, tā veselās tautās ir spēcīga dziņa saglabāt savu vienību. Ja šī dziņa apsīkst, tad sākas sairums — bojā eja. Individuālisms — atsevišķa cilvēka saglabāšanas veids, nacionālisms — veselas tautas; universālisms — visas kultūrālās pasaules solidāritātes apliecinājums.

XXI

Ja vārdi nesaskan ar patiesību, tad kultūras dzīve valstī nevar zelt: dzeja, filozofija, mūzika, reliģija, tradicijas; likumi tad nav vairs cieņā, attīstās spekulanta tips; māksla un zinātne vairs netiek turēta godā. Jo augstāka kāda valsts iekārta, jo vairāk vārdiem jāsaskan ar darbiem; ja šīs skaņas trūkst, tad valsts lietās iestājas demagoģija un likumu vietā anarchija. Vārdos nedrīkst būt nekā tāda, kam nebūtu īstenības nozīmes. Laba valsts iekārta nevar iztikt bez kār-

tības, likumiem un apzinīgas likumu pildīšanas. Kur tas netiek ievērots, tur zūd hierarchija, sākas sairums un chaoss. Vārdiem jābūt saskaņā ar darbiem, tikai tādā veidā valsts pierāda savu stiprumu un tās vīru augsto kvalitāti.

XXII

Ideālu izvēles eksklūzīvitāte, ideālu dogmatisms mūsdienu cilvēku novēl līdz nepiedzīvotam antagonismam, līdz katastrofālai eksplozijai. Citu ideālu nesaprašana izraisa tās nežēlīgās cīņas, kas aprij un iznīcina cilvēces kultūrālās un materiālās vērtības. Mūsdienu antagonisms aizsniedzis galvu reibinošas nesaprašanās virsotnes, pasaule caur nesaprašanos iemesta vislieļākā cilvēces postā — kaŗa ketnās. Atrast pareizas mērauklas pasaules pareizas kārtības uzturēšanai nozīmē atrast universālu ideālu, kura vārdā atsevišķi cilvēki un tautas varētu saprasties. Iekām tas nebūs noticis, tikmēr kaŗam nebūs beigu zemes virsū. Universālas patiesības atklāšana un tās reālizācija ir nākotnes cilvēces uzdevums. Ja tā neizpratīs šā uzdevuma svārīgumu, tad tā, līdzīgi mums, grims postā un asiņīs. Cilvēce patiesi atdzims saprašanās garā.

XXIII

Mūsdienu laiku var salīdzināt ar vislielāko pārvērtību laiku pasaules vēsturē, proti, kad pagānisko ēru aizstāja kristīgā ēra. Tagad kristīgo ēru aizstāj jaunais laikmets — sociālā ēra.

Sociālās ēras sākumi rodas 18. gadsimtā un tā top, briest veselus divi gadsimti, līdz tā izkristalizēsies noteiktās sociālās formās. Krisīgā ēra jāuzskata par mirstošu ēru, tā savu vietu nodod sociālajai ērai, kuļas izveidošanās un reālizācija ir nākotnes uzdevums.

XXIV

Mūsdienu jaunatne

Mūsdienu jaunatne lielo notikumu, smago ciešanu līdzgaitniece, nes sevī dīvainu pasauli: neticību ārējām varām, neticību ideāliem: tā stāv dzīves dienvidū un alkst konkrētu mērķu. Aktīvais cilvēks nedomā, bet paklausot dažādiem impulsiem — darbojas.

Jauni cilvēki pazīst to rūgtumu, kas vēlākos gados pamazām atkrīt, proti, nesaprašanas rūgtumu... Šo rūgtumu vairāk vai mazāk mēs visi reiz esam pārdzīvojuši. Ir laiks, kad domājam, ka esam izslēgti no visas pasaules un citu saprašanas. Liekas, it kā mēs dzīvotu ledainā vientulībā. Šai laikā rodas vislielākā nepiecie-

šamība pēc sevis izteikšanas, un tādēļ jaunībā gandrīz visi esam mēginājuši sevi izteikt vai nu savā dienas grāmatā, vai rakstīdam i dzejas. Jaunatne tādā kārtā meklē ceļu uz ārpasauli un rauga atbrīvoties no savu pārdzīvojumu pārpilnības. Pirmbūtībā cilvēks ir vientuļš. Šī vientuļība kļūst kāasta un, no tās atbrīvojoties, mēs tiecamies savu pārdzīvojumu izteikt vārdos: cilvēka visprimitīvākais izteiksmes veids ir ritmisks pantīš, un jaunatne neapzinīgi, sava pirmatnējā impulsa varā atrodoties, sāk rakstīt dzejas. Tas ir dziļš pārtapšanas brīdis, proti, kad cilvēks atstāj savu vientulību un meklē ceļu uz konkrēto pasauli, kas pirmajā laikā liekas tukša, neapdzīvota. Tie, kas dzīvo ar mums, liekas mūsu intimākajām tieksmēm naidīgi un nelabvēlīgi. Tādēļ kļūst saprotama tā nesaskaņa, kas bieži rodas starp vecākiem un bērniem, starp skolotājiem un skolniekiem. Topošs cilvēks ir bezgalīgi trausls instruments, un kas to pareizi grib ieskaņot dzīves lielajā orķestrī, tam jābūt piesardzīgam savos vārdos un savās rīcībās attieksmē pret jaunajiem cilvēkiem.

Mūsdienu jaunatnei trūkst garīgās intimitātes, tā tiek ievirzīta pārāk racionāli, novesta tai stāvoklī, kur dvēsele pati sevī sāk noslāpt. Intimitātes trūkums vairo garīgo nabadzību. Ja mēs gribam savu jaunatni redzēt garīgi bagātu, tad tā jāpamudina kultivēt garīgo intimitāti. Šī inti-

mitāte vēlākā dzīvē ir nepieciešama ģimenes radīšanai un tās nostiprināšanai.

XXV

Vienlīdzība

Nekas man nav licies tik aplams kā vārds „égalité”, ko lasām pazīstamajā franču republikas devīzē. Par vienlīdzību varētu runāt tikai tai gadījumā, kad pēkšņi pasaules organiskā attīstība apstātos un visus cilvēkus izgatavotu pēc slīdošās lentas sistēmas: ar vienādu reaģēšanu, domāšanu un jušanu. Kad pasaules skatuve parādītos šie „sērijas cilvēki”, tad viņu devīze varētu būt „égalité”. Daba pazīst hierarchiju, tai sastopami kalni, ielejas, līdzenumi, dzelmes un sēkļi. Leonardo da Vinči ir pētījis un atzinis, ka visā savā dzīvē nav atradis divus vienādus kastāņus, kaut gan visi tie augusi uz viena koka, saņēmuši vienlīdzīgu barību gan no koka sulas, gan no gaisa un saules. Jo organiskāk kāda tauta vai cilvēks ir attīstījies, jo asāk tas apzinās savu vienreizību citu tautu un individu vidū. Dzīvo cilvēku vidū reālizēt vienlīdzību nozīmētu to pašu, ko dabā nolīdzināt kalnus, aizbērt ielejas, piepildīt dzelmes un visu pārvērst par līdzenu-mu, vai arī brīnišķīgi diferencētu dzīvnieku vai stādu valstību pārvērst vienā sugā. Dabas bū-

tība raksturojama ar visraibāko kontrastu ainavu: blakus bezgalīgi daiļiem radījumiem mājo nejauki, derdzīgi radījumi, blakus ielejai paceļas kalni, blakus kalniem izplešas klajumi. Bet visneparastāko kontrastu ainavu atklāj cilvēku izskats, viņu iekšķīgās dzīves reāgences, domāšana, pārdzīvojumi.

Vienlīdzības princips valsts dzīvē nozīmē kādas tautas individuālo nāvi. Šī principa pretendabīgo iedarbību tautas attīstībā rāda Perū valsts iekārta. Perū valstī dzīvoja tikai viens cilvēks — karalis Inka — zemes saule; pārējie cilvēki bija tikai viņa ēnas. Viņš vienīgi īstenībā esošais, pārējie — tikai šķitums; viena esme — visu neesme. Inka mācīja vienlīdzību: visiem jābūt kā gaismai. Viņš savā valstī bija reālizējis komūnismu, vienlīdzības principu.

Bet nāca diena, kad spānu kaŗa kuģi piestāja pie krasta un no tā nokāpa 300 konkistadori — Francisko Pisarro vadībā. Rūdīto, bezbailīgo spāniešu saujiņa iekaņoja Inkas valsti. Inkas pavalstnieki nespēja izrādīt pretestību, jo patiesi esošais bija vienīgi karalis, bet visi pārējie tikai uzpūstas mūmijas, un tās sabira, tikko pieskārās spāniešu īstenībā rūdītais zobens.

Pakļaut cilvēkus vienlīdzības principam nozīmē tiem izoperēt dvēseles. Perū karalis sa viem pavalstniekiem bija izņēmis dvēseles, un

tie bija kļuvuši par dzīvajiem miroņiem. Valstī bija tikai viens dzīvais cilvēks — karalis; kad tas tika uzveikts, bija uzveikta visa valsts.

XXVI

Dzīves vienreizība

Mēs esam dzimuši ne tikai tādēļ, lai cīnītos, bet arī lai dzīvotu. Cīņa ir tikai līdzeklis dzīvei. Mēs gribam dzīvot, pirms mirstam. Nāve mums ir droša, bet dzīve ir visnedrošākā no visām lietām, tādēļ mēs to par visu vairāk mīlam, tādēļ par to visvairāk esam norūpējušies, vairāk par citu tai veltījam savu uzmanību. Dzīves vērtība ir vienreizīga, un tādēļ tā mums jāsargā, jātaupa, jāizkopj, jāizveido līdz iespējamai pilnībai. Ir tikai viens bauslis dzīvē: pareizi nodzīvot savu dzīvi.

Manis vērotā dzīve ir nebeidzama tieksme turpināties laikā: to mēs izjūtam mīlot, to mēs pārdzīvojam veicot savu darbu, par to mēs cīnāmies un... mirstam, kaut gan negribam mirt. Visvarenākais kliedziens, kas pilda cilvēces gadtūkstošu vēsturi, ir — dzīvot! Kristīgie, kas sludināja atsacīšanos no dzīves, kas miesu mērdēja un garu gremdēja drūmās pārdomās par dzīves niecīgumu, prasīja no Dieva mūžīgo dzīvošanu. Kas gan ir šīs mūžīgās dzīvošanas alkas, ja ne

šīs pašas dzīves sublimētās dzīvotalkas, kas savā dzīvošanas pārmērībā tiecas sevi iznīcināt. Mūsdienu morāle lai ir: dzīvot bez atlikuma šo zemes dzīvi, pieņemt to kā ciešanās, tā priekā.

XXVI

Spēcīgas dabas, kas kūsā savā garīgajā pārpilnībā, labprāt satiekas ar vientiesīgiem un vienduvējiem cilvēkiem. Spēcīgais vājiem dod to, kā tiem trūkst, šai došanā viņš asi apzinās savas personības parākumu un spilgti pārdzīvo tās labvēlīgo iedarbību citos; vientiesīgos viņš varbūt tādēļ mīl, ka tie bez īguma un skaudības prot dzīvot. Šie garā spēcīgie pret pasauli izturas vai nu ar labvēlīgu zobgalību vai rezignētām skumjām. Viņi zina, ka nevienam nebūs lemts mūžīgi dzīvot un ka visiem reiz vajadzēs samierināties ar nāves nenovēršamo brīdi. To ieskaņājuši, viņi rauga savu dzīvi piepildīt un izteikt īstenības robežās, jo skaists ir tikai īstenais, reālības robežās iespējamais.

XXVII

Par viedokļiem

A tziņas teōrija mums pierādījusi, ka logika, svārstīdamās starp skepticismu un dogmatismu, vienmēr raudzījusi aizstāvēt uzskatu, ka indi-

vida redzes viedoklis ir pareizs. Reālītāte atklājas individuālās perspektīvās: kur viens saskata beigas, tur otram tas pats var būt sākums. Dabas ainava, gan no mūsu redzes, gan no mūsu sirds viedokļa redzētājam uzliek akcentu. „Individuālais redzes viedoklis, man liekas, ir vienīgais redzes viedoklis, no kura var saskatīt pasauli tās patiesībā”, saka Ortega (*Espect. t. I*, 22. lpp.) Te, protams, nav jāaizmirst, ka ir pārindividuālais redzes viedoklis, no kura visi var vienādi skatīties uz pasaules ainavu, bet šis viedoklis ved vai nu pie ideālistiskā vai materiālistiskā dogmatisma. Un dogmatisms, kā ne vienu vien reizi esmu aizrādījis, ir mūsu personīgās dzīves vislielākais ienaidnieks. Cilvēces augstākā kultūra aizvien izpaudusies personīgās dzīves rāmjos; kur personīgais tiek iedragāts, tur kultūra nivelējas un tās vērtības vairs nav vienreizības apdvestas.

Kas skaidrs, par to jārunā skaidri, bet kas sapnis, par to tad jāsapņo. Bez saprotamās pasaules ir nesaprotamā pasaule, bez uztveramās pasaules, ir neuztveramā pasaule. Mēs dzīvi pavadām gan nomodā, gan sapņu stāvoklī. Kuŗš reālāks no šiem stāvokļiem — nomoda vai sapņa? Pieņemt kādu nemainīgu viedokli pret pasauli nozīmētu to pašu, kā kad mēs lūkotos no vienas noteiktas vietas uz kādu ainavu. Tad tā mūsu skatam klūtu kaut kas līdzīgs fotografijai. Bet ainava ir dzīva, un tai ir daudzas sejas; mēs

to atklājam mainot gan vietu, gan perspektīvu. Ir tādi pasaules skatītāji, kas ieteic torni, resp. putna perspektīvu. Šo torna un putna perspektīvu ir iemīlējuši teorētiskie filozofi, bet šī perspektīva ir tikpat mainīga, cik mainīga ir to perspektīva, kas savu sirdi izvēlējušies par augstieni, no kurās aplūko pasaules ainavu. Es uzskatu par labāku nesaistīties ne ar kādu noteiktu viedokli, patiesības pasaulelē jābūt līdzīgi Don Huānam, proti, nesaistīties ne ar vienu lietu, nepalikt nevienā tornī pārāk ilgi, neuzkavēties līdz gaļlaicībai vienās un tais pašās domās, aizvien atrasties ceļā uz lietu un cilvēku pasauli. Katra apstāšanās, katrs sastīngums ir pretrunā ar dzīves būtību. Donhuānisms dzījākā būtībā ir pati daba: caur maiņu veidiem, pa dažādiem ceļiem, dažādos apstākļos, savai būtībai aizvien pienest jaunu barību.

XXIX

Zaudējot ticību cilvēka nākotnei, mēs zaudējam gribu darboties. Ticības nestundās mums jāpārdzīvo rūgtas ciešanas, mēs ienākam tukšumā, kur sākas chaoss. Lai pārvarētu sevī chaosu, nepieciešama ticība dzīves labākajām iespējamībām. Mums jānojauž jaunais un jārauga tas apliecināt dzīvē. Mēs dzīvē esam nodoti paši sev, un neviens mums nevar palīdzēt, ja

mēs ar savu personīgo piepūli neklūstam paši sevī nozīmīgi. Zaudējot ticību sev, mēs esam pazaudējuši to centru, no kura izejot varam iegūt īstenības zemi. Ja neesam spējuši to iegūt, tad neesam pratuši dzīvot. Tādēļ par svarīgu jāuzskata tas darbs, tas veikums, kas mūsos stiprina šo iekšpasaules centru, kas kalpo par mūsu esmes izejas un atgriešanās punktu. Lai to panāktu, mums daudz jāiedrīkstas. Iedrīkstēšanās nepieciešama ne tikai lēcienam patiesības, bet arī maldu zemē. Drosme tātad vajadzīga katram, kas īstenībā grib sevi reālizēt, vienalga kādā virzienā un kādā nozīmē.

XXX

Īstenības mīlestība

Jāmācās mīlēt īstenība un nevis dzīvi pavadīt skrejot pakaļ zelta briedim, par ko stāstīts pasakā. Dzīve nav pasaka, bet īstenībā atrisināms uzdevums. Un mums ir jāpazīst īstenība, tā ir jātēlo, jāveido, jāpieņem, un vienalga, vai ciešanās vai priekā jāapliecina. Tie, kas paliek ar īstenību, lai tā būtu laba vai slikta, paliek izaicīgi sev, savai zemei, saviem draugiem un visai cilvēcei. Ja mēs aizejam bojā īstenības robežās, tad šī bojā eja ir skaistāka nekā dzīve, ko pavadam „dzenot zelta brieža pēdas”. Ja mums ir

lemti sapņi, tad tie ir tikai tādēļ, lai tos pārvērstu īstenībā. Un ja to nespējam, tad labāk šī pati brīnišķīgā zeme ar savu bardzību un maigumu, šie paši spurainie un nepilnīgie cilvēki nekā parādīze un enģeļi ideju pilnīgajā pasaulē. Rauzdzīsim iztikt ar īstenību, tā reizumis sevī ietver vislielākos brīnumus, tikai jāmācās staigāt atvērtu sirdi un atvērtām acīm: jābūt pašiem par īstenības daļu; tā kā īstenības pasaule ir dziļa un skaista, tad to iegūt un paturēt ir grūts uzdevums. Dažs labs sapņos lido kā burvis, bet pa-skataities, īstenībā viņš neprot staigāt, viņš rāpjas, viņš neprot lāgā noturēties kājās. Jāsvēti īstenība, lai tā būtu tumša un nabadzīga, drūma un ciešanu pilna, — tā ir mūsu dzīve. Un dzīve, par spīti šķēršļiem, nevarībām un nelaimēm, ir liela lieta. Visa mūsu esme iekļauta īstenības vienreizībā, tā nav ne līdzeklis, ne pārejas stāvoklis, bet pašmērķis, pašreālizācija. Māksla, zinātne, dzeja, filozofija ir tādēļ, lai kalpotu īstenības padziļināšanai un saprašanai. Kur tā tas nav, tur nav ne mākslas, ne zinātnes, ne dzejas, ne filozofijas. Tie, kas iedomā mākslu vai filozofiju par kaut ko augstāku nekā dzīves īstenību, neradīs neko lielu, neko tādu, kas būtu vajadzīgs dzīvei. Īstenība ir tas svētums, kuŗas dēļ vērts ziedot mākslu, filozofiju, un ja tas tā nav, tad ne māksla, ne filozofija nav nekā daudz vērta.

Ļaužu lielākā daļa dzīvē klīst kā rēgi ēnu valstī; par viņiem Dante saka, ka tiem jādzīvo bezcerīgās ilgās (*Inf. IV*, 40). Tas ir elles stāvoklis, ko mēs sevī varam pārvarēt, mīlot īstenību.

XXXI

Cilvēks ir līdzvara noslēpums

Par cilvēka dabu ir mesti vārdi visos vējos, tas saukts gan par cilvēku — dievu, gan par plēsīgu zvēru, gan par sabiedrisku dzīvnieku, bet retāk īstajā vārdā. Spriedumi par cilvēku ir pārspīlēti vai nu virzienā uz augšu, vai virzienā uz leju. Cilvēks ir taisna parallēle starp šiem diviem virzieniem: viņš ir līdzvara noslēpums starp zvēru un Dievu. Lai šo līdzsvaru nezaudētu, tad jācīnās par to, un šai cīņā jānostiprinās cilvēka cieņai starp šīm abām galējībām. Tiklīdz līdzvars zūd, cilvēks zaudē savu cieņu, tad viņš kļūst vai nu par zvēru ar ielauztiem zobiem, vai par pasaules lāpītāju ar aizlauztiem spārniem. Ne zvērs, ne Dievs ir cilvēka būtības izteicēji, bet gan pats cilvēks. Kas zaudē savu cilvēcību, tas zaudējis visu, lai tad viņš ietu kur iedams, lai meklētu kur meklēdams, pats sevi vairs neatradīs ne zvērā, ne Dievā. Mūsu mak-

sima ir, ka mēs esam nesajaucama, nepārmaināma, nepārveidojama vienība, kuļas vārds ir cilvēks. Šai maksimā sākas cilvēka kults, un tam jābūt zemes jēgas sākumam un beigām.

S P Ā N U T Ē M A S

Mēs dzīvojam kaļu laikmetā. Spānu pilsoņu kaļš, kuŗa aculiecinieks esmu bijis, man atklāj baigu īstenības vīziju: vecā Eiropa, kas bija vēl saglabājusies Spānijā un ko nebija skāris pirmais pasaules kaļš, iestenas kā ievainots zvērs; un es nezinu, vai šī stenēšana ir bojā gājēja vaidi, vai jaunās pasaules radīšanas mokas. Spānu pilsoņu kaļš ir epizods kādā vispārīgā chaosā, kam jādzemdē vai nu jauna dejojoša zvaigzne, kā to teicis Nīcše, vai visam jākļūst par bezcerīgu un aklu iznīcības tumsu. Spānijas zvaigzne norietēja 19. gadsimtā un tāpēc pilsoņu kaļā vai nu galīgi apdzisīs, vai iedegsies jaunām dzīves iespējamībām.

Nekas neatstāj tik baigu iespaidu kā lielpilsētu tukšās ielas. Varbūt tādēļ, ka ielām nav cita mērķa un uzdevuma kā cilvēkus uzņemt un tos vadīt viņu gaitās. Kādreiz nemierīgā un ļaužu drūzmas pārpilnā Barselonas Rambla izskatījās kā upē, kuŗā pēkšņi ūdens nozudis pa zemē vai pacēlies gaisā, aiz sevis atstādams dubļainu, netīru un gлотainu gultni. Kā ūdens ir upes, tā cilvēki ir ielas dvēsele. Lūkojoties tukšā ielā, es pirmo reizi apzinājos, cik bezcerīgi drūma ir tā cilvēka mītne, ko sauc par pilsētu.

Tā izskatījās kā beigta, likās tā iesnaudusies miegā, un vai kādreiz vēl atmodīsies?

Barselona ir īsta ostas pilsēta; tā drošsirdīgi izslējusi savu krūti pret jūru, tā ir bagāta, lielīga, rupja, bet toreiz tās iedzīvotājus bija sagrābušas neizdibināmas bailes: tā dzīvā radība slēpjās negaisam tuvojoties. Un šis negaiss pamazām tuvojās. Pirmais ārprāta viesulis pāršalc, un melni taujas spēki celjas, lai postītu to, ko pacietīgi un rūpīgi cēluši ilgus gadsimtus, lai izlaupītu no baznīcām to, ko nesen bija pielūguši, lai nogalinātu tos, kam padevībā bija klausījuši. Naida stichijām piemīt liels spēks, bet tam nav noteikta mērķa; tā ir postišana bez uzvaras, tā ir sadegšana bez liesmām. Vai Barselona ir pirmā vai pēdējā, kas pakļauta šīm ārprāta stichijām? Kas savaldīs pasauli viņpus Pirenējiem, vai tai būs lemts sadegt bez liesmām, zaudēt savu izskatu un aiziet no sava lieluma bez atgriešanās?

Spānija un Francija ir divas valstis, kuŗām trūkst stipras politikas un veselīgas saimniecības. Kas Spānijā sācies, tas Francijā turpināsies vēlu vai agri. Spānieši un francūži mīl brīvību, bet lai to saglabātu, jāmīl dzimtene. Veselīgā valsts dzīvē galvenais — brīvība un dzimtene; ja apziņa par šīm vērtībām zūd, tad tauta pārvēršas neatbildīgā barā. Brīvības apziņa izraisa tautas radošos spēkus. Dzimtene pamudina šos spēkus reālizēt.

Neiespējamā alcēji

Migelam de Unamuno par visu svarīgāka ir personība; no filozofiskā viedokļa Unamuno filozofija ir pārāk vienkārša; ar to arī izskaidrojams, ka mazāka vēriena cilvēki, kā, piemēram, Ortega i Gassē, kā filozofs stāv pāri Migelam de Unamuno. Unamuno centrējas cilvēkā, bet visas vērtības, kas saistītas ar cilvēku, ir pārejošas, mainīgas un iznīkstošas. Centrējoties vienīgi cilvēkā, mēs nonākam pie Šekspīra atziņas: esam veidoti no sapņu koka; Pindara: Dzīve ir ēnas sapnis; Kalderona: dzīve ir sapnis. Unamuno aicina nevis atmosties, bet sapnot no gadsimta uz gadsimtu. Tā ir viena no spāniskākām atziņām, un tā aizķerasies spāņu mākslā, literātūrā, filozofijā un sociālajā dzīvē. Spānietis zināšanām nav piešķīris lielu nozīmi. Unamuno dvēseli visvairāk moka doma: kāda nozīme pazīt lietas tādas, kādas tās ir, ja mums jāmirst un jāzaudē sajēga par tām. Dzīves pārejošajā, mainīgajā ainavā Unamuno prasa neiespējamo: dzīvot nenozīmē mainīties, zust, bet aizvien būt, aizvien sevi uzglabāt. Visa Unamuno dzīve ir personības projekcija, visas viņa grāmatas — autobiografiskas piezīmes.

Šīs alkas pēc nemirstības, alkas pēc mūžīgās dzīves ir veidojušas Spānijas vēsturi, gan laicīgās, gan mūžīgās varas nozīmē. Nekas spā-

niešus tik cieši nesaista, kā alkas pēc nemirstības, pēc slavas, pēc varoņdarbiem. Tā ir zeme, kurā Dievs mirdams nekad nemirst, zeme, kurā slava liek aizvien tiekties pēc tādiem darbiem, kādus ir veicis Servantess savā Don Kichotā, vai tāda, slavas vaiņagota varoņdarba, kādu ir veikuši Alkasaras varoni, kas par spīti vispārcilvēciskajiem pārbaudījumiem — gribēja izturēt līdz galam, vienalga, vai aplenkums beigties ar uzvaru vai zaudējumu. Tas atgādina garu, kas vadījis spāniešu konkistadorus: nokļuvuši līdz Dienvidamerikas krastiem, viņi sadedzināja savus kuģus — tas nozīmē uzvarēt vai zaudēt. Šis lepnais, pārmērīgais un kompromissus nepazinējs gars veidojis Spānijas vēsturi. Un tā ir vairāk varonīgu cilvēku nekā politikas vai saimniecības vēsture.

Vīru vēsture

Spānijas raksturīgais pārstāvis valsts dzīvē ir cilvēks līdzīgs vai nu Filipam II vai Don Karlosam; garīgā dzīvē — kaut kas līdzīgs Servantesam vai Unamuno. Spānijas vēsture pazīst lielus spraiguma brīžus, pazīst arī sāpīgus atslābumus, bet viena lieta, kas nemainās, tā ir vīru vēsture. Tie ir gan mazāki gan lielāki, bet tie ir vīri, kas šai zemei piešķir toni un nokrāsu. Kad Spānijas politiskās varas laiks beidzās, kad

tās zelta kuģis kopā ar kolonijām nogāja dzelmēs, tad likās ka Spānija arī kultūrāli kopā ar Goju aizies bojā. Bet nepagāja ilgs laiks, kad Spānija ārkārtīgās mokās un cīņās izvirzīja jaukus vīrus gan zinātnē, gan dzejā, gan filozofijā. Viss bija sakustējies, nekas nepalika uz vietas, un Spānijas slava atkal atmirdzēja Eiropas saulē, un tā tas būs arī nākotnē, jo spānieši savas dzīves izšķirīgākos brīžos vienmēr prasījuši kvalitāti. Tas ir Spānijas liktenis, to nevarēs pārgrozīt ne racionāli, ne sentimentāli, tā tam jābūt. Sociālā mizēra Spānijā vēl nenozīmē garīgo mizēru. Apbrīnojamā kārtā spāniņietis saglabā suverēnitāti pret sociālās dzīves postu un to rauga garīgi pāraugt. Spānijā plebējs negūst triumfu. Tā ir kabaļeru, t. i. bruņinieku zeme, tiem netrūkst gaumes un it sevišķi apgarotības. Kur ir šīs lietas, tur var runāt par augstu kultūru, un tās lielumu nevar aizēnot sociālais posts, kādu Spānijai lemts pašreiz pārdzīvot. Spānija ir redzīga, jo tā ir drosmīga, tās cilvēki nesirgst ar aklību un bailību.

Caballero

Cik īpatnēja Spānija ir ģeografiski, tikpat neparasta tā garīgi. Spānijā Afrikas tveice sastopas ar Sjerras Morēnas sniegotajām gālēm. Spāniešu raksturs sevī vieno gan šo afrikānisko

kvēli, gan Sjerru vēsumu. No vienas puses spānietis ir vēss, reālistisks, viņš visu redz, visu apsver, no otras puses — nevaldāms, dzīvotkārs, brāzmains un donkichotisks ideālists, kas atmet visu un patur vienīgi savu mērķi. Spānietis no vienas puses visu aprēķina — kustības, vārdus, no otras puses viņš zaudē katru reālitātes sajēgumu un liekas, ka visu pasaules telpu pilda vienīgi viņa gars. Spānietis ir neapslāpējams individuālists un tādēļ nekad nespēs ierindoties ganāmpulkā. Spānietis ir pretstats visiem dienvidniekiem, kas vairāk vai mazāk ir bara cilvēki, un bara cilvēki ir pretstats iekšējai brīvībai, pretstats spāniskajam individuālismam, kas pats sev pavēl, kas pats sev palīdz, kas sev sprauž lielos mērķus. Spānieši nekāro tik daudz pēc panākumiem, cik pēc tā iekšējā stāvokļa, ko viņi saprot ar vārdu *caballero*, jo būt *caballero* spānietim nozīmē vairāk nekā dzīvot.

Spāniešu intimās dzīves mistika

Spāņu kultūras attīstībā ir zināma radniecība ar mūsu kultūru: Spānijā tāpat kā pie mums, sastopas austrumu kultūra ar rietumu, un šai mijiedarbībā veidojusies spāņu kultūrālā seja. Arābu ietekme Spānijā ir liela; tā vērojama netikai alkasaros, mošejas, pilīs, dārzos, bet arī intimajās dzīves paražās. Ģimenes dzīve Spānijā aiz-

vien vēl atrodas aiz septiņām atslēgām. Tai ielūkoties ārzemniekam nenākas viegli. Ja sievetes būtību mēs vislabāk uzminam tā sakot vērojot kā viņa kalpo pavarda dieviem, tad spāņu sievieti gaužam reti izdodas vērot šai kalpošanā. Viņu mēs varam vērot ielas pastaigās ar augsti uzsprausto mantīju, kafejnīcās, kur spāniešu sieviete atplaukt koketērijas mākslā, teātros, vēršu cīņās, kur viņa nepamirkšķinādama acis, noskatās toreadora vērša nogalināšanas pēdējā aktā, un ja tas izdodas pēc visiem vēršu cīnas noteikumiem, tad spāniete savu sarkano nelķi, kas grezno viņas melnos matus, met toreadoram pie kājām, kā savas ciepas un apbrīnas zīmi. Un tomēr, šie spāniešu sievietes vērojumi ir pavirši, sekli un konvencionāli, minētos piemēros mēs viņu redzam tikai publiski, un katra publiskā attieksme sevī slēpj zināmu konvencionālismu, proti, personīgā, individuālā, vienreizīgā aizplīvurojumu. Ja mēs par kādu tautu vai cilvēku gribam izteikt spriedumu, tad tā jāpazīst personīgā, resp. intimajā dzīvē. Un tā kā Spānija cītīgi norobežojusi no publiskās dzīves savū intimo dzīvi, tad Spānija vienmēr tēlota zināmas mistikas apdvestā skatījumā. To darījuši visi ieceļotāji, kas rakstījuši par Spāniju, piem., amerikāniņis Irvings, Teofils Gotjē, Baress un citi. Viņiem visiem Spānija ir vispirms legēndu un mistikas zeme. Šī Spānijas uztvere ja ne gluži nepareiza,

tad nekādā ziņā nav īstenā Spānija, bet gan poēti-zētā, proti, vairāk skatīta iztēlē nekā īstenībā. Un šo īstenību no ārzemniekiem spānieši noslēpj, norobežodami savu publisko dzīvi no intimās dzīves, kas ir visu cilvēcisko problēmu atrisinājuma galvenais avots. Interesanti, ka spāniešu literā-tūrā vairāk izveidojies mistiskais, noslēpumai-nais, dēkainais tips nekā intimais, psichologis-kais sevis atklājējs tēls. Piem., Don Huāns, šis spāniešu vitalitātes simbols, vairāk pazīstams ar savas dzīves ārējiem faktiem, proti, piedzīvoju-miem nekā pārdzīvojumiem. Mēs nezinām, vai pareizāk, mēs ļoti maz ko zinām par Don Huāna iekšķīgo biografiju, viņa iekšķīgajām reāgen-cēm, ko viņā izraisījušas tās sievietes, tie cil-vēki, kas ar viņu dzīves gaitā saskārušies. Don Huāns gan Tirso de Molino, gan Esproncedas uztverē ir mistiskais Don Huāns, baiguma ap-dvestais Don Huāns, bezpersonīgais Don Huāns, jo kā viena, tā otra rakstnieka tēlojumā Don Huāns ir un paliek romantisks dēkainis un ro-mantiskie tēli aizvien vairāk projecēti iztēlē nekā īstenībā. Interesants ir arī Don Kichota tēls, kuŗā mēs īpaši redzam dēkaini, piedzīvo-jumu meklētāju. Don Kichotā arī svarīgāks ir piedzīvojums nekā pārdzīvojums; viņš aiz sava ārprāta slēpj savu intimo, personīgo dvēseli. Lasot par Don Kichota piedzīvojumiem, mēs aiz-mirstam Don Kichotu cilvēku, mēs nezinām ko

visdzīļākā būtībā viņš domā, mēs neredzam viņu iekšķīgo notikumu norisē, bet gan ārēju noti-kumu sadursmē ar viņa ārprātīgajām vīzijām. Don Kichota ārprāts ir arī zināms romantisms, zināma īstenības aizplīvurošana. Autors, aiz-slēpies aiz Don Kichota, mums klūst noslēpu-mains, nesaprotams, vārdu sakot, par pasauli, kas noslēgta ar septiņām atslēgām. Ir tādas grā-matas, kuŗās rakstnieks atklājas; lai tas tēlotu ko tēlodams, mēs visur jūtam viņa personības klātieni, bet ir autori, kas aiz savām grāmatām aizslēpjas, mēs redzam visu citu, bet tikai ne pašu rakstnieku. Servantess pieder šai otrai rakstnieku grupai. Šī tieksme noslēgties sevī, nerādīt sevi publiski, iezīmīga visai spāniešu kultūrai, šo tieksmi spāniešos kultivēja gan arābu ietekme ar savu noslēgto mājas dzīvi, gan klostei. Un šī noslēgtība spāņu literātūrā un mākslā izpaužas visiem gadsimtiem cauri un šī tieksme atrod savu izpausmi gan Pio Barochas anarchistiskajā mākslā, gan Valle — Inklāna aistētiski pārsmalcinātajos darbos, gan Unamuno šaubu nomāktajos dialogos, gan Ortegas kultū-rālajos spriedumos. Šai iekšķīgajā noslēgtībā aug un attīstās spāniešu kultūra, kuŗas iznāku-mu apsarga rigorozās un nesalaužamās spāniešu gadsimtu tradicijas. Es teicu, ka spāniešu intimās dzīves veidotāju, pavarda priesterieni, mēs redzam tikai publiski, tradiciju un koketērijas

plīvurā ietītu. Spāniešu sieviete savu plīvuru noņem dzīlā gīmenes vientulībā. Mēs nezinām, vai ļoti maz zinām, kāda spāniete izskatās virtuvē, savā guļamistabā, bērnu pulciņā u. t. t. Vienīgais spāniešu liela vēriena mākslinieks — Goja glezno spāņu sievieti kailu savā gleznā *Macha desnuda*, bet ielūkojoties dzīlāk, mēs tomēr esam pārsteigti, ka viņas ķermenis gan kails, bet viņas acīs, viņas vaibstos, viņas izteiksmē spoguļojas smaids, un mēs nezinām, vai šis smaids mūs noraida vai aicina, mēs nezinām, vai šī sieviete mūs pieņem vai atstumj. Lai šo smaidu uzminētu, lai saprastu tā nozīmi īstenībā, tad mums šī pati *Macha desnuda* būtu jāredz viņas intimajā mājas dzīvē, būtu jāvēro viņas smaids, kad viņa uzlūko savu vīru, savu mīļāko, savu māsu, brāli, vai kad viņa noliecas pār šūpuli un paceļ uz rokām savu bērnu un tam sniedz savu madonnīgo krūti. Lūk, šo zināšanu trūkums mums rada zināmas grūtības, runājot par spāniešu kultūras jautājumiem, runājot par tās dvēseli, tās lielumu un mizēru.

El Greko problēma.

Viena no interesantākām problēmām spāniešu glezniecībā ir *El Greko* problēma. *El Greko*, kā zināms, ir dzimis un jaunību pavadijis noslēpumainajā Krētas salā, kurās kultūra jau seniem

grieķiem bija nevis īstenība, bet mīts. 1900. gadā angļu archeologs Ivensss, vācu tirgotāja Šlīmaņa pamudināts, sāka rakt Krētā un atrada slaveno Knosas pili, to pašu mītisko pili, ko grieķi sauca par labirintu. Grieķu mītos Krēta ir valsts, kurā valda noslēpumainais kēniņš Minojs. Mītam par septiņu jaunu meiteņu sūtīšanu uz Krētas salu Minotauram par barību acīm redzot ir reāls pamats, jo mīts ir tālās īstenības atspulgs. Grieķu iztēlē briesmonis Minotaurs bija milzīgi stiprs, un kēniņš Minojs, to slēpdams no pasaules, turēja labirintā, ko bija uzcēlis Daidāls. Un ja kāds no mirstīgajiem iekļuva labirintā, tad vairs nevarēja atrast izeju. Tezejs ir pirms grieķis, kas ienāk labirintā. Viņš ar kēniņa meitas Ariadnes mīlestības atbalstu uzveica briesmoni Minotauru un izkļuva ārā no labirinta. Vai Tezejs nesimbolizē tos pirmatnējos grieķu kaŗa pulkus, kas iebruka Krētas salā un iznīcināja gan Krētas valsti, gan Krētas kultūru, ko vēlākie gadsimti apklāja ar putekļiem un kas noslēpās zemes dzīlēs? Krētas kultūras īstenība pārvērtās par mītu, un tikai Ivensa atrakumi atklāja Krētas kultūras augsto līmeni. Krētas kultūra nav salīdzināma ne ar vienu citu mums zināmu cilvēces kultūru. Izrakumu klasifikācija un vērtēšana ļauj secināt, ka Krēta savus ziedu laikus pārdzīvojusi ap 2000. g. pr. Kristus, bet jau 600 gadus vēlāk Krētas pilis pārvēršas drupās,

kultūru vai nu deformē iebrucēji, vai arī tā aiziet bojā uz visiem laikiem, un par to palikuši tikai mīti un nojausmas, ko izjūtam vērojot, pētījot archeoloģiskos izrakumus. Krētas kultūras burvība samina un izpostīja grieķu toreiz mežonīgās ciltis, kas, saskaņoties ar Krētas kultūru, attīstīja un izveidoja savu īpatnējo kultūru. Kāda ainava mums atklājas, iemetot skatu Krētas salas bagātīgajos izrakumos? Vispirms mēs redzam, ka Krētas salā pazinuši un izkopuši tos kultūras smalkumus, ko grieķi un romieši sasniedza tikai daudzus gadsimtus vēlāk. Krētas salā pazīst mūziku, teātri, gandrīz vai moderna teātra skatuvi, ko var atrast Grieķijā tikai klasiskā laikmetā. Izrakumi runā par Krētas iedzīvotāju tieksmi ne tikai uz deju, mūziku un teātri, bet arī uz architektūru. Knosas pils ir viens no interesantākajiem atklājumiem visā archeoloģijas vēsturē. Tāpat glezniecība, skulptūra liecina par Krētas kultūras izsmalcināto gaumi, ko vēlāk sastopam vienīgi Eiropas kultūras augstākajos posmos, piem., Francijā, Luija XIV., vai Florencē Mediči valdīšanas laikā. Krētas mākslas būtību nosaka romantiskais vai emocionālais elements. Šķiet, tā nebūs nejaušība, ka Krētas dižā dēla El Greko mākslas būtība slēpjās taisni romantiskajā un emocionālajā elementā. Acīm redzot Krētas daba, Krētas klimats, Krētas noslēgtība cauri gadu tūkstošiem ietekmē turienes

iedzīvotājus un savā būtiskajā izpaudumā tie nes radniecīgas iezīmes. El Greko dzīve un ie-rašanās Spānijā ir ietīta noslēpumainībā, un šo noslēpumainību veicinājusi Domeniko Teotokopolos, saukts El Greko (grieķis), rakstura noslēgtība. Viņa biografi stāsta, ka viņš bijis sava laika noslēpumainākais un noslēgtākais tolē-dietis, pār viņa mājas slieksni gaužām retais draugs vai paziņa spēris kāju. Nav nekas lāgā uzglabājies par El Greko intimo dzīvi. Mēs nezinām, kādas sievietes viņš mīlējis, mēs nezinām, cik bērnu viņam bijuši, mēs nezinām viņa personīgos uzskatus ne par Filipu II., kuŗa aicināts viņš ieradies kā Ticiāna protežē, lai piedalītos spāņu karala fantastiskā plāna reālizācijā — Eskoriāla izveidošanā. Eskoriālu pilnā vārda nozīmē var saukt par Spānijas labirintu, par otro Knosas pili. Mēs nezinām, ko El Greko domājis vispār par spāniešu mākslu, par spāniešu rakstniecību, par Don Kichota autoru, par Lope de Vegu. El Greko atrada adekvatu vidi sava rakstura saglabāšanai un izpaušanai daudz vairāk Spānijā nekā Italijā, no kurienes viņš bija ieradies. Spānijas, vecās Iberijas pussallas iedzīvotāji vēsturiski ir vecāki nekā romieši. Iberiešus uzskata par vecākajiem Eiropas iedzīvotājiem, un tiem jau bija augsta kultūra, kad tos romieši ieklāva savā imperijā. Iberieši bijuši kaislīgi dejotāji, pazinuši vēršu cīņas un mūziku. Ibe-

riešu kultūras šūpulis nav zināms. Pieš., Me-
režkovskis domā, ka iberiešiem tālajā senatnē
bijis sakars ar jūrā nogrimušās teiksmainās At-
lantīdas iedzīvotājiem. Visdabiskāk būtu domāt,
ka iberiešu kultūrai bijis sakars ar tā saucamo
Aigejas kultūru, kuras centrā atradusies Krētas
sala. Ja šo hipotezi varētu paturēt kā faktu,
tad varētu teikt, ka iberiešu kultūra ir vecākā
kultūra Eiropā un iberiešu pēctečus — spāniešus
varētu uzskatīt par vecāko Eiropas kultūras
zemi. Bet lai būtu kā būdams, spāniešu kultūras
attīstībā saskatāmas visas tās īpašības, ko jaun-
ākie pētījumi liecina par Aigejas kultūru, un
krētietis Domeniko Teotokopolis nekur tik labi
nav juties kā spāniešu kultūras atmosfārā. Tā-
pat kā senajā Krētā, Spānijā bija augstā godā
sieviete, tur bijuši jau savi trubadūri un bruņi-
nieki, tur sieviete nav verdzene kā austrumu
zemēs, bet mājas un sabiedriskās dzīves veido-
tāja un pavēlniece. El Greko bruņinieku zemē
jutās tik labi, ka bez sevišķa iemesla iekšķīgi
saistīts ar Toledas ainavu, Toledas vidi, to izvē-
lējās par sava mūža dzīves vietu. Toledas aina-
va vairoja El Greko romantisko un emocionālo
mākslinieka elementu. Toledo no visām pilsē-
tām, ko esmu redzējis, ir tā pilsēta, kas radusies
it kā ne īstenībā, bet iztēlē. Toledo ir pati ro-
mantika, un visas tās īpašības, kas zīmīgas ro-
mantikai, ir zīmīgas arī Toledai. Toledo nav da-

bas attīstības pārtraukums, bet gan tās fantas-
tisks turpinājums. Un šai dabas fantastiskajā
klēpī aug un veidojas Krētas dēla ģenījs, par ko
Husepe Martiness liecina, ka Greko sarunās licis
saprast, ka nav tādas lietas pasaulē, kas būtu
augstāka par viņa darbiem. Grūti ticēt,
ka El Greko to teikdams būtu gribējis lie-
līties savam sarunas biedram, jo El Greko
bija tik liels, ka tas viņam nebija jādara, to izda-
rīja jau citi. Bet šai El Greko ieskatā es dzirdu
runājam pašu dabu, jo daba sevī vienmēr ietver
vienreizības neatkaršanās noslēpumu. Daži
Greko apcerētāji domā, ka El Greko atkarīgs no
Bizantijas, un kas nepazīst Bizantijas mākslu, tas
nevar izprast El Greko. Šim spriedumam nenos-
lēdami ir sava taisnība, bet meklējot El Greko
noslēpumu tikai austrumos, nozīmē attālināties
no svarīgākā, no paša El Greko. El Greko, ne-
piederēdams ārēji ne spāniešiem, ne grieķiem,
ne bizantiešiem, pieder vienīgi pats sev. Un šai
ekskluzīvajā sevis piederēšanā tad arī meklē-
jams El Greko noslēpums.

Ramons Gomecs de la Serna El Greko no-
saucis par dzīvu personu atracēju. Tas ir brīniš-
ķīgi teikts: El Greko materijā atklāja mūžīgās dzī-
vības liesmu, kas cilvēku loka un veido pēc sa-
viem iekšējiem likumiem. Šim Krētas dēlam
Spānija bija materijas šķīstītava. Venecijas
krāsu orgīja viņa gleznās deg gan zili zaļgos, gan

pelēki gaišos toņos. Tāda krāsu intensīvitāte nav atrodama nevienā spāņu gleznotājā, ne Velaskesā, ne Murillo, ne Gojā. El Greko nepazīst visspāniskāko rakstura īpašību — humoru un satiru. Servantess un Velaskess, Kevedo un Goja vieni literātūrā, otri glezniecībā rāda spānieša dvēseli. Viņu uztverē tā ir spējīga smieties, zoboties, spējīga saskatīt īstenību un to atveidot gan no iekšienes, gan no ārienes skatītu, gan smiekligu, gan nopietnu, gan svētu, gan grēcīgu. Turpretī El Greko, ierodoties Spānijā, noslēdzas sevī un ar katru gadu kļūst iekšķīgāks, dedzīgi pētī cilvēka dvēseli un kļūst par Spānijas XVI gadsimta mistikas lielāko paudēju. Mistikas krēslainībā iegrīmst El Greko glezniecība. El Greko dzīvo laikmetā, kad Spānija pārdzīvo smagu krizi. Spānijas zelta laikmeta kuģis jau svērās uz sāniem un draudēja aiziet bojā. El Greko to ir sapratis un pārsteigts gleznoja šo bojā eju. Visa viņa glezniecība ir atvadīšanās no dzīves un nostāšanās Dieva priekšā. Spānija šai laikā noasinoja reliģijas kaļos, Eskoriāla monarcha fantastiskais sapnis — apvienot visas valstis zem Kristus karoga — beidzās ar neveiksmi ārpus Spānijas robežām. Nīderlande atdalījās, un šai notikumā sākās Spānijas imperijas sairums. Indijas zelts uzmeklēja citus īpašniekus, Sevila vairs nebija Eiropas finansu pilsēta, un Madridē sāka norietēt spāņu imperijas saule.

Māksla galu galā ir ieausta savā laikmetā, un tā sevī atspoguļo šā laikmeta dvēseli. Veltīga ir sacelšanās pret likteni, ko nav iespējams novērst. Varbūt El Greko māksla būtu citādāka, ja viņš būtu palicis Italijā vai Nīderlandē. El Greko ģenijam bija lemts atspoguļot Spānijas dvēseli, un viņa vārds uz visiem laikiem būs saistīts ar Spāniju.

Kalderona pasaulē

Ja glezniecība, kas liekas visuniversālākā māksla, ir neatkarīga no laika un vietas, tad visvairāk ir atkarīga literātūra, kurās dvēsele ir taujas valoda. Tulkojot mēs varam zināma darba saturu un idejas glābt, bet tulkojamā darbā zūd visraksturīgākais, visdzīvākais — valoda. Ir maldīgi domāt, ka vienalga kādā valodā mēs lasītu Servantesu vai Kalderonu; tos lasījuši tulkojumā, mēs neesam redzējuši, izjutuši, pārdzīvojuši šo autoru valodu, kurā dreb viņu dvēses visdzījākā būtībā. Pats Servantess izteicies, ka „tulkot no vienas valodas otrā... ir gluži tas pats, kas skatīties flāmu grīdsegas no kreisās puses: kaut gan ir redzamas figūras, tad tomēr tās ir aizmiglotas ar diegiem, kas tās klāj, un tā zūd labās puses krāšņums un gludums”. Tulkojumā mazāk vai vairāk vienmēr zūd tas, ko mēs saucam par rakstnieka stilu, kas ir grāmatas

krāšņums un spārni, un ja šis krāšņums tiek izdzēsts, pārvērts pelēkā vienmužībā, tad spārni ir aplauzti, tad vislabākās idejas, visdzīvākie tēli, viskrāšņākās ainavas klūst vienmuļas un nogurdinošas. Un tādēļ bieži brīnāmies, kādēļ šis te un tas tur izslavētais klasiskais darbs lassās tik bezgala gurdi un mēs bieži jūtamies vairāk vīlušies nekā pacilāti. Patiesi dziļa kultūra rodas tajos attīstības posmos, kad tauta ekskluzīvi spēj izteikt savas nacionālās īpatnības savā valodā. Šo nacionālā ģenija augstspraiguma izpausmi ārkārtīgi koncentrētā veidā pazīst spānieši tā saucamajā zelta laikmetā, kurā dzīvojis arī Kalderons. Literātūras pasaule Kalderons varbūt ir spāniskā ģenija visaugstākais uzlidojums tīri spāniskajā nozīmē. Kalderons ir atkarīgs gan no ainavas, kuŗā tas dzīvo, gan no laika gara, kuŗam tas veltī savu ģeniju.

Ceļojot Spānijā, mūsu skatam atklājas šāda ainava: akmeņi, iesarkani tuksneši, nabadzīgas mājiņas un ciemati, viens no otra atdalīti milzīgām aizām, reti ceļi, kas bieži pārvēršas takās: nekur neredz ne mežu, ne plavu, ne ūdens. Neviļus rodas jautājums, kādā kārtā šīs zemes ļaudis varējuši valdīt četrās debess pusēs? Kur varējuši smelties tik daudz spēku šai izkaltušajā un tuksnešainajā ainavā? Spānijas ainavu apņem dīvaina vientulība, pasaules radīšanas mistika: pāri niecīgajām mājiņām, kuŗas

no vispārējās ainavas grūti atdalīt, pāri oļiņu birzītēm, pāri fantastiskajām, sniegaina-jām un miglā tītajām galotnēm jumjas zilās debesis ar patētiskajiem un saplosītajiem mākoņiem. Šī ainava ziemeļniekam šķiet irreāla, viņš jūtas, it kā būtu iekļuvis citā planētā. Šai neparastajā ainavā ir augusi un veidoju-sies spāniešu kultūra, kas sevī ietvērusi tās īpatnības, kas pārējai Eiropai liekas nesaprota-mas un pārspilētas. Mums liekas dīvains gan Don Kichota, gan Don Huāna, gan Sigismunda tēls. Viņi klūst saprotami, kad mēs viņus iesaistām spāniskajā ainavā un dzirdam tos runājam viņu pašu valodā, kas tik labi iederas spānu skarbjā ainavā: spānu valodā ir kaut kas skarbs un patētisks, kaut kas trauksmains un bezmērīgs. Spāniešu gars izpaudies varbūt vairāk Kalderonā nekā Servantesā, kaut gan pēdējo mēs vairāk pazīstam. Par Kalderonu runājot vispirms jāru-nā kā par spānieti, viņš ir savas tautas simbols, viņš savās drāmās parāda spāniešu rakstura īpatnības dzīvos tēlos, kuŗus vada aizvien kāda di-daktiska tendence. Un jāsaka, ka didaktika vis-pār raksturīga spāniešiem. Kalderons izaug no spāniešu tradicijām, un viņš ir pirmais spānietis, kas visspāniskāko īpašību ir padarījis par drāmu varoni — proti, goda jēdzienu. Savos labākajos darbos — Salamejas tiesnesis, sava goda ārst — Kalderons par galveno varoni izvirza godu.

Viņš ir schēmatizējis un stilizējis goda jūtas, ko bija mantojis no saviem priekšgājējiem. Tautas ieražas ir viņa galvenais temats: spānietis alkātīgi tiecas atriebt savu godu. Gods ir augstāka vērtība nekā dzīvība, gods jāaizstāv vai jāmirst, cita ceļa nav. Bez tīri nacionālā elementa Kalderons sevī uzņēmis, varbūt, pilnīgāk nekā cits spāniešu rakstnieks, katolicisma garu. Ja mums zustu viss, ko katoļu baznīca radījusi 2000 gados, un paliktu tikai Kalderons, mēs tomēr katolicismu nebūtu pazaudējuši, tā iekšķīgā būtība atrodama Kalderona drāmās, svētā sakramento mistērijās. Viņa drāmās katolicisms identificējas ar spāniešu nacionālo īpatnību. Katoliskais ir spāniskais un otrādi. Nevienu tautu kristiānisms nav tik dziļi ietekmējis kā spāniešus. Ko spānietis ieskatījis un atzinis un ar savu ticību apliecinājis, no tā viņš tik viegli neatkāpjelas, tam kalpo, ziedodams savu dzīvību. Viņš savā ticībā ir ciets un nelokāms. Spāniešu katoliskais gars summējas un koncentrējas Iñigo de Lojolas personībā, par kuļu daži vārdi mazliet vēlāk. Kalderons sākot ar 51. gadu līdz 81. mūža gadam, tā sakot, savus vīra un nobrieduma gadus veltījis katolicisma būtības interpretācijai. Viņš radīja tēlus, kas viņa domas izteica spontāni un dzīvi. Šo darbu veikdams, viņš ir sacerējis 70 mistērijas vai, kā spānieši saka, *los autos*. Alegorijas un tēli, kas sevī iedzīvina kādu ideju,

ir apvesti ar lielu poēzijas spēku un dziļu cilvēcību. Viņš tiecas skatītājā izraisīt pārdzīvojumu, labi zinādams, ka atzīts tiek tikai tas, kas ir pārdzīvots īstenībā. Un Kalderons raudzīja katoļu mācības visabstratākās lietas, kā, piemēram, svētā sakramento mistēriju, iztulkot konkrētās, cilvēciskās ainās.

Bet ja Kalderons būtu tikai spānietis, tikai katolis, tad viņš nebūtu tuvs un saprotams pārējai pasaulei. Bet Kalderons spēja pāraugt tīri spānisko un katolisko elementu un ietiekties vispār cilvēciski nozīmīgajā atzinu pasaulei. Asi un neatvairāmi viņš cilvēka apziņā paceļ jautājumu, kas ir dzīve. Šo domu mocīts, viņš rada vienu no ģeniālākajiem un dziļākajiem drāmas darbiem — „Dzīve ir sapnis“. Šai drāmā mūs vairāk interesē Kalderona idejas nekā saturs. Šī darba sižets ir ārkārtīgi nabadzīgs un vienkāršs. Te vairāk redzami cilvēka profili nekā raksturi. Velti te arī meklēt psīcholoģisko dziļumu, kāds ir Šekspīra Hamletā vai Makbetā. Šai darbā galvenais varonis ir ideja par to, kādēļ cilvēks dzīvo un kas ir viņa dzīve. Un šī problēma, neatkarīgi no tautības, neatkarīgi no konfesijas ir nodarbinājusi visus gaišākos cilvēka prātus. Šopenhauers kādreiz teicis, ka bez Kalderona nebūtu saprotama tā gigantomachija, ko cilvēks izcīnījis par savu brīvības apziņu. Kalderons visu savu ģenija spēku ir veltījis cī-

ņai par cilvēka gribas izpaušanu, par individuālo neatkarību. Šai cīņā ir Kalderona mūžīgais cilvēcīgums, viņa mūžīgais lielums. Viņš atzina: dzīve atkarājas no tā, kā mēs to vadām, un nevis no tā, kā mūs kāds vada, tādēļ cilvēkam visvairāk sev jāieaudzina brīvības apziņa; kur trūkst šīs apziņas, tur nav ne dzimtenes, ne ticības, ne kultūras, jo vergam nav savas gribas, nav savas brīvības, un kur nav šo divu īpašību, tur nav nekā. Sigismunds, galvenais tēls traģēdijā „Dzīve ir sapnis” — iekalts važās, līdzīgi Prometējam, ciešanās saistīts, nomokās ar jautājumu: kā tas iespējams, ka cilvēkam, kam vairāk dvēseles nekā pārējām radībām, dota mazāka brīvība nekā putnam, zvēram, zivij, upei, vulkānam. Saistīto Sigismundu neviens nevar atbrīvot, atskaitot vienīgi sapni. Un ieskatot šīs atziņas dzelmainību, Sigismunds sevī jūt tādu kaislību, ka gribētu krūtīs sirdi saplosīt gabalos. Sigismunda vislielākās mokas ir apziņa, ka cilvēks nejūtas brīvs. Un ar Kalderonu kopā šī apziņa nomāc katru cilvēku, un proti:

*Pues estamos en mundo tan singular,
Que el vivir solo es soñar.*

— Mēs mītam tik dīvainā pasaulē, un tas, ko mēs saucam par dzīvi, ir sapnis. Un beidzot pasaulē visi sapņo par to, kas viņi ir, kaut gan neviens to nesaprot.

Kalderons, uzstādījis šo asi griezīgo proлemu, mūs neatstāj bez padoma, šai pašā lieliskajā darbā viņš saka:

*Que estoy soñando y que quiero
obrar bien, pues no se pierde
el hacer bien, aun en sueños.*

— Kaut gan es sapņoju, tad tomēr gribu labu darīt, jo labais darbs nezūd arī sapņos.

Kalderona ētiskais spēks ir tik liels, ka labu darīt ir vienmēr labi, vienalga, vai šī dzīve ir patiesība vai tikai sapnis. Bet spāniskā gara aina va Kalderonā nebūtu pilnīga, ja no tās būtu izslēgts sievišķīgais elements. Lai Kalderons runātu par ko runādams, lai kādas filozofiskas un teoloģiskas problēmas viņu nodarbinātu, aizvien viņš kavējas pie sievietes. Milestība uz sievieti Kalderona darbiem piešķir to maigumu, kādu mēs izjūtam Muriļjo madonnās. Spānietis jūtas pilnvērtīgs cilvēks tikai tai gadījumā, kad tas apvienojies ar sievišķīgo elementu. Un šī spēcīgā tieksme radījusi to tēlu, ko pārējā pasaule pazīst ar Don Huānu. Spāniešiem Don Huāns nav tikai sieviešu „mednieks”, kā tas vulgārizētā kārtā tiek saprasts pārējā kultūras pasaulē. Don Huāna Tenorio leģenda ir mistiska. Erotiskais moments pakļauts reliģiozam pārdzīvojumam. Kā dzejnieka Soriljas, tā teologa Tirso de Molino darbā Don Huāns ir reliģioza, misterioza per-

sonība, kas valdzina un saista tautu. Don Huāns ir mūžīgais meklētājs, nerimstošā, vīrišķīgā elementa tieksme pēc sievišķīgā. Tā ir dabas un dzīvības mistērija, tai nav cita mērķa kā atrasties mūžīgā kustībā, jo dzīvība ir līdzīga ugunij, kas nedeg pati sevī, bet gan pārmetoties no viena priekšmeta uz otru. Don Huāns nav radīts, lai degtu pats sevī, bet lai dzīvības liesmām dedzinātu citus. Don Huāns ir kāpināta vitālitāte, dzīvības sublimācija. Viņam nav cita mērķa kā vienīgi paklausīt pašai dzīvībai. Don Huāna tēlā savienojas askētiski kristīgais ar pagāniski vitālo. Don Huānu var atpestīt vienīgi sievietes mūžīgā mīlestība, un šai sievietes atpestītājai mīlestībai kalpo arī Kalderona ģenijs.

Spāniskā gara reālizācija

Es teicu, ka katolicisma būtība visspāniskāk ietvejas Inigo de Lojolas personībā, visspēcīgākajā 16. gadsimta personībā Spānijā. Viņš ir spāniskās vīrišķības, kareivīguma un galējību simbols. Viņa personībā mēs atklājam ne tikai pozitīvās, bet arī negatīvās spāniešu dvēseles īpašības. Viņā summējas 16. gadsimta ticība un šaubas, fanātiskā pielūgsme un baznīcas naids, sacelšanās un padevība, vārdu sakot, visas tās kaislības, kas veido Spānijas kultūru. Viņš bija savā laika visanarchistiskākais cilvēks. Viņš

fanātiski apliecināja un fanātiski noliedza, ja viņa „jā” prasīja kādu reālizāciju, tad tika atzīti par labiem visi līdzekļi, kas šo reālizāciju sek-mēja, neizslēdzot inkvizīciju un sārtu. Lojolas negācijā ir kaut kas ārprātīgs, kaut kas līdzīgs Don Kichota neprātam, kas to pamudina mesties virsū vēja dzirnavām. Lojolas rīcībās, viņa dī-vainībās ir kaut kas tāds, ko nesaprata viņa laika biedri un kas likās pat smiekliņgs. Jo dziļāk Lojola nokāpj savā personībā, jo pārmērīgāks viņš kļūst savās prasībās gan pret citiem, gan pret sevi. Viņš ir patiess, cik tas zīmējas uz viņa ideālu, viņš tam pieder ar visu savu būtību. Šī spēja absolūti piederēt savam ideālam Lojolu dara lielu, bet ne cilvēcisku. Viņa apziņa tik lielā mērā sašaurināta, ka viņš neredz ne pa kreisi, ne pa labi, viņš redz tikai savu ideālu un tam kalpo baigā cietsirdībā gan pret sevi, gan pret citiem. Viņa ideāls ir Kristus valsts zemes virsū, un šī ideāla vārdā viņš rada iestādījumu, ko sauc par Jezuītu ordeni. Šī ordeņa mērķis ir ar visiem iespējamiem līdzekļiem tautās un cilvēkos nodrošināt Kristus idejas uzvaru. Priesteris un mūks kļūst par kareivi, kļūst par konkistadoru — iekaņotāju. Un visu to viņš dara, dzīvojot Kristus idejā vairāk kā neviens pirms viņa. Viņš dzīvo Kristū, lai tas triumfētu. Inigo de Lojola ir pirmais Kristus valsts politiķis, pirmais kareivis, viņš ir līdzīgs lielajam Dienvidamerikas kon-

kistadoram Pissarro vai Fernandeno Kortesam. Lojola bija izvilkis zobenu par Dieva valstību zemes virsū. Un kas ir šī Dieva valstība, to Lojola iedomājās Kristus mācības pilnīgā reālizācijā zemes virsū. Te rodas jautājums, kādēļ tas Iñigo de Lojolam nav izdevies, kādēļ viņa ordeņa brāļiem vajadzēja atkāpties klosteļu mūros. Dzīve viņiem bija pieteikusi savu cīņu. Iñigo de Lojola, kā visi politiķi, dzīvi tiecas vairāk veidot pēc teōrijas nekā pēc pašas dzīves principiem, viņš dzīvei gribēja uzmākt savu gribu, resp. savu teōriju, bet dzīve dumpojās un neiekļāvās viņa teōrijās. Cilvēks nav tikai līdzeklis, bet arī pašmērķis. To neievērojot, mēs atradīsimies mūžīgā kaŗā ar pašu dzīvi, neatradīsim līdzsvaru starp mūsu jā un nē, starp mūsu naidu un mīlestību. Mēs nevaram liegt savu apbrīnu Iñigo de Lojolas inteliģencei, viņa nesalīdzināmajai darbībai. Viņš ir radījis veselu pasauli, un šī pasaule ietekmējusi visu modernās vēstures tālāko attīstību gan negatīvā, gan pozitīvā nozīmē. Gētiskais cilvēks, kas pazīst līdzsvara burvību, nevar atzīt Lojola parādību, jo personības pašvērtība ir augstākais, ko mūsdienu kultūra izcīnījusi. Lojolas pazīstamā devīze — mērķis attaisno līdzekli — ir pārprastais ideālisms, kuŗa dēļ cilvēci nācies tik daudz ciest. Tiesa, Lojola nekā negrib pats sev, negrib nekā pat Spānijai, viņš varbūt ir visizcilākais sava laika askēts.

Visa viņa personības varenība ir veltīta savam ideālam. Neticama ir uzņēmība, ar kādu Lojola reālizē savu ideālu. Viņš ne mirkli pret to nav vienaldzīgs, ne vienu vien reizi tam nepalieki neuzticīgs. Viņa ideāls un viņš ir nedalāmi, bez ideāla nav viņa, nav Iñigo de Lojolas. Jo vairāk viņš šā ideāla apsēsts, jo niknāks kļūst tā reālizētājs. Viņa ordenis nav vairs religioza apvienība, kāds ir, piemēram, Frančesko ordenis, bet tā ir politiska apvienība, mūsdienu valodā runājot, politiska partija. Lojolam tikumu stingrība, askētisms nav vairs morāliskas vērtības, bet gan politiskas varas līdzeklis. Ja viņa apvienības locekļi ir izslēgti no katras veida dzīves ērtībām, tad tam jau ir dzīlāka nozīme nekā tīri religioza: askētisms un atturība, disciplīna un grūtības norūda cilvēka raksturu. Un lai kaut ko lielu reālizētu pasaule, tad vajadzīgi dzelžaini raksturi, un taisni tādus radījis jezuītisms. Lojola gars ir varens gan valdīšanas, gan kārtības ziņā. Iekaņoto var paturēt tikai ļaudis, kuŗos izkopts kārtības gars, tādēļ arī Lojola sava ordeņa loceklus izskolo par kārtības nesējiem, par kārtības uzturētājiem Kristus ideāla vārdā. Lojola ir visvīrišķīgākais no visiem katoļu baznīcas vīriem. Viņa ordenī sievišķības elementam nav piešķirta ne mazākā nozīme. Tai valda kaŗa nometnes gars, kur runā nevis vārdi, bet ieroči. Viņa mācība izpaužas pavēlēs un instrukcijās. Ja Mārtiņš Lu-

ters sacēlās pret Romu un tiecās to satriekt, tad Lojola tiecās lielā padevībā atdzemdināt Romas pagātnes ticību un katoļu baznīcas gadsimtiem veco tradiciju. Un viņš par šo lietu cīnās nevis kā priesteris, kā teologs, bet kā kareivis. Viņa gribas spēks ir tik milzīgs, ka viņš otrā mūža pusē beidz augstāko teoloģisko izglītību un māca citiem visaskētiskāko, visstingrāko kristietības morāli: viņš pats dzīvo trūkumā, nežēlīgā disciplinā kalpodams citiem par paraugu. Viņa klātiene ir vislabākā mācība viņa skolniekiem, viņš nerunāja daudz, un tomēr viņa skolnieki entuziasmā izpildīja katru viņa norādījumu. Viņa personības ietekme bija milzīga. Tā viņš izvērtās par katoļu baznīcas visredzamāko kareivi, viņš atzina, ka baznīca ir Kristus sieva, un svētā Jumprava ir tās māte. Un pats Iñigo de Lojola ir baznīcas bruņnieks, tās dēļ viņš dzīvo lielā stingrībā, atsakās no visa personīgā, pavada bezmiega naktis, nenoguris veido savu ordeni, katoļu baznīcas armiju. Šai aizrautīgajā kalpošanā viņš nejūt savu slimību, nejūt sāpes, ko viņam sagādā kaŗā gūtais ievainojums kājā. Arī viņa aknas bijušas slimas un kuņgis pilnīgi ruīnēts. Viņš varējis panest vienīgi sacukurotu ūdeni un apelsīnu sulu. Militārā disciplīna un reliģiozā apgarotība uzturēja viņa dzīvību. Viņš ir pirmais baznīcas vīrs, kas savā reliģiozitātē neaiziet no pasaules, bet gan uzņemas tās va-

dību. Viņš grib to vadīt ar stingru un vīrišķīgu roku, grib, lai pasaule dzīvotu viņa idejas garā.

Lojola cīņa nebija par pasaулīgo varu, bet par personīgās dvēseles nemirstību. „Ko man līdz iegūt pasaules imperiju, ja es pazaudēju savu dvēseli?“ Tā ir viena no zīmīgākajām Lojolas sentencēm, kurā izskan ne tikai viņa paša, bet visas tā laikmeta domas. Ar šīm pašām domām ir nodarbināti visi tā laika lielākie spāniešu mistiķi: svētā Teresa, San-Huan de la Kruss. Lojolas ideāls prasa individuālās dvēseles nemirstību, un viss, kas tiek darīts, tiek darīts šīs dvēseles glābšanai. Šī doma jāuzskata par visspāniskāko, jo tā nodarbina visu laiku spāniešu domātājus un dzejniekus. Visa Unamuno filozofija, galu galā, veltīta šim jautājumam un nomokās ar domām par individuālās dvēseles likteni. Jā, kam tad der viss, ja nav individuālās dvēseles, kas pārdzīvo šīs pasaules lietu nepastāvību un iznīcību? Mūsdienās, kur vismazāk domā par individuālo dvēseli un tās likteni, der atcerēties šo spāniešu cīņu. Tagad vairāk cīnās par ķermenē nekā dvēseles likteni. Tagad bieži visu dzīves jēgu reducē apģērbā un materiālās dzīves formās. Bet kam visas šīs norūpes par mūsu materiālo labklājību, ja mums trūkst vissvarīgākā — savas dvēseles? Spāņu tauta cilvēces attīstībā var būt par pamudinājumu iekšķīgās dzīves

izkopšanai, jo Spānija ir vienreizīgu paraugu zeme. Ja mēs sintētiski vērtējam spāniešu kultūras veikumu, tad varētu teikt, ka tā tiekusies kalpot individuālās dvēseles glābšanai un Dieva godāšanai zemes virsū: *ad mojorem Dei gloriam.*

S a t u r s

Lpp-

Pirmā daļa

Priekšvārdi	7
I Mūsu uzdevums	11
<i>Masas un individuāla sadursme. — Istais un neīstais tautas vadonis. — Boļševisma nihilisms. — Cilvēku veido kultūrālā atmosfāra. — Mūsu uzdevums. — Nožēlojamības mijkrēslis. — Kādus spēkus boļševisms organizēja? — Boļševisms — nabazīgas iztēles auglis. — Boļševisma dogmatiskā daba. — Individuāla iznīcināšana. Ko kollektīvisms nozīmē Eiropā? — Boļševisma sātaniskā ekslāze. — Boļševiks — mēchaniskā laikmeta reprezentants. — Esam savu ciešanu bērni.</i>	
II Krievu tautas bankrots	23
<i>1. Tolstojsma un Jeņinisma sadursme. — Lēpina varmācība. — Baiju ekspluatācija. — Eiropas meklējumi. — Krievu pasīvītāte. — Krievu tautas glābiņš. — Krievu revolūcijas pārsteigums. — Krievu dvēseles īpašības. — Krieva dvēselē sastopas Āzija un Eiropa. — Pēterja Lielā parādība. — Krievu attieksme pret Pēteri Lielo. — Apokaliptiskais un nihilistiskais. — Nihilisma uzvara. — 2. Dostojevska attieksme pret revolūciju. — Revolūcijas izpratne Dostojevska uztverē. — Slavofili neatklāja nacionālo Krieviju. — Narodņiku kļūda. Tolstoja kritiens — no personības masā. — Dostojevskis — lielais vienulis. — Dostojevska uzvaras.</i>	
III Kultūras un civilizācijas konflikts	45
<i>Kultūras un civilizācijas raksturojums. — Ķīniešu kultūras morāle. — Nīcše un kristīgā morāle. — Ei-</i>	

ropas morāles drāmatiskā cīņa. — Ķīna — klasiskā kultūras zeme. Cilvēka daba ir laba. — Nīc̄es morāliskais credo. Egipte — klasiskā civīlizācijas zeme. — Egiptes dzīve — celta uz mākslīgas bazes. — Egiptes dzīvi nosaka vīrišķīgais elements. — Egiptes literātūras utilitārais raksturs. — Egiptieši nepazīst mīlu par pasaules galu, nepazīst vēsturi, biografiju. Egiptiešu konservātīvisms. — Egiptiešu attieksme pret nāvi. Egiptietis nepazīst privāto dzīvi. — Ierēdu tauta. — Mūsdienu civīlizācijas zeme — Amerika. — Civīlizācijas iebrukums Eiropā. — Eiropas aizsargāšanās pret civīlizāciju. — Eiropas kultūras pamatvirzieni — klasiskais un romantiskais. — Klasiskās un romantiskās kultūras sadursme. — Renesanse — mūsu laikmeta tēvs. — Renesances cilvēka raksturojums. — Eiropas cilvēka traģiskā izjūta. — Jaunās kultūras iecerētāji — Nīc̄e, Ibsens, Dostoevskis. — Tolstoja sociālisma nodevība. — Nīc̄e — Eiropas kultūras paglābējs. — Noslēgums.	
IV Istenības cilvēks	73
Eiropas kultūras ideāls. — Mūsdienu cilvēka bailes no vientulības. — Ko Eiropas kopības ideāls prasa? — Eiropas cīņas galvenā jēga. — Istenības cilvēks. — Vientulības svarīgums. — Atsevišķā cilvēka tikumi ietekmē kopības tikumus. — Griba — Eiropas cilvēka ētoss. — Morāliskais spēks svarīgāks par materiālo. — Garā vulgārā pārvarēšana. — Istenības zeme. — Optimisms — glēvo bruņas. — Pārprastais pesimisms. — Hēroiskā cilvēka attieksme pret īstenību. — Traģiskā izjūta.	
V Daiļums un patiesība	87
Sokrata daiļā un patiesā uztvere. — Patiesības problema T. Celma skatījumā. — Šopenhauera un grieķu daiļuma izpratne. — Daiļuma un patiesības atšķirības. — Kanta morāle. — Patiesības agresīvitāte. — Takta izjūta. — Daiļuma ideāls — cilvēces inspirē-	

tājs. Nīc̄es sacelšanās pret Sokratu. — Platons — daiļuma noliedzējs. — Kristiānisms un daiļums. — Sieviete — daiļuma sargātāja. Patiesības kults. Civīlizācija — pārprastā patiesības kulta sekas. — Civīlizācija un daiļradīšana. — Dogmatizētā „patiesības“ kulta sekas. — Boļševisms — civīlizācijas iznākums. Mūsdienu cilvēks un jaunas daiļuma kultūras vajadzība. Līdzsvara nepieciešamība.	
VI Par dvēseles mieru katastrofu laikā	101
1. Aktīvais miers. — Pasīvais miers. — 2. Tagadnes apzināšanās. — Steiga — tagadnes lielākais ienaidnieks. — Tagadne — mūsu esmes reālitāte. — Pagātnes un nākotnes cilvēks. — Uailds un Nīc̄e. — Tagadnes apzināšanās svarīgums. — 3. Cilvēks top savas esmes iekšķīgumā. — Kas ir un nav no mums atkarīgs. — Cilvēks ir radības līdzstrādnieks. — 4. Totālā ainava — iekšķīgā mīera priekšnoteikums. — Iekšķīgā diferencēšanās. — Mūsu esmes centrs — raksturs. — Rakstura būtība — mūsu esmes princips. — Rakstura aicinājums. — Aicinājums atklāj individu val tautas vienreizību. — Gudrības tikums — pacietība. — Negātīvā un pozitīvā pacietība. — Pasaule jāuzskata tā, it kā to redzētu pirmo reiz. — Ieraduma briesmas. — Patiesība un mēs.	
VII Par kontemplāciju	115
Kontemplācijas nozīme un svarīgums — Kontemplācija — vārti uz iekšķīgo dzīvi. — Šopenhauera ie-skats par kontemplāciju. — Koncentrācija — pirmā kontemplācijas pakāpe. — Sv. Terēzas atklāsme. — Kontemplācija — iekšķīgās dzīves māksla. — Iekšķīgā neievainošība. Indiešu legenda par pacietību. — Kontemplācija — augstākais dvēseles stāvoklis. — Gribas svarīgums. — Kristīgā un modernā cilvēka kontemplācija.	
VIII Spriedumu relātīvitāte	127
Ieražu loma mūsu dzīvē. — Lielo pasaules reformātoru vientulība; Kolumbs, Paracelzs, Nīc̄e. — Kon-	

vencionālisma žņaugi. Jauno ideju nesēju gara struktūra. — Jauno ideju nesējs — cilvēces attīstības avangarda kareivis.

Lpp.

IX Par grāmatas misiju 133

1. Ievadam. — Bibliotēkārs — starpnieks starp mūsdienu svētnīcu — grāmatu un tautu. — Kas ir misija? — Kā atklāt savu misiju? — 2. Bibliotēkāra misija. — Bibliotēkāra vēsture. — 3. Par grāmatas misiju. — 4. Kā izvēlēties grāmatu. — 5. Cilvēka un grāmatas attiecības. — 6. Konflikts starp grāmatu un lasītāju. — 7. Ko drīkstam saukt par grāmatu.

X Pārejas laikmeta cilvēks 143

„Nihil desperare, nulli rei fidere”. — Marka Aurelija bezcerīgums. — Pārejas laikmeta traģika. — Spenglera bales no bojāejas. — Organiskās radīšanas svarīgums. — Žurnālistika — caurmēra cilvēka garīgā iezīme. — Spenglers un nacionālsociālisms. — Merežkovskis — mūsu pārejas laikmeta cilvēks. — „Antikrista kucēns” — Lēnina sludinātais bojševisms. Leonida Andrejeva varonis „Sava”. — Dieva iznīcināšana. — Noslēgums.

XI Eiropas gara simbols 155

Gētes (Goethe) ģenijs — mūžīgā jaunība. — Faustiskās dvēseles būtība. — Gēte — cilvēka gara duālistiskā principa ieskatītājs. — Gēte — tagadnes cilvēka apliecinātājs. — Gēte un Napoleons. — Gēte un dzīves filozofija. Takta izjūta — īstās kultūras būtība. — Gētes jaunā morāle. — Jāprot būt skolniekiem. Gētes uzskats par mākslas pamatu. — Labā un jaunā tieksmes cilvēkā. — Cilvēka trīs kaislības: mīlestība, daijums, vara. — Istenība — cilvēciskās dzīves piepildītāja. — Iekšķīgā gaisma. — Kas mūs šodien atpestī? — Faustiskā cilvēka centrālās vērtības. — Noslēgums.

Lpp.

Otrā daļa

Ievadam	171
I Par sevis saprašanu	175
II Tagadnes svarīgums	176
III Lielais baigums	178
IV Dzīvnieks un pārcilvēks	179
V Cilvēks kosmā	182
VI Reālā un irreālā pasaule	186
VII Dotības un veikums	189
VIII Par attiecībām	190
IX Kādēļ dabas likumi pilnīgi	191
X No kurienes uz kurieni	192
XI Mits vai patiesība?	193
XII Laikmeta rads	199
XIII Florences vīzija	202
XIV Mikel-Andželo un Dante	208
XV Skumjas	209
XVI Atmiņa un apziņa	210
XVII Kanta padoms	210
XVIII Laikos, kad zūd ierastās dzīves pamati	212
XIX	213
XX Labāka nākotne	213
XXI Ja vārdi nesaskan ar patiesību	214
XXII Ideālu izvēle	215
XXIII Müsdienu laiks	216
XXIV Müsdienu jaunatne	216
XXV Vienlīdzība	218
XXVI Dzīves vienreizība	220
XXVII Spēcīgas dabas	221
XXVIII Par viedokļiem	221
XXIX Zaudējot ticību cilvēka nākotnei	223
XXX Istenības milestība	224
XXXI Cilvēks ir līdzsvara noslēpums	226
XXXII Spānu tēmas	229
Neiespējamā alcēji. — Viru vēsture. — Caballero. — Spāniešu intimās dzīves mistika. — El Greko problēma. — Kalderona pasaule. — Spāniskā gara reālizācija.	